

**T.C.
Hitit Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı**

**TEFSİR LİTERATÜRÜ ÇERÇEVESİNDE PEYGAMBERLERİN
İSMETİ
-Dâll, Vizr Kelimeleri Ve Na'ce Meselesi Bağlamında-**

Barış Şahin

Yüksek Lisans Tezi

Çorum 2017

TEFSİR LİTERATÜRÜ ÇERÇEVESİNDE PEYGAMBERLERİN İSMETİ
-Dâll, Vizr Kelimeleri Ve Na'ce Meselesi Bağlamında-

Barış Şahin

Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

Tez Danışmanı

Prof. Dr. Süleyman Gezer

Çorum 2017

KABUL VE ONAY

Bariş şAHİN tarafından hazırlanan “Tefsir Literatürü Çerçevesinde Peygamberlerin İsmeti -Dâll, Vizir Kelimeleri ve Na‘ce Meselesi Bağlamında-” başlıklı bu çalışma, 23/ 10 / 2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak yüksek lisans tezi olarak kabul edilmiştir.

İmza

Prof. Dr. Süleyman GEZER- (Danışman-Başkan)

İmza

Prof. Dr. Selim TÜRCAN

İmza

Yrd. Doç. Dr. Davut AĞBAL

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylım.

İmza

Prof. Dr. Mehmet EVKURAN

Enstitü Müdürü

T.C.
HİTİT ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Bu belge ile, bu tezdeki bütün bilgilerin akademik kurallara ve etik davranış ilkelerine uygun olarak toplanıp sunulduğunu beyan ederim. Bu kural ve ilkelerin gereği olarak, çalışmada bana ait olmayan tüm veri, düşünce ve sonuçları andığımı ve kaynağını gösterdiğimi ayrıca beyan ederim. (28.09.2017)

Barış Şahin

ÖZET

ŞAHİN, Barış, *Tefsir Literatürü Çerçevesinde Peygamberlerin İsmeti –Dâll, Vizr Kelimeleri Ve Na'ce Meselesi Bağlamında-*, (Yüksek Lisans Tezi), Çorum 2017.

Bu çalışma, 'peygamberlerin günahtan korunmuş' olduklarını ifade eden ve bu anlamıyla da kurumsallaşan ismet kavramını, tefsir literatürü çerçevesinde incelemektedir. Girişle birlikte iki bölümden oluşan bu çalışmanın, giriş bölümünde ismet olgusunun mahiyeti, fikri ve tarihi zemini, zamanı, sınırları ve kapsamı ele alınmakta, ismet perspektifinde, tebliğ ve peygamberin içtihatlarındaki yanlışlar konusu incelenmektedir. Ayrıca esas konuya ışık tutacak mahiyet arzeden, peygamber ve günah arasındaki ilişki, Mâtürîdî ve Râzî öncülüğünde ayrıntılı olarak işlenmektedir.

Birinci ve ikinci bölüm ise, araştırmanın esas konusunu teşkil etmektedir. Burada ismet kapsamına giren otuzu aşkın konudan, netameli olanlarından ikisi üzerinde durulmuş ve bunlar üzerinden bir neticeye varılmaya çalışılmıştır. Söz konusu bu konular, Duhâ sûresinde geçen '*dalâlet*', İnşirah sûresinde geçen '*vizr*' kavramlarının Hz. Peygamber'e nisbet edilmesi ile Sâd sûresinde ele alınan Hz. Dâvûd'un imtihanı ve tövbesidir. Kur'ân'da peygambere nisbet edilen günah karakterli bu ve bu türden olan kavramlar, erken dönem tefsir literatüründen başlamak suretiyle, günümüz tefsir araştırmacılarını da içine alan uzun bir tarihi zeminde detaylı şekilde incelenmiştir. Son olarak, kronolojik olarak ele alınan ismet algısının, müfessirler beyinde fikri kırılmalara uğradığı saptanmış ve bunun temellendirilmesi yapılmıştır.

Anahtar Sözcükler: İsmet, peygamber, Kur'ân, Dalâlet, günah.

ABSTRACT

ŞAHİN, Barış, *Ismet of Prophets in the Context of Tafsir Literature – in the Context of Dâll, Vizr Words and Matter of Na’ce* (Master Thesis), Çorum 2017.

This study examines Ismet concept that expresses the prophets are protected from sin and in this sense also institutionalized in the context of tafsir literature. In this study composed of two section included entry section, in first section nature, idea and historic ground, the time, borders and scope of Ismet concept are handled in the perspective of Ismet, it is examined that misinformation about to be notified and the case-law of the prophet.

The second part is the main theme of the research. More than thirty subjects covered by Ismet are focused on two of them and tried to get a conclusion from them. These topics are: to equate concepts to Hz. Prophet that ‘misguide’ mentioned in Ad-Dhuha Surah, ‘vizr’ mentioned in Ash-Sharh Surah and Prophet Davud’s test and repentance mentioned in Sad Surah. In the Qur’an, the sin nature that is attributed to the prophecy and such concepts, starting from early tafsir literature, is examined elaborately in a long historical space that includes today’s commentary researchers. Finally, chronologically dealt with Ismet perception, it is found by the commentators that are going to break their minds in their brains and justification of this is done.

Keywords: Ismet, Prophet, Qur’an, misguide, sin.

TEŞEKKÜR

Çalışma süresince özellikle teşvik edici tutumuyla desteklerini esirgemeyen danışman hocam Prof. Dr. Süleyman Gezer'e gönülden teşekkür ederim.

Ders döneminde birikim ve tecrübelerinden istifade ettiğim tefsir anabilim dalındaki hocalarım; Prof. Dr. Selim Türcan'a, Yrd. Doç. Dr. Harun Bekiroğlu'na ve Yrd. Doç. Dr. Selahattin Öz'e gönülden teşekkür ederim.

Tezimin en son halini okuyup inceleme zahmetinde bulunan değerli arkadaşlarıma gönülden teşekkür ederim.

Eğitim hayatım boyunca desteğini daima arkamda hissettiğim çok değerli annem ve erken denecek yaşta aramızdan ayrılan merhum babam başta olmak üzere biricik aileme gönülden teşekkür ederim.

Ayrıca proje numarası ILH19004.16.002 olan bu tez, Hitit Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimi (BAP) tarafından desteklendiğinden dolayı BAP birimine ve Rektörlük makamına teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	i
ABSTRACT.....	ii
TEŞEKKÜR.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
KISALTMALAR.....	vi
ÖNSÖZ.....	vii

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN KONUSU VE ÖNEMİ.....	1
2. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ.....	2
3. KAYNAK DEĞERLENDİRİLMESİ VE DURUM İNCELEMESİ.....	3
4. GENEL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	7
4.1. İsmetin Lügat ve Terim anlamı.....	9
4.2. İsmetin Fikri ve Tarihi Zemini.....	12
4.3. Nübüvvetten Önce ve Sonra Peygamberlerin İsmeti Meselesi.....	14
4.4. İsmet Öğretisinin İctihaddaki Yanılgılara Bakan Yönü.....	18
4.5. İsmet ve Günah.....	26

BİRİNCİ BÖLÜM

PEYGAMBERE ŞİRK VE KÜFÜR İSNADI OLMASI BAKIMINDAN DÂLL VE VİZR KAVRAMLARI

1. Dalâlet ve Vizr Kavramı Bağlamında Hz. Peygamber'e Şirk ve Küfür İsnadı.....	32
1.1. Kronolojik Olarak Dalâlet ve Vizr Kavramına Günah Mânâsı Yükleyen Müfessirler.....	34
1.2. Kronolojik Olarak Dalâlet ve Vizr Kavramına Günah Mânâsı Yüklemeyen Müfessirler.....	40
1.2.1. Vizr Kavramı Bağlamında 'İsmet'i İlk Defa Kullanan Mâtürîdî'nin İsmete Genel Yaklaşımı.....	59

1.2.2. Dalâlet ve Vizir Kavramlarını En Ayrıntılı Şekilde İnceleyen Râzî'nin İsmete Genel Yaklaşımı.....	62
2. Analiz.....	67

İKİNCİ BÖLÜM

PEYGAMBERE İSNAD EDİLEN BİR GÜNAH OLARAK NA'CE MESELESİ

1. Tefsir Literatüründe Hz. Dâvûd ve Ūriyâ'nın Hanımı Meselesi.....	69
1.1. Ahd-i Afk Çerçevesinde Ūriyâ'nın Hanımı Üzerinden Hz. Dâvûd'a Zina İsnadı.....	71
1.1.1. Hz. Dâvûd Kıssasının Tefsirlerdeki Mahiyeti.....	74
1.1.2. Tefsir Literatürü Çerçevesinde Hz. Dâvûd Kıssasının İsmet Nazariyesi Açısından Değerlendirilmesi.....	77
1.1.2.1. Kronolojik Olarak Mezkûr Kıssayı İsmet Doktrinine Uygun Şekilde Yorumlamadan (Eleştirmeden) Nakledenler.....	77
1.1.2.2. Kronolojik Olarak Mezkûr Kıssayı İsmet Doktrinine Uygun Şekilde Yorumlayarak (Eleştirerek) Nakledenler.....	86
2. Analiz.....	107
SONUÇ.....	113
KAYNAKÇA.....	117

KISALTMALAR

- A.g.e./a.g.e.* : Adı geçen eser
A.g.m./a.g.m. : Adı geçen makale.
A.g.s./A.g.s. : Adı geçen sayfa.
A.Ü.İ.F.D. : Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
a.y. : Aynı yer.
b. : Bin, İbn
Bkz./bkz. : Bakınız.
C./c. : Cilt.
Çev. : Çeviren.
Der. : Derleyen.
DİA : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.
H./h. : Hicrî.
haz. : Hazırlayan.
Hz. : Hazreti.
İ.A. : Milli Eğitim Bakanlığı İslam Ansiklopedisi
İSAM : İslâm Araştırmaları Merkezi
nşr. : Neşreden.
ö. : Ölüm tarihi.
s. : Sayfa.
S. : Sayı.
ss. : Sayfalar.
t.y. : Yayın tarihi yok.
Thk. : Tahkik eden.
vb. : Ve benzeri.
vd. : ve diğerleri.
y.y. : Yayın yeri yok.
... : Öncesi/sonrası var.

ÖNSÖZ

İnsan, melekle şeytanın bazı özelliklerini taşıyan bir yaratılışa sahiptir. İnsan daima ihtiyaç halinde olup hiçbir şeyden müstağni olamayan, zaafı olan bir varlıktır. Bu durum onu, ilahlık makamından ayıran alamet-i fârikasıdır.

Nübüvvet ilahi bir müessesedir. İnsanlık ailesine mensup olan peygamberler, bu müessesenin seçilmiş temsilcileridir. İslam düşünce tarihinde peygamberlerin günah işleyip işlemeyecekleri konusu nüveleri ilk dönemden başlayarak modern döneme kadar farklı zaviyelerden çokça tartışılmış bir konu haline gelmiştir. Konu peygamber ve peygamberlik kurumu etrafında şekillenmesi hasebiyle öneme haiz bir pozisyon arzeder. Çünkü ilahi iradenin beşer hayatına yansması olan din ile insan arasındaki bağ nübüvvet kurumu üzerinden olmaktadır. Nübüvvet müessesesi ve temsilcileri iyi bilinmeden de dinin doğru anlaşılması mümkün olmayacaktır. İnsanlık camiasının ortak aklı olan peygamberler nasıl bir kimliğe, hangi vasıflara sahiptir? Diğer insanlardan farklı kılan yönleri nedir? Peygamber ve günah arasında nasıl bir ilişki vardır? Bu gibi sorular bu konuya eğilen hemen herkesin ilgi odağı olmuştur. İsmeti, peygamberin ahlaki yönünde olduğunu söyleyenler, üstlendiği görevle iç içe düşünenler, peygamberin bütün fiillerinde kabul edenler, onun sadece vahye ait alana münhasır görüp bunun dışında sıradan insan olduğunu söyleyen düşünürler olmuştur. Ama ismetin olmadığını söyleyen bir düşünce sistemi olmamıştır. Konunun üç farklı şekilde; savunmacı, tepkisel ve mutedil bir çizgide ele alındığı söylenebilir.

Bizde araştırmamızda kelami anlamıyla terimleşen '*ismet*' konusunu tefsir düzleminde, müfessirlerin gözüyle incelemeye çalıştık. Herşeyden önce ismet konusunda azımsanmayacak kadar bir telifin olduğunu gördük. Bununla birlikte ismet konusunu Kur'ân, sade ve açık ele alırken aynı konu beşer düzleminde daha karmaşık bir hal almıştır. Literatürdeki başlıkları veya zihnimizde şekillendirdiğimiz teorik bir çerçeveyi esas almadan müfessirlerin eserlerinde ilgili ayetleri nasıl ele aldıklarını tesbit etmeye gayret ettik. Bu ele alış şekli üzerinden bir rota çizmeyi uygun gördük. Bizim bu konuda hareket noktamız özellikle müfessirlerin ismet konusundaki düşünce kırılmalarını, algıdaki değişim ve dönüşümü görmek ve bunların muhtemel sebeplerini ortaya koymaktan ibarettir.

Bu çalışmamızın giriş bölümünde ismet inancının mahiyetini özellikle sınırları, zamanı, tarihi ve fikri zemini, günahla ilişkisi gibi kritik başlıklar üzerinden incelemeye gayret ettik. Birinci ve ikinci bölümünü ise tezimizin ana konusu olan '*Tefsir Literatüründe Peygamberlerin İsmeti*' konusuna ayırdık. Bu bölümde başlıklandırmayı araştırmamızın seyrinde müfessirlerin konuyu ele alış şekillerine göre kronolojik olarak oluşturduğumuzu ifade etmek isterim. Hareket noktamız olan masumiyet konusundaki düşünce kırılmalarını ve muhtemel sebeplerini ortaya koymak olduğu için neticeye adam öldürme, dalalet, vizir, kadınla imtihan gibi kritik başlıklar üzerinden varmaya çalıştık. Bahsettiğimiz gibi peygambere yapılan muhtemel günah isnadı; Allah - Peygamber - Ümmet kombinezonunda gerçekleşeceği için bizde başlıklarımızı bu çerçevede ve tefsir literatüründeki anlatılara göre oluşturduk. İsmet kapsamında incelediğimiz seçili ayetler ışığında, yüksek lisansın gücünü ve hacmini aşacağından dolayı ele alamadığımız diğer konuların çözümünün daha rahat olacağı kanaatindeyiz. Araştırmamız her türlü iddiadan uzak olup bir emek mahsülüdür.

Barış Şahin
Bahçelievler-2017

GİRİŞ

1. ÇALIŞMANIN KONUSU VE ÖNEMİ

Peygamberlerin ismeti konusu, nübüvvet kurumuyla doğrudan irtibatlı olduğu için İslami ilimlerden daha çok Kelam ilminin kapsamına girmektedir. İslami ilimlerin birbiriyle olan sıkı bağından dolayı ve İslam bilginlerinin bir çok farklı alanda söz sahibi olup eser kaleme almış olmalarından dolayı, bir konu bir çok alanla irtibatlı olabilmektedir. İsmet konusunda aynı şekilde birden çok ilimle irtibatlıdır. Bizim bu çalışmamız ise, tefsir literatürü düzleminde müfessirlerin ilgili ayetlere yaklaşımını inceleme doğrultusunda olacaktır.

İslam'ın on beş asırdır oluşan ilmi ve kültürel mozaiği içinde peygamber tasavvurunda dönemsel diyebileceğimiz farklılaşmalar olmuştur. Söz gelimi ilk dönem oluşan peygamber tasavvuru ile son dönem peygamber tasavvuru arasında düşünce makas değiştirmiştir. Elbetteki bu değişimin fikri, tarihi ve kültürel arka planı vardır. Yalnız bu husus müstakil bir konu olduğu için buna değinmeyeceğiz. Biz bu tasavvurun mahiyetini oluşturan veya yön veren fikri argümanlardan 'peygamberlerin ismeti' adı altında kavramlaşmış, peygamberlerin günahlara karşı korunmuşluğu olarakta kelami anlamda terimleşmiş olan ismet ilkesi özelinde konuyu ele alacağız.

Bilindiği gibi vahiy nübüvvet temeli üzerine bina edilmiştir. İsmet öğretisi de, söz konusu nübüvvet müessesesinin temsilcileri olan peygamberlerin zorunlu bir sıfatı olarak görüldüğü için konu ciddiye alınmıştır. Bu bakımdan en erken dönem tefsir literatüründen, muasır döneme kadar gelen tefsir külliyatında, ismetle ilgili ayetlere az veya çok mutlaka temas edilmiş, ilgili ayetler müfessirin zihin altı müktesebatına göre yorumlanmıştır.

Tefsir literatürü başlığı altında ismet paradigmasını incelediğimiz bu araştırmada, peygamberlik kurumunun masumiyetini ilgilendiren elliye yakın konu içinden en netameli olanlarından ve ismet manzumesiyle doğrudan ilgili olanlarından iki konu üzerinden araştırmamızı yaptık. Bunların ilki Duhâ ve İnşirah Sûre'lerinde zikredilen 'dalâlet' ve 'vizr' kavramıdır. İkinci olarakta Sâd sûresinde zikredilen Hz.

Dâvûd kıssasıdır. Bununla birlikte ismet başlığı altında Duhâ Sûresi'nde geçen 'dalâlet' kavramıyla Sâd Sûresi'nde ilgili kıssa bağlamında zikredilen 'dalâlet' kavramı adeta ikili kombinezon oluşturmuştur. Söz konusu kıssayla ilgili imtihan, istiğfar, tevbe ve bağışlanmak için secdeye kapanma gibi günah işlemenin sonucunda yapılan bir takım günah karakterli kavramlar peygambere isnat edilmektedir.

Bu çerçevede Hz. Dâvûd'un günahı varsayımına dayalı te'vil ile ismet ilkesine dayalı te'vil çabası tefsir geleneğinde kendini nasıl göstermektedir? Ayrıca ilgili kıssayla ilgili anlatılarda Hz. Dâvûd'a zina ve katillik suçu nisbet edilmiştir. Bu durumun ismet fikriyle bağdaşmayacağı aşıkarken müfessirler burada nasıl bir te'vil mekanizması geliştirmişlerdir? Bir peygamberin gûnahtan masumiyeti fikri ile ilahi beyanda ona nisbet edilen dalâlet (hidayetden uzak) ve vizr (gûnah yükü) anlamlarına gelen bu kavramlar tefsir literatürde nasıl ele alınmıştır? Kaçınıcı dönemde hangi müfessir bu konuda neler söylemiştir? Aralarındaki fikri kırılmalar hangi cihetle olmuştur? Erken dönemden modern döneme kadar geçen zaman aralığında müfessirlerin anlam dünyalarındaki peygamber tasavvuru nasıldır ve ne tür değişmeler olmuştur? Ayetlerde bu gibi gûnah karakterli kavramlar peygambere izafe edildiğinde müfessirler niçin te'vili gerekli görmüşlerdir? Bu minvalde sorulan sorulara iki örnek üzerinden altmış aşkın müfessiri incelemek suretiyle cevap bulmaya çalışılmıştır.

2. ÇALIŞMANIN AMACI VE YÖNTEMİ

Bizim bu çalışmamız, İslam'ın temel ve kurucu metni olan Kur'ân'ın, peygamberlere nisbet ettiği bazı gûnah karakterli fiilleri, tefsir literatürü çerçevesinde incelemek, müfessirlerin ayetleri ele alış biçimlerini, yorumlama keyfiyetlerini, bunu yaparken tercih ettikleri terminolojiyi ve takındıkları üslupları, son olarakta aralarındaki düşünce kırılmalarını kronolojik olarak ele alıp tespit etmeyi hedeflemektedir.

Konuyu ele alırken önce ismet kapsamında değerlendirilen âyetleri tesbit ettik. Sonra bu ayetler içerisinden bizce en netameli olan üç ayeti seçerek bu ayetler üzerinden müfessirlerin fikri tutumlarını görmeye çalıştık. Bunu da ulaşabildiğimiz kaynaklar doğrultusunda, en erken dönem denilebilecek İbn Abbas'ın tefsirinden başlamak suretiyle XXI. asrı da kapsayan sürede kaleme alınmış altmış aşkın tefsir

çerçevesinde icra ettik. Bunu yaparken müfessirlerin vefat tarihlerine göre asırlara ayırarak, dönemler arası fikri kırılmaları ve algıda makas değişimini daha net görmeyi amaçladık. Araştırırken ele aldığımız, özellikle Arapça telif edilmiş tefsir kaynaklarının tamamını, aslına müracaat ederek inceledik. Bu konuda eser temini için "*el-Mektebetü'l-Şâmile*" programından çokça istifade ettik.

Öte yandan, dalâlet ve vizr kavramları üzerinden bir peygamberin nübüvvet öncesine dair hayatı ve ismet ilkesinin bu dönemi kapsayıp kapsamadığı; Hz. Dâvûd kıssasıyla da hükümdar olan bir peygamberin, nübüvvet sonraki hayatı ve burada ismet fikrinin sınırları, söz konusu ayetler ışığında ortaya koymaya çalıştık. Diğer yandan Hz. Dâvûd kıssası bağlamında, kısmen de olsa metinler arası okuma sadedinde Kitab-ı Mukaddes'e de müracaat edip, orada sunulan peygamber imajı ile ismet teorisi arasındaki ilişkiyi, aynı konunun İslam öğretisindeki karşılığı ile mukayese edilmesini sağlamaya çalıştık. Ayrıca tezimizi oluştururken kaynak tercihimizin temelde tefsir külliyatı içerisinde olmasına gayret etmemizin yanında başta kelim olmak üzere daha başka alanlara da kaymıştır. Böyle bir tercih gerek konumuz gerekse temayüllerimiz açısından kaçınılmaz olmuştur. Zira bir bütünlük arzeden İslamî ilimlerin her birisi kendi aralarında alış-veriş içerisinde. Bu bakımdan araştırmamızda bir ahenk sağlanamamış olması İslami ilimlerin geniş tabanlı olmasından olsa gerektir.

3. KAYNAK DEĞERLENDİRİLMESİ VE DURUM İNCELEMESİ

İslam düşünce tarihinde bu konuda kaleme alınmış telif kültürü azımsanmayacak niteliktedir.¹ Bu konuda ülkemizde de ikisi doktora tezi diğerleri yüksek lisans tezi olmak üzere on altı adet bilimsel çalışma yapılmıştır.² Bunların iki tanesi Şia ile ilgilidir. Bizde çalışmamızı yaparken konumuzla ilgili 60'ı aşkın tefsiri incelemenin yanında, özellikle ismet paradigmasını doğrudan ilgilendiren Türkçe kaleme alınmış kitap, tez, makale, ansiklopedi maddesi gibi temin edebildiğimiz bütün bilimsel çalışmaların hemen hepsini okumak suretiyle tetkik ettik.

¹ "İsmetü'l-Enbiyâ" ile ilgili günümüze ulaşmayan üçü hariç 16 eserin varlığından bahsedilmektedir. Bu eserler için bkz. Bkz. Yusuf Şevki Yavuz, "İsmetü'l-Enbiyâ", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, c. 23, s. 141-142.

² Bu tezler, İSAM'ın tezler kataloğunda "ismet, masumiyet, i'tâb, ikaz, uyarı, günah, zelle" başlıkları adı altında yaptığımız aramanın sonucu tesbit edilmiştir

Araştırmamızın okuma sürecinde konumuzla ilgili bir çok meselenin ele alınıp incelendiğini müşahade ettik. Ancak tefsir düzleminde, kronolojik olarak bir çok müfessirin konuya dair kanaatini ve aralarındaki düşünce değişiminin boyutlarını, orijinal tesbitlerini bir arada sunan bir çalışmanın yapılmadığını da gördük. Bu yönüyle bu çalışmamız, konuya eğilim gösterenler için, bir çok müfessirin düşüncesini, tarihsel süreç içerisindeki değişimiyle beraber bir arada görme imkanı sunacaktır. Bununla beraber bu çalışma, ismet nazariyesinin hangi dönemlerde daha az, hangi dönemlerde daha yoğun işlendiğini ortaya koyması ve konunun fikri ve tarihi zeminine dair ip uçları içermesi hasebiyle mevcut çalışmalardan ayrılmakta, sonraki çalışmalarda bir fikir verecek nitelik taşımaktadır.

Konuyla ilgili hazırlanmış tezleri burada zikrederek genel bir perspektif sunmak istiyoruz.

Peygamberlerin İsmetiyle ilgili Yapılmış Tezler				
Yazar	Eser	Yer/Tarih	Alan	Seviye
1. Mehmet Bulut	Ehl-i Sünnet ve Şiâ'da İsmet İnancı	Erzurum/1982	Kelam	Doktora
2. Fatma Günaydın	Mâtürîdî'nin Kelâm Sisteminde Peygamberlerin İsmeti	İstanbul/2013	Kelam	Doktora
3. Mustafa Sinanoğlu	Kur'ân-ı Kerim ve Kitâb-ı Mukaddes'te Peygamberlerin İsmeti	Bursa/1989	Kelam	Y. Lisans
4. Kazım Güzel	Hz. İbrahim'in İsmet Sıfatı	Konya/1993	Kelam	Y. Lisans
5. Nedrettin Sarıkaya	Hz. İbrahim'in Masumiyeti ve Örnek Oluşu	Konya/1996	Kelam	Y. Lisans
6. Yakup Yüksel	Kur'ân'da Peygamberlere İ'tab Anlamına Gelen Âyetlerin Nüzûl Sebepleri Ve Peygamberlik Müessesesi Açısından İncelenmesi	İstanbul/1998	Tefsir	Y. Lisans
7. Haşim Emirdağı	Kelâmî Ekollerde Ma'sumiyet	Van/1999	Kelam	Y. Lisans

Peygamberlerin İsmetiyle İlgili Yapılmış Tezler				
Yazar	Eser	Yer/Tarih	Alan	Seviye
8. Salih İnci	Esk-i Ahid'de Peygamberlere İsnat Edilen Ahlâki Zaaflar/Günahlar Ve Kur'ân'ın Peygamberlik Anlayışı (Bir Karşılaştırma)	Sakarya/2001	Felsefe Ve Din Bilimleri	Y. Lisans
9. Ömer Faruk Demireşik	İtâb Âyetleri Işığında Hz. Peygamber'in Dindeki Yeri ve İsmeti	İstanbul/2003	Tefsir	Y. Lisans
10. Necati Şahin	Peygamberlik ve İsmet Sıfatı	Konya/2006	Kelam	Y. Lisans
11. Ramiz Memmedov	Tabersî'nin Mecmau'l-Beyan Tefsirinde Hz. Peygamber'i İkaz Eden Ayetlerin Yorumu	İstanbul/2006	Tefsir	Y. Lisans
12. Bayram Ayhan	Kur'ân-ı Kerim'e Göre Peygamberlerin İsmeti	İstanbul/2008	Tefsir	Y. Lisans
13. Müjde Tadık	İsmet Sıfatı Bağlamında Peygamber Zellelerine İlişkin Ayetlere Fahreddin Razi'nin Yaklaşımı	İstanbul/2009	Tefsir	Y. Lisans
14. Umut Kayalı	Kur'an'da Hz. Peygamber'e ve Sahabe'ye Yönelik Uyarılar (Tarihi ve Sosyal Arka Plan)	Sivas/2010	Tefsir	Y. Lisans
15. Aslan Çıtır	Kur'an'da Peygamberlere İsnat Edilen Olayların Masumiyet Açısından Değerlendirilmesi	İstanbul/2010	Tefsir	Y. Lisans
16. Muhammed Sacit Kurt	Kur'ân'da Peygamberler ve Günah	Ankara/2011	Tefsir	Y. Lisans

Ayrıca Arapça olarak hazırlanan tezlerden, ulaşabildiklerimizi inceleyip, istifade etmeye çalıştık. Bunlar;

1. Uveyd b. Ayed b. Ayid el-Mutrafi	Âyâtu İtâbi'l-Mustafa fi Davi'l-İsmeti ve'l-İctihad	Medine/1977	Fıkıh	Y. Lisans
-------------------------------------	---	-------------	-------	-----------

2. Muhammed Celil	Âyâtü'l-Îtâbi fi'l-Kur'ân'i'l Kerim (Dirasetü'l-tahliliyyeti'l-mevduiyeti)	Riyad/1987	?	Y. Lisans
-------------------	--	------------	---	--------------

Hazırlanmakta Olan Tezler³

1. Mehmet Erengül	Raziye'de ve Şia'da İsmet Anlayışı	Kayseri	Kelam	Y. Lisans
2. Tuba Gül	Mâtürîdî'de Peygamberlerin Bir Niteliği Olarak İsmet Sıfatı	Isparta	Kelam	Y. Lisans
3. Mariglen Debrova	İhtilafu'l-Hadis Bağlamında İsmet-i Nebi ile Alakalı Hadislerin Ta'lili	Samsun	Hadis	Y. Lisans
4. İbrahim Yılmaz	Fahredden er-Razide Peygamberlerin İsmeti	Rize	Kelam	Y. Lisans
5. Zhanna Abdirassulova	Nureddin es-Sâbüni'nin Peygamberlerin İsmeti Hakkındaki Görüşleri	Bursa	Kelam	Y. Lisans
6. Fatma Akan Ayyıldız	Seyfeddin el-Âmidî'nin İsmetü'l-Enbiya Konusundaki Görüşleri	İstanbul	Kelam	Y. Lisans
7. Bayram Deniz	İsmet-i Enbiyâ Düşüncesinin Kur'an Yorumuna Etkisi: Mevdüdi ve Tabatabaî Örneği	Aksaray	Tefsir	Y. Lisans
8. M. Zahir Doğan	Kur'an-ı Kerim'de Peygamberlere ve İnananlara Yönelik Uyarılar	Kayseri	Tefsir	Y. Lisans

Yukarıda ki tablolar da görüldüğü üzere ismet konusu genelde Kelam ve Tefsir alanlarında ele alınıp incelenmiştir. Hazırlanan ve hazırlanmaya devam eden çalışmalara bakıldığında bazılarının birbirine çok benzediği hatta çok küçük nüans farklılığı dışında aynı ismi taşıyan tezlerin dahi hazırlandığı veya hazırlanıyor olduğu görülmektedir.

³ Bu tezler İSAM'ın tezler kataloğundan "ismet, masumiyet, i'tâb, ikaz, uyarı, günah, zelle" başlıkları üzerinden yaptığımız taramayla tesbit edilmiştir. Bkz. *İSAM*, "İlâhiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanı", 2017, Kaynak: <http://ktp.isam.org.tr/?url=tezilh/findrecords.php>. (Erişim Tarihi: 22 Eylül 2017)

4. GENEL VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Hız. Peygamber özelinde peygamberleri “doğru anlamamanın en güzel yolu onları Kur’ân'dan okumaktır. Onların kimliklerini, niteliklerini doğru anlamak ve kavramak için bu elzemdir. Çünkü ondaki bilgiler abartısız, objektif, tarafsız ve doğru bilgilerdir. Bu çerçevede Hız. Peygamber'i ve peygamberleri anlatan Kur’ân ayetleri arasında onları uyarıcı, i'tâb ve ikaz eden hatta yer yer günah karakterli fiilleri onlara nisbet eden ifadeler vardır. Bu ifadeler ve uyarılar, bir nevi peygamberlerin bir yönünü yani beşer yönünü bize anlatmaktadır. Onların resûl yönünün yanında beşer yönünün de bulunduğu ve bu yönünün nasıl anlaşılması gerektiği gibi hususlara dikkat çekmekte, böylece peygamberi indirgemeci ve yüceltici anlayış ve yaklaşımlardan korumuş olmaktadır.”⁴

Peygamberler genel olarak iki kimliğe sahiptirler: Resûl ve beşer. Birini diğeri adına görmezlikten gelmek yani, ne resûl kimliğini, ne de beşer kimliğini devre dışı bırakmak doğru değildir. Resûl kimliği daha çok ismet sıfatıyla ilgili olup, beşer kimliği de O'nun icthadlarıyla yakından ilgilidir. Onları doğru anlamamanın en güzel yolu her iki kimliğiyle birlikte anlamaktır.⁵ Peygamberin beşeri özelliklere sahip olması, onları resûl olmaktan çıkarmayacağı gibi, resûl olmasında beşeriyete aykırı değildir. İsmet sıfatı, Mâtürîdî'nin prensip haline getirdiği “*ismet mihneti kaldırmaz*” ifadesinde de olduğu üzere⁶, yanılmak, hata etmek, kusur işlemek, yanlış yapmak gibi hareketlerin ortaya çıkmasına engel değildir. Çünkü insani platformda kusursuz insan yoktur. Bu bakımdan ismet prensibi, peygamberi, beşer üstü bir konuma çıkarmaz, onları beşeri özelliklerden soyutlamaz. Bununla beraber ilah-î kelâmıda ki sayıları sınırlı olan bazı yanılmaları, kusurları, unutmaları, hataları ve bu tür hareketleri ismet sıfatıyla çelişkili görmemek gerekir.⁷ Kâdî Abdülcebâr (ö. 415/1025)'ın ifadesiyle insan nefsi, günahlara bulaşmamış veya onu işlememiş kişinin peygamberliğini kabul edecek şekilde yaratılmıştır.⁸ Bu bakımdan “peygamberlerin genel olarak mâsum olmaları kaçınılmazdır. Akıl, mantık ve din bunu gerekli kılıyor. Yoksa sıradan insan gibi

⁴ Saffet Sancaklı, "Hız. Peygamber'in Bazı Nitelikleri Açısından Kur’ân-ı Kerim'de Kendisini Uyarıcı Âyetlerin Analizi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 2002, C. 15, S. 3, s. 435.

⁵ Sancaklı, a.g.m., C. 15, S. 3, s. 435.

⁶ Bu konu ilerde ayrıntılı olarak işlenecektir. Bkz. Tez, s. 52.

⁷ Sancaklı, a.g.m., C. 15, S. 3, s. 445, 438.

⁸ Kâdî Abdülcebâr b. Ahmed, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, Çev. İlyas Çelebi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013, c. II, s. 438.

putlara tapmış, çeşitli günahlar irtikap etmiş, yalan-dolana bulaşmış bir peygamberin, etkileme açısından topluma vereceği hiçbir şeyi yoktur. Söylediklerini tatbik etmeyen bir kişinin güvenirliliğinden bahsedilemez. Günah işleyen birisinin başkasına günah işlememesini söylemesi tutarlılık açısından normal değildir.”⁹

Peygamberlerin resûl olmalarının bir gereği olarak sahip oldukları ismet ilkesi, onların tebliğ ettiği dini doğrudan etkilediğinden konu ciddiye alınmıştır. Bunun bir sonucu olarakta bu alanla ilgili azımsanmayacak nitelikte müstakil eserler, risaleler kaleme alınmış, bunun yanısıra özellikle kelim kitaplarında müstakil bir başlık halinde veya nübüvvet bahsinin bir alt başlığı şeklinde bu konu irdelenmiştir. Ehl-i Sünnet Kelâmında 'Allah'ın peygamberlerine ikram ettiği sıfatlardan'¹⁰ ve peygamberlik görevini edâ edebilmeleri için sahip olmaları gereken kendilerine has bazı özelliklerden¹¹ sayılan ismet, peygamber göndermedeki faydanın yok olmaması için lüzumlu¹² görülen bir özellik olarak anlaşılmıştır. Bütün mezhepler peygamberlerde ismet sıfatının varlığı konusunda görüş birliği içindedirler.¹³ Bununla birlikte İslam düşünce tarihinde, peygamberlerin ismet sıfatına sahip olmaları konusunda görüş birliği bulunmakla beraber; ismetin şekli, kapsamının sınırları ve zamanı hakkında ihtilaf edilmiştir. Söz konusu ismet, “nübüvvetle birlikte mi başlar; yoksa bi'setten önceki zamana da şamil midir? Peygamberlerin tebliğ ettikleri dine etkisi nedir? Sadece büyük günahları işlemekten korunmuş olmak mıdır; yoksa küçükler de buna dahil midir? Peygamberlerin, bilerek ve isteyerek yaptıklarını mı; yoksa unutarak ve yanılarak yaptıklarını da kapsar mı? Bunların yanısıra çeşitli şekilleri hakkında da ihtilaf edilmiştir. Söz gelimi ismet, peygamberlerin dinî dünyevi hangi alanlarında geçerlidir; sadece "inanc"a mı münhasırdır; yoksa "fiiller" de, "tebliğ" de ve "fetva" da da geçerli

⁹ Sancaklı, a.g.m., C. 15, S. 3, s. 437-438.

¹⁰ Muhammed Ali Sâbûnî, (*Kur'ân Işığında*) *Peygamberlik ve Peygamberler*, Çev. Suat Cebeci, Bilâl Delice, Kültür Basın Yayın Birliği (Dilek Matbaası), İstanbul 1984, s.

¹¹ Nüreddin Es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi (el-Bidâye fi Usûli'd-din)*, Çev. Bekir Topaloğlu, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 9. Baskı, İstanbul 2011, s. 110. (Aynı eserin Arapça kısmı için bkz. s. 54.)

¹² Taftazânî, *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi (Şerhu'l-Akâid)*, Çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2016, s. 242.

¹³ Fahreddin er-Râzî, *İsmetü'l Enbiyâ*, Thk. Muhammed Hicazi, Mektebetü'l Sekafeti'l Reyniyye, Kahire 1406/1986, s. 39; İbn Teymiyye, *el-Fetâva'l-kübrâ*, Dârü'l Kütübü'l İlmiyye, y.y. 1408/1987, c. III, s. 292; Seyyid Şerîf Cürçânî, *Şehu'l Mevâkıf*, Çev. Ömer Türker, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2015, c. III, s. 488.

midir?"¹⁴ Konu, bu gibi temel hususlar etrafında tartışılmış ve zaman zaman farklı görüşler ortaya atılmıştır. Biz de konuyla ilgili yöneltilen bu sorulara müfessirlerin kaleminden oluşmuş, tefsir literatüründen cevap bulmaya çalışacağız.

İsmet öğretisinin tarihsel süreçteki değişim ve dönüşümüyle ilgili yapılan bir değerlendirmede şöyle denilmektedir: "Günümüzdeki ismet algısı; 'hiç hata yapmamak', 'günah işlememek' şekline kaymıştır. İsmet kelimesine verilen bu yanlış atıf nedeniyle, kelimenin anlamı, 'Allah'ın koruması' mânâsından, 'hiç bir şekilde hata yapmaz' anlamına doğru bir sapma göstermiştir. Netice itibariyle 'ismet', kelime anlamının dışında bir anlam kaymasıyla, başka bir anlamı yansıtır hale gelmiştir. 'İsmet' kelimesi, zamanla, sadece peygamberlerin hata işlememelerini ve kusursuz oluşlarını aksettirmek için kullanılan bir kavrama dönüşmüştür. İsmet kelimesine yüklenen bu farklı anlam nedeniyle de, peygamberler hata yapmayan kimseler olarak kabul edilmiştir. Dolayısıyla bu ön kabul, peygamberlerin günahsızlığı problemini tartışılır hale getirmiştir. Özellikle kelâm ile ilgili eserlerde, konu ayrıntılı bir biçimde ele alınarak, tartışılmıştır."¹⁵ Biz mümkün mertebe bu tartışmalara girmeden ve meselenin kelam ilmindeki işleniş tarzından kendimizi uzak tutmaya çalışarak, konumuzu tefsir literatürü zemininde ele alacağız.

4.1. İsmetin Lügat ve Terim Anlamı

Sözlükte "engel olmak, gelebilecek zararları bertaraf edip korumak, hıfzetmek, menetmek, sakındırmak anlamına gelen a-s-m (ع-ص-م) kökünden türemiş bir isimdir."¹⁶

İsmet kavramının birinci mânâsı 'korumaktır'. Bundan dolayı olsa gerek, Halil b. Ahmed (ö. 175/791) ve İbn Fâris (ö. 395/1004), kelimenin söz konusu kök anlamını da

¹⁴ İrfan Abdülhamid, "İslâm'da İsmet İnancı -II-", Çev. Avni İlhan, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 1970, C. 9, S. 98-99, s. 241. Ayrıca bkz. I. Goldziher, "İsmet", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 2001, c. 5/2, s. 1124.

¹⁵ Ali Galip Gezgin, *Kur'an'da Hz. Peygambere Yapılan Uyarılar*, Rağbet Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2015, s. 117.

¹⁶ Ebü-l-Hüseyn Ahmed b. Fâris, *Mu'cemü Mekâyisi'l-luğa*, Thk. Abdusselam Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, 1399/1979, c. IV, s. 331; Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi garîbi'l-Kur'an*, Thk. Safvân Ahmed Davûdî, Dâru'l Kalemî, Dımaşk-Beyrut 1412/1992, s. 569-570; İbn Manzûr, *Lisânü'l-'Arab*, Dârun Sâdır, 3. Baskı, Beyrut 1414 H., c. XII, s. 403-408; Muhammed Murtaşâ ez-Zebîdî, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, Thk. Heyet, Dâru'l-Hidâye, t.y., y.y., c. XXXIII, s. 98-102.

gözeterek ismeti, "Allah'n kişiyi kötülükten (şer) koruması" biçiminde anlamışlardır.¹⁷ Kelimenin "korumak" mânâsına ağırlık veren Ragıb el-İsfahani (ö. V/XI. yy ilk çeyreği), peygamberlerin ismetini: "Allah'ın temiz bir yaratılışa sahip kılması, bedeni üstünlük vermesi, zafer ve kararlılık lütfetmesi, iç huzuru yaratması ve hayra muvaffak kılması suretiyle (kötü temayüllerden) kendilerini koruması" şeklinde tarif etmiştir.¹⁸ Aynı düzlemde İbn Manzur (ö. 711/1311) da: "Allah'ın, kulunu cezalandıracağı kötü şeylerden koruması, ona engel olması" tanımını yapmıştır.¹⁹ Hadislerde ise, yine lügat mânâsıyla kullanıldığını görmekteyiz. Nitekim Hz. Peygamber de, bu kelimenin ism-i mefulü olan "mâsum"u, "Allah tarafından korunan kimse"²⁰ şeklinde tarif etmiştir. İsmeti, sahibini günahattan (fucûr) sakınıp uzak kalmasını sağlayan bir 'meleke' olarak tanımlayanlarda olmuştur.²¹ Dolayısıyla ismet kelimesi için, korumak anlamının daha ağırlık kazandığı görülmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de, Hz. Peygamber için kullanıldığında koruma ve kurtarma anlamına gelen²² ve müşriklerin Hz. Peygamber'i katledemeyeceklerini bildiren²³ ismet terimi, "a-s-m" kökünden müştak olan "yapışmak, sarılmak, tutunmak" anlamındaki "i'tesame - ya'tesimu" fiilleri beş yerde²⁴, "korunabilen, kurtulabilen" mânâlarında ism-i meful/edilgen ortaç olarak "âsım" kelimesi üç yerde²⁵, "korumak" anlamındaki "ya'simu" fiili üç yerde²⁶, "iffetinden, mâsumiyetinden dolayı çekinmek" anlamında "ista'same" bir yerde²⁷ ve "nikah bağı" anlamında "asame" kelimesi de bir yerde²⁸ geçmektedir. Kur'ân'da toplam on üç yerde zikredilen²⁹ a-sa-me ve türevlerine

¹⁷ أن يعصمك الله من الشر، Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Ktâbü'l-Ayn*, Thk. Mehdi el-Mahzûmî-İbrahim es-Sâmîrâî, Daru ve Mektebetü'l-Hilâl, t.y., y.y., c. I, s. 313; İbn. Fâris, *a.g.e.*, c. IV, s. 331.

¹⁸ İsfahânî, *a.g.e.*, s. 570. Ayrıca bkz. Mehmet Bulut, İsmet, *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, C. 23, s. 134.

¹⁹ "أن يعصمه مما يوقه: عصمة الله عهده", İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. XII, s. 403-404. Ayrıca bkz. Bulut, *a.g.m.*, *DİA*, C. 23, s. 134.

²⁰ "المعصوم من عصم الله", Buhârî, *Sahîhu'l Buhârî*, Thk. Muhammed Zühêyr b. Nâsır en-Nâsır, Dârun Tukun en-Necat, 1422 H., Kader, 8 (c. VIII, s. 125, Hadis no: 6611).

²¹ Galip Türcan, "Peygamberlerin İsmeti Meselesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Isparta 2004, S. 11, s. 97-98.

²² Maide 5/67.

²³ Türcan, *a.g.m.*, S. 11, s. 97. (Şâfiî'den naklen)

²⁴ Âl-i İmrân, 3/101, 103; Nisâ, 4/146, 175; Hac, 22/78.

²⁵ Yûnus, 10/27; Hûd, 11/43; Mü'min, 40/33.

²⁶ Mâide, 5/67; Hûd, 11/43; Ahzâb, 33/17.

²⁷ Yûsuf, 12/32.

²⁸ Mümtehine, 60/10.

²⁹ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, *Mu'cemü'l-müfêhres li-elfâzi'l-Kur'ân'i'l-Kerim*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1406/1986, s. 463.

baktığımızda kelimenin ıstılahi anlamı değil sözlük anlamının söz konusu olduğunu görmekteyiz. Dolayısıyla Kur'ân'da geçen a-sa-me ve türevlerinden hareketle peygamberlerin mâsum olduğu görüşüne varmak mümkün gözükmemektedir. Kaldı ki “meselenin teorik olarak açıklamasına dair Kur'ân-ı Kerim'de hiçbir açıklamaya sahip değiliz; sadece günahla ilgili mefhumlar, meselâ günah, af, tevbe, vb. şeyler, bazı peygamberlere nisbet edilerek zikredilmektedir.”³⁰ “Zaten hiçbir alimde bu kelime ve türevlerinden hareketle ismet öğretisini temellendirmeye çalışmamıştır. Bazıları dolaylı olarak bir kısım âyetlerden bazıları da akli çıkarımlardan hareket ederek bu öğretiyi temellendirmeye yoluna gitmişlerdir.”³¹

İsmet kelimesinin geçtiği âyetlerde ismet fikrine konu olan peygamberlerden, doğrudan ve dolaylı olarak sadece beş peygamberin adı zikredilmektedir. Fahreddin er-Râzi (ö. 606/1210) *İsmetü'l Enbiyâ* eserinde ise 15 peygamberi, ve özellikle Hz. Peygamberi on beş farklı başlıkta, ismet meselesi bağlamında incelemektedir. Söz konusu peygamberler; Hz. Âdem, Hz. Nûh, Hz. İbrâhim, Hz. Ya'kûp, Hz. Yûsuf, Hz. Eyyûb, Hz. Şuayb, Hz. Mûsâ, Hz. Dâvûd, Hz. Süleyman, Hz. Yûnus, Hz. Lût, Hz. Zekeriyâ, Hz. İsâ, Hz. Muhammed (sav)'dir.³²

Kelâmî bir terim olarak ismet: peygamberlerin Allah tarafından günah işlemekten korunması şeklinde tanımlanmış ve bu anlamıyla terimselleşmiştir.³³ İsmet tabirinin bu ıstılahi mânâsını biraz daha açacak olursak şöyle ki: “Peygamberlerin küçük-büyük bütün günahlardan korunmuş olmasıdır. Buna göre ismetin, peygamberlere mahsus bir sıfat olduğu ve günah işleme gücü kendilerinden alınmadığı halde Allah tarafından günahlardan ve halkın gözünden değerlerini düşürecek şeylerden korunmuş olmaları anlaşılmalıdır.”³⁴

³⁰ Sadık Kılıç, Kur'ân'da Günah Kavramı, (Basılmamış Doktora Tezi) Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Erzurum 1982, s. 170.

³¹ H. Musa Bağcı, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010, s. 450.

³² Râzî, *İsmet*, s. 49-160. Ayrıca Râzî'nin çağdaşı olan Nureddin es-Sâbûnî (ö.580/1184), Râzî'nin *İsmetü'l Enbiyâ*'sından daha önce kaleme aldığı *el-Münteka min 'ismetü'l-enbiyâ* adlı eserinde, Hz. Lût ve Hz. Şuayb hariç diğer 13 peygamberi zikretmektedir. Bkz. Nureddin es-Sâbûnî, *el-Münteka min 'ismetü'l-enbiyâ*, Thk. Mehmet Bulut, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, İstanbul 2013, s. 5-6.

³³ Seyyid Şerîf Cürçânî, *Ta'rifât*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1403/1983, s. 140, 150.

³⁴ Mehmet Bulut, *Ehl-i Sünnet ve Şia'da İsmet İncisi*, Risale Yayınları, İstanbul 1991, s. 26.

İbn Teymiyye (ö. 728/1328) peygamberlerin, tebliğ konusunda tartışmasız mâsum olduğunu bu konuda icma olduğunu söyler.³⁵ Ayrıca 'ulema dediki' diyerek şunu da dile getirir, peygamberler günah işlemeye değil, işledikleri günahı devam etme konusunda korunma (mâsumiyet) altına alınmışlardır.³⁶

Sonuç sadedinde Hz. Peygamber özelinde “peygamberlerin ayrıcalığının özünde vahiy alması vardır, denilirse yerinde olur. İsmet sıfatı vahyi olduğu gibi tebliğ etmenin ve tebliğinin karşılık bulmasının ikincil şartıdır. Dolayısıyla Hz. Peygamber'in özel yanı ismetle vasıflanmış vahiy insanı olmasıdır.”³⁷ Bu durumda şöyle vecizeleştirebiliriz; “ismet, peygamberi değil vahyi korur ve vahyin insanlar tarafından kabulünü sağlar.”³⁸ Bunun yanısıra peygamberlerin ismeti, ‘ondan imtihanı kaldıran, onu zorunlu olarak imânâ sevk eden bir amil değildir. İsmetin emir ve nehyi düşürmesi imkansızdır (ismet külfeti kaldırmaz). Zira ismetten söz edebilmek için öncelikle emir ve nehyin olması gerekir ki nebi, ismet sıfatıyla emredileni yerine getirsin, yasaklanandan uzak dursun.’³⁹ Öyleyse onların “ismet sıfatı -şahsî kararlarını da kapsayacak derecede- mutlak değildir.”⁴⁰ Dolayısıyla ‘ismet hiç yanılmama veya hata yapmama anlamına gelmemektedir. Zira bu özellik Allah'ın peygamberlerini onları hata yapma veya yapmama konusunda hür bırakıp şâyet bir hata yapmışlar ise onları uyararak (itâb ederek) bu hatalarından dönmelerini sağlamaktır.’⁴¹

4.2. İsmetin Fikri ve Tarihi Zemini

Klasik kelam literatüründe bu konu bazen müstakil eserlerde genel olarak da kelam kitaplarının nübüvvet bahislerinde ele alınmış olmakla birlikte, “ismet öğretisinin

³⁵ İbn Teymiyye, *a.g.e*, c. III, s. 292.

³⁶ إنهم معصومون من الإصرار على الذنوب , İbn Teymiyye, *a.g.e.*, c. III, s. 453.

³⁷ Mustafa Ünverdi, "Hz. Peygamber'in Ayrıcalıklı Yönlerinin Tevarüs Etmesinin İmkânı (İsmet Sıfatı Örneği)", *Kelam Araştırmaları*, 2015, C. 13, S. 1, s. 380.

³⁸ Veysi Ünverdi, "Mu'tezile'de Peygamberlerin İsmeti", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun 2015, C. 15, S. 1, s. 108.

³⁹ Ünverdi, *a.g.m.*, C. 13, S. 1, s. 388.

⁴⁰ Ünverdi, *a.g.m.*, C. 15, S. 1, s. 91.

⁴¹ Ömer Faruk Demireşik, *İ'tâp Âyetleri Işığında Hz. Peygamber'in Dindeki Yeri ve İsmeti*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003, s. 183.

ilk defa ne zaman çıktığına dair bir bilgiye rastlanmamaktadır”.⁴² Yalnız genelde akaid ve kelim dalında ilk eser olarak kabul edilen ve Ebû Hanîfe (ö. 150/767)'ye isnat edilen *el-Fıkhü'l-Ekber* adlı eserde peygamberlerin mâsum olduğu, onların hepsinin de küçük, büyük günah, küfür ve çirkin hallerden münezze (منزهون) oldukları, fakat onların sürçme (زلات) ve hatalarının olabileceği, Hz. Peygamber'in, Allah'ın sevgili kulu, resulü, nebisi, seçilmiş tertemiz kulu olduğu, O'nun hiç bir zaman putlara tapmadığı, göz açıp kapayacak bir an bile Allah'a ortak koşmadığı, küçük büyük hiç bir günah işlemediği ifade edilmiştir.⁴³ Yine aynı minvalde Ebû Hanîfe, *el-Âlim ve'l-Müteallim* adlı eserinde Hz. Peygamber'in ayıp ve kusurdan münezze olduğunu ifade eder.⁴⁴ Ebû Hanîfe'nin bu ifadelerinden sonra “H. IV/M. X. asırda Eş'arî ve Mâtürîdî ekollerinin oluşmasıyla ismet inancı, doktrin haline gelmiş ve uzun tartışmalar yapılmıştır. Her iki ekolün düşünce hayatımızda büyük bir etkisi olmuş ve bu asırdan (H. IV/M. X.) itibaren günümüze kadar bu konudaki düşüncemizi anılan iki ekol oluşturmuştur.”⁴⁵

Müsteşrikler ise peygamberlerin ismetinin ne zaman ve hangi sebeplerle ortaya çıktığı konusunda oldukça farklı görüşler serdetmişlerdir. Bunların ilki olarak Fransız oryantalist Claude Gilliot,: “Peygamberlerin ismet sıfatına sahip olduklarına dair Mukatil'in görüşü daha sonra kelim ilminde benimsenmiş ve kendisi ismet inancının temelini oluşturan alim olarak kabul edilmiştir” şeklinde bir ifade kullanmıştır.⁴⁶ Donaldson "mâsumiyet" teriminin bilinen ilk kullanımının imamın mâsumiyetini ileri süren İmâmiyye tarafından H. II./M. VIII. asırda ortaya konduğunu söyler.⁴⁷ Diğer bir kısım müsteşrikler ise, peygamberlerin mâsumiyet inancının, ilk defa hicrî üçüncü asırda ortaya çıktığı kanaatindedir.⁴⁸

⁴² Bağcı, a.g.e, s. 440.

⁴³ Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit, *el-Fıkhü'l-Ekber*, Thk. Muhammed b. Abdurrahman Humaysi, Mektebetü'l-Furkan, 1419/1999, s. 38-39.

⁴⁴ Ebû Hanîfe Nu'mân b. Sâbit, *El-Âlim Ve'l-Müteallim*, (İmam-ı Â'zam'ın Beş Eseri içinde) Çev. Mustafa Öz, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2010, s. 20. (Arapça kısmı için bkz. s. 27). Wensinck, İsmet inancının ilk defa Fıkh-u'l-Ekber'de zikredildiğini dile getirir. Bkz. İrfan Abdülhamid, "İslâm'da İsmet İnancı", Çev. Avni İlhan, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 1970, C. 9, S. 96-97, s. 178.

⁴⁵ Bağcı, a.g.e, s. 440.

⁴⁶ Ömer Türker, "Mukâtil b. Süleyman", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, c. 31, s. 135.

⁴⁷ Aisah Mohamed, "Şîa'nın İmâmette İsmet Doktrininin Eleştirisi", Çev.: Ömer Aydın, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2003, S. 8, s. 236.

⁴⁸ Abdülhamid, a.g.m., C. 9, S. 96-97, s. 178.

Bazı müslüman ilahiyatçılar tarafından yüzyıllar içerisinde geliştirilip formülüle edildiği ileri sürülen ismet sıfatının,⁴⁹ özü itibarıyla Kur'anî dayanaktan yoksun olmadığı da bir gerçektir. "Zira Hz. Peygamber'in vahye kendi sözünü karıştırmaması halinde Allah tarafından kuvvetle yakalanarak şah damarının koparılması tehdidi"⁵⁰ ve nübüvvet boyunca yapmış olduğu belirli sayıdaki hatalı eylemleri için uyarılıp diğer davranışlarının adeta sükût ile onaylanması bu konudaki önemli argümanlar olarak zikredilebilir."⁵¹

Peygamberlerin ismetiyle ilgili pek çok eser kaleme alınmış olması bahsi geçen konunun tartışmalı yönlerinin olduğuna işaret etmektedir. Peki neden ismet sıfatı? Diğer bir ifadeyle peygamberler için zikredilen; fetanet, sıdk gibi sıfatlar için böyle bir telif türünün oluşmamasının muhtemel sebebi nedir? Bu konuda bazı tesbitler yapılmıştır.⁵² Bunların ilki olarak şunu söyleyebiliriz; ismet sıfatı, diğer sıfatların hepsi içine alan kapsayıcı bir mahiyete sahiptir.⁵³

Netice olarak peygamberlere atfedilen zorunlu sıfatların tayini ve tasnifi tarihi süreç içinde gerçekleşmiş ve olgunlaşmıştır.⁵⁴ Bununla birlikte ismet öğretisi, erken dönemde ayrıntılı şekilde ele alınmamış buna karşılık sonraki dönemlerde bu konu bir inanç meselesi düzleminde ele alınarak tartışılmıştır. İsmet teorisinin erken dönem tefsir literatüründeki keyfiyetine dair ise, çalışmamızın birinci bölümünde "dalâlet", "vizir"; ikinci bölümünde ise Hz. Dâvûd'la ilgili kıssa bağlamında erken dönem müfessirlerinin ismet algıları ortaya konulmaya çalışılacaktır.

4.3. Nübüvvetten Önce ve Sonra Peygamberlerin İsmeti Meselesi

⁴⁹ Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meâl - Tefsir*, Çev.: Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 2002, s. 927.

⁵⁰ Hâkka, 69/44-47.

⁵¹ Recep Demir, "İtâb Ayetlerinin Şif Yorumu: Tabâtabâi Örneği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2016, C. 5, S. 4, s. 1052.

⁵² Bu tesbitler için bkz. Fatma Günaydın, *Mâturidi'nin Kelam Sisteminde Peygamberlerin İsmeti*, (Basılmamış doktora tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013, s. 1-2.

⁵³ Bekir Topaloğlu, İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İSAM Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2015, s. 310.

⁵⁴ Türcan, a.g.m., S. 11, s. 92.

Kur'ân perspektifinde yaklaşıldığında, peygamberlerin "tümüyle korunmuş olmaları" onların beşer oluşlarına ters düşerken; "vahyin dışında hiçbir alanda korunmamış olmaları" iddiası da tebliğ, inandırıcılık ve takdim ettikleri dinin yaşanmasında örnek teşkil etme fonksiyonları açısından tutarsızdır.⁵⁵ Öyleyse burada üzerinde durulması gereken şey ismetin, varlığından çok onun mahiyetidir yani kapsamı (zamanı) ve sınırlarıdır.

Kur'ân-ı Kerim'de peygamberlerin nübüvvet görevi verilmeden önce ismet sahibi (korunmuş) olduklarını doğrudan ifade eden âyetlere rastlanmadığı⁵⁶ hatta bazı hatalara düştükleri belirtilmektedir. Bununla beraber yüce ahlak sahibi, güvenilir ve dürüst insanlar olduklarına dair nübüvvet öncesi hallerini tasvir eden birtakım kısımlar da mevcuttur.⁵⁷ Konuyla ilgili düşünce ekollerinin yaklaşımları ise şöyledir; Ehl-i Sünnetin çoğunluğuna göre peygamberlerin ismeti, nübüvvetten itibaren başladığı için peygamberlerin nübüvvetten önce itikad konusu (küfür ve şirk) dışında günah işlemleri (Mu'tezile'de görüldüğü gibi kasıtlı ve kasıtsız nefret ettirici olmaması şartıyla⁵⁸) mümkündür. Hatta bunun büyük günah olması dahî aklen muhal değildir, bu konuyu nefyeden naklî bir delil de yoktur.⁵⁹ Öte yandan Ehl-i Sünnet'in önemli bir ayağını oluşturan Mâtürîdî, peygamberlerin vahiyden önce günah işlemesi nadir olmak şartıyla mümkündür, ama nübüvvet anında onun durumu hemen iyiliğe ve istikamete dönüşeceği kanaatindedir.⁶⁰ Ayrıca peygamberlerin çocukluktan itibaren küfürden uzak olduklarına dair Al-i İmran Sûresi'ndeki 79. âyetinin⁶¹ zikredildiğini

⁵⁵ Mustafa Sinanoğlu, *Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim'de Nübüvvet*, (Basılmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995, s. 300.

⁵⁶ Bununla birlikte, Bakara 2/124, En'âm 6/84, Hûd 11/62, Yûnus 10/16-17, Kasas 28/26. âyetler ışığında peygamberlerin nübüvvet öncesi ismet sahibi olduklarını söyleyen düşünürler de olmuştur. Bkz. Muhiddin Bahçeci, *Ayet ve Hadislerde Peygamberlik ve Peygamberler*, Türkiye Kalkınma Ve Dayanışma Vakfı (TÜRDAV) Yayınları, İstanbul 1977, s. 99-100.

⁵⁷ Konuyla ilgili Hz. Salih, Hz. Dâvûd, Hz. Peygamberle ilgili bazı âyetler için bkz. Hûd 11/62; Kasas 28/15; Şu'arâ 26/18-19; Yûnus 10/16.

⁵⁸ Bulut, *a.g.e.*, s. 79; Sinanoğlu *a.g.e.*, s. 311; Türcan, *a.g.m.*, S. 11, s. 100; Ünverdi, *a.g.m.*, C. 15, S. 1, s. 104.

⁵⁹ Uveyd b. Ayed b. Ayid el-Mutrafi, *Âyâtü İtâbi'l-Mustafa fi Davi'l-İsmeti ve'l-İctihad*, Dâru'l-Fikri'l-Arabî, Kahire t.y., s. 34. Mutrafi 1977'de yüksek lisans tezi olarak hazırladığı adı geçen çalışmasında peygamberlerin bi'set öncesindeki ismetini itikada giren ve girmeyen konular şeklinde bir ayrıma tabi tutarak ele almış ve bunu hadislerle desteklemiştir. Mutrafi, *a.g.e.*, s. 32-41. Ayrıca bkz. Sâbûnî, *Peygamberler*, s. 67; Sinanoğlu, *a.g.e.*, 311-330; Bulut, *a.g.m.*, C. 23, s. 136.

⁶⁰ Sâbûnî, *Bidâye*, s. 111.

⁶¹ "Allah'ın, kendisine Kitab'ı, hükmü (hikmeti) ve peygamberliği verdiği hiçbir insanın, 'Allah'ı bırakıp bana kullar olun' demesi düşünülemez. Fakat (şöyle öğüt verir:) 'Öğretmekte ve derinlemesine incelemekte olduğunuz Kitap uyarınca rabbânîler (Allah'ın istediği örnek ve dindar

belirten Mâtürîdî, Hz.İsa'nın daha beşikteki bir çocuk olarak nübüvvetini ilan etmesini de⁶² bu konudaki delillerden biri olarak sunmaktadır.⁶³ Ehl-i Sünnet'in diğer ayağını oluşturan Eş'arî ise peygamberlerin nübüvvetten önce mâsiyet ve zelle işlemlerini mümkün görmektedir. O, "Âdem Rabbine isyan etti ve haddi aştı."⁶⁴ âyetini de delil olarak getirmektedir.⁶⁵ Eş'arîler, hem aklî hem de semî (haber) delil olmadığı için nübüvvetten önce peygamberlerin büyük günah işleyebilecekleri kanaatini taşımaktadırlar.⁶⁶ Burada Eş'arîler nübüvvet öncesi ismetin mevcut olmadığı şeklinde görüş beyan etmiş ve diğer mezheplerden farklılaşmışlardır.⁶⁷

Düşünce tarihinde önemli bir yer işgal eden Mu'tezile'ye göre ise peygamberlerin ismeti, bülüğ çağında gereklidir.⁶⁸ Çünkü bülüğa ermeden zaten hiç kimse sorumluluk sahibi olmadığından günah ve sevap mefhumu da bülüğa erdikten sonra ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla peygamberlerin ismeti de bülüğ çağına geldikten sonra başlamaktadır.⁶⁹ Ayrıca onların peygamberlikten önce büyük günah işlemleri halkın nefret etmesine sebep olur, bu durum ise peygamber gönderilmelerindeki hikmete aykırıdır. Bu sebeple peygamberler vahiyden önce bilerek ve bilmeyerek büyük

---

kullar) olun. Onun size, 'Melekleri ve peygamberleri ilâhlar edinin.' diye emretmesi de düşünülemez. Siz müslüman olduktan sonra, o size hiç inkârı emreder mi?" Al-i İmran 3/79-80.

⁶² "Çocuk şöyle dedi; Ben Allah'ın kuluyum. O, bana Kitab'ı verdi ve beni Peygamber yaptı." Meryem 19/30.

⁶³ عن الكفر -عليهم السلام -وفي الآية دليل عصمة الرسل والأنبياء، Mâtürîdî, *Tefsirü'l Mâtürîdi (Te'vilâtü Ehlî's-sünne)*, Dârü'l Kütübî'l İlmiyye, thk.: Dr. Mecdi Bâsilümi, Beyrut Lübnan 1426/2005, c. II, s. 414.

⁶⁴ Tâhâ 20/121.

⁶⁵ Sinanoğlu *a.g.e.*, s. 314; Ünverdi, *a.g.m.*, C. 15, S. 1, s. 103. Ayrıca bkz. Fahreddin Râzî, *Kelâm'a Giriş (El-Muhassal)*, Çev. Hüseyin Atay, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978, s. 224; Razi, *İsmet*, s. 50. Bu konuda Pezdevi, Hz. Âdem'in 'isyanının' bir nisyan (unutma) olduğunu ve bunun bir ayak sürçmesi olduğunu söyler. Ve bunu büyük günah değil küçük günah olduğunu zira peygamberlerin çok küçük günahlardan, ayak sürçmelerinden mâsum olmadıklarını ifade eder. Bunu Tâhâ 20/115 ile de temellendirir. Bkz. Pezdevî, *Ehl-i Sünnet Akâidi (Usûlü'd-Din)*, Çev. Şerafeddin Gölcük, Kayıhan Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2013, s.143.

⁶⁶ Türcan, *a.g.m.*, S. 11, s. 101. Ayrıca Eş'arî'nin bu kanaate varmasında onun kelam sisteminde varolan hüsün ve kubhun, yani dini yükümlülük ve sorumluluğun peygamber gönderilmesiyle gerçekleşeceği teorisine dayalı olduğu hususunun etkili olduğu ifade edilmiştir. Bkz. Adil Bebek, "Peygamberlerin Korunmuşluklarına Dair", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2006, S. 17, s. 26.

⁶⁷ Günaydın, *a.g.e.*, s. 149.

⁶⁸ Fahreddin er-Râzî, *Mefatihü'l Gayb*, Dârün İhyau'l Turasül Arabi, Beyrut 1420/1999, c. XXIV, c. III, s. 455.

⁶⁹ Necati Şahin, *Peygamberlik ve İsmet Sıfatı*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006, s. 49.

günahlardan mâsumdurlar. Bununla birlikte Mu'tezile'nin bir kısmı, peygamberlikten önce yanılarak büyük günah işlemelerinin caiz olacağı görüşündedir.⁷⁰

Şia'ya göre ise peygamberler, doğumlarından itibaren ölümlerine kadar günahın büyüğünden, küçüğünden, bilerek veya bilmeyerek her türlüşünden mâsumdurlar.⁷¹ Fakat bu görüş naslarla çelişmektedir.⁷²

Netice olarak Kur'an'da Peygamberlerin, vahiyden önce bazı hatalarının yanısıra onların yüksek ahlak sahibi, iffetli, dürüst, topluma güven telkin eden, saygın insanlar oldukları da ifade edilmiştir.⁷³ Bu âyetler ışığında peygamberlerin, ileride tebliğ faaliyetlerini zora sokacak tarzda nefret uyandıracak ve güvenilirliklerini zedeleyecek huylarının bulunmadığı genel kabul edilen görüştür. Bununla beraber nübüvvet öncesinde, 'henüz mükellef sahibi olunmadığından dolayı ismetin varlığından veya yokluğundan bahsetmenin söz konusu olmadığı görüşü dile getirilmiş olsada, onların ruhunun yüceliği, aklının sağlamlığı günah işlemelerine, çirkeflik ve zillet yoluna düşmelerine mani olduğu, aynı hâlet-i ruhiye ile insanlar içerisinde küçük ve büyük günahlardan en çok uzak duran kimseler olduğunu, onların ilahi maksatla temiz fitratla yaratılmış olmak gibi bir nasiplerinin olduğu da ifade edilmiştir.⁷⁴ Öte yandan Ehl-i Sünnet, Mu'tezile ve (Fudayliyye kolu hariç⁷⁵) Hariciler'in tamamı, peygamberlerin nübüvvetten önce ve sonra küfür ve şirkten uzak olduklarında ittifak etmişlerdir.⁷⁶ Burada bi'setten sonra her hangi bir peygamberden küfrün sadır olması düşünölemeyeceğini için bi'set öncesinde küfürden korunduklarına dair sergilenen tutuma bakıldığında daha çok akılcı bir yaklaşım olduğu farkedilir.⁷⁷ Diğer yandan vahiy öncesinde imânâ dair hususlar hariç diğer konularda ittifakın olmadığı görölmektedir.

---

⁷⁰ Bulut, *a.g.e.*, s. 84.

⁷¹ Razi, *Mefatih*, c. III, s. 455; *İsmet*, s. 40; *Kelâm'a Giriş*, s. 224.

⁷² Ünverdi, a.g.m., C. 15, S. 1, s. 105.

⁷³ Yûnus 10/16; Hûd 11/62; Kasas 28/15,26; Şu'arâ 26/18-19.

⁷⁴ Sâbûni, *Peygamberler*, s. 66.

⁷⁵ Hâriciler'in Fudayliyye kolu, 'Peygamberlerden küfür sâdır olabilir' demişlerdir. Onlar bu hükme günah denilebilecek her fiilin küfür sayılabileceği gibi yanlış bir prensibe bağlı kalarak varmışlardır. Bkz. Sâbûni, *Bidâye*, s. 111 (Mütercimin dipnotu); Râzî, *İsmet*, s. 39.

⁷⁶ Türcan, a.g.m., S. 11, s. 117; Sâbûni, *Bidâye*, s. 110.

⁷⁷ Sinanoğlu, *a.g.e.*, s. 308.

Son tahlilde nübüvvet öncesinde peygamberler, henüz vahiy almamaları sebebiyle herhangi bir şekilde uyarılmaları söz konusu olamayacağından peygamberlik dönemlerindeki gibi korunmuşluklarından bahsetmek zordur. Nitekim bazı hatalara düştüklerinde malumdur. Kaldı ki onların bu durumu Kur'ân sıkça dile getirdiği beşeriyetlerinin tabii bir neticesidir.⁷⁸ Dolayısıyla peygamberlerin nübüvvetten önceki ismetleri, nübüvvetten sonraki ismetlerinden mertebeye aşağıdır.⁷⁹

İsmetin nübüvvetten sonraki günahlar açısından mevcut olup olmaması ile ilgili olarak ortak bir düşüncenin olmadığı, farklı görüşlerin ortaya konduğu görülmektedir. Öncelikle bütün alimler peygamberin, nübüvvetten sonra kasten büyük günah işlemekten korunmuş olduğu hususunda ittifak halindedir.⁸⁰ Bununla birlikte İslam alimlerinin çoğu peygamberlerin vahiyden sonra, yanılarakta olsa büyük günah işlemelerini caiz görmemişlerdir. Küçük günahlara gelince, bunlar nefret edilen (bir anlamda yüz kızartıcı) ve edilmeyen günahlar olmak üzere ikiye ayrılmıştır. İsmeti nübüvvetten sonra başlatan Ehl-i Sunnet âlimleri,⁸¹ nübüvvetten önce ve sonra, peygamberlerin kasten veya sehven nefret uyandıran küçük günahlardan da korunmuş olduklarında görüş birliği içindedir. Zira bu tür günahlar, peygamberlerin tebliğlerini, toplum içindeki güvenilirliklerini ve saygınlıklarını zedeleyerek onların faaliyetlerini güçleştirecektir. Diğer küçük günahlara gelince, peygamberlerin bunları kasten işlemeleri caiz görülmemiş, sadece unutarak veya yanılarak işlemeleri caiz görülmüştür.⁸² Öte yandan Haşeviyye, diğer ekollerden farklı olarak peygamberlerin, vahiy öncesi ve sonrası büyük ve küçük günah işleyebileceklerini ileri sürmektedir.⁸³ Mu'tezilenin büyük çoğunluğuna göre vahiy sonrası, kasıtlı olarak büyük günah kesinlikle câiz değildir ancak nefret ettirici olmaması şartıyla kasten küçük günah câizdir.⁸⁴

4.4. İsmet Öğretisinin İctihaddaki Yanılgılara Bakan Yönü

⁷⁸ Sinanoğlu, *a.g.e.*, s. 304.

⁷⁹ Bahçeci, *a.g.e.*, s. 98.

⁸⁰ Pezdevî, *a.g.e.*, s. 142.

⁸¹ Ebu Huzeyl ve Ebu Ali el-Cübbai'ye göre de ismet nübüvvetten itibaren geçerlidir. Bkz. Şahin, *a.g.e.*, s. 49-50.

⁸² Sinanoğlu, *a.g.e.*, s. 311-312.

⁸³ Râzî, *İsmet*, s. 40.

⁸⁴ A.g.s.

Peygamberler diğer insanlardan farklı olarak, risâlet görevini yerine getirebilecek bir takım özelliklere haiz olmakla birlikte, bir insan olarak hemcinslerinin genel özelliklerine de sahiptir. Bu yüzden onlar, her insanın fitratında bulunan ve bir bakıma insan olmanın gereği gibi görülen zayıf olarak yaratılmışlık,⁸⁵ acelecilik,⁸⁶ vb. zaaflardan nasiblerini almışlar, nihâyetinde bazen yanıldıkları ve hataya düştükleri durumlar olmuştur.⁸⁷ İşte bu söz konusu hata ve yanılığları incelemek için konuyu peygamberin insani yönünün en bariz şekilde öne çıktığı içtihat zemininde kısaca ele alarak incelemeye çalışalım.

İsmetin tebliğ ve içtihadla ilgili ilişkisine dair bir başlık, ismet teorisini işleyen bazı eserlerde müstakil bir konu halinde yer alır. Genellikle de Hz. Peygamber'in tebliğ sonrası bazı tasarrufları sonucu 'itâb edildiği konular üzerinde durulur. Biz de konumuzu doğrudan ilgilendiren bu bahsi, tebliğin alt başlığı halinde vererek, Hz. Peygamber'in peygamberlik döneminde yaptığı bazı içtihad yanılığlarının tebliğe (vahiyle) olan ilişkisini ve bu hataların arka planındaki temel saikin onların bir beşer olması hususuna dair yapılan vurguları ismet nokta-i nazarından muhtasar bir şekilde tetkik etmeye gayret edeceğiz. Ayrıca konuyu Hz. Peygamber'in şahsında ele alarak bütün peygamberleri kapsayacak bir sonuca varmaya çalışacağız. Zira peygamberler aynı zincirin halkaları gibidir. Birisi için söz konusu olan ismet vasfı hepsi için geçerli olduğu gibi hata yapma veya günah işleme potansiyeli de hepsi için geçerlidir.

“Hz. Peygamber'in beşer yönünün en güzel bir şekilde tecelli ettiği saha O'nun ictihadlarıdır. O, dini ve dünyevi işlerde bazen sözle, bazen fiili olarak, bazen de sükut ederek ictihad etmiştir.”⁸⁸ “Hz. Peygamber 23 yıllık peygamberliği süresince sadece alıcı-verici konumunda kalmayıp, Kur'an-ı Kerim'i tefsir ve tatbiki yanında ictihada müstenid tasarruflarda bulunmuştur. Ancak O'nun ictihadının isabetsiz olduğu takdirde Allah tarafından tashih edilmek gibi bir imtiyazı vardır. Çünkü O, 'insanlara iyi örnek olmak'⁸⁹, 'neyi emretmişse tutulmak ve neyi yasaklamışsa terkedilmek'⁹⁰, üzere

---

⁸⁵ Nisâ 4/28.

⁸⁶ İsrâ 17/11.

⁸⁷ Ünverdi, a.g.m., C. 15, S. 1, s. 83.

⁸⁸ Sancaklı, a.g.m., C. 15, S. 3, s. 438.

⁸⁹ Ahzâb, 33/21.

⁹⁰ Haşr, 59/7.

gönderilmiş ve 'kendisine itâatin Allah'a itâat olduğu'⁹¹ bildirilen bir şahsiyettir."⁹² Bununla birlikte Hz. Peygamber, ilahi vahiy ile çok sıkı ve yakın bir ilişki içerisinde olmuş olsa da O'nun her sözü ve her yaptığı topyekün vahiy mahsûlü değildir. O'nun vahiy ürünü söz ve hareketleri olduğu gibi, re'y ve ictihadları da vardır.⁹³ Beşer olmasının kaçınılmaz bir sonucu olarak yaptığı bazı ictihat hataları vardır. Bu hatalı ictihadlarında bazen tashih edilmiş, bazen de buna ihtiyaç duyulmamıştır. Bu tashih işi ilahi vahiy tarafından yapıldığı gibi, kendisi tarafından da yapılabilmektedir.⁹⁴

Öncelikle bu konuda kasıtlı hatanın olamayacağı hususunda ittifak vardır. Ancak bir dalgınlık, unutkanlık sonucu hataya düşebileceği noktasında farklı görüşler serdedilmiştir.⁹⁵ Sınırlı sayıda da olsa Hz. Peygamber'in de bazı ictihatlarında yanlışlığı, hata yaptığı, isabetsiz bazı kararlar alabildiği vakidir. Bu söz konusu yanlışlıkların, ismet ilkesinin kapsamı alanına girmeyen (vahiyle ilgili olmayan) konular olduğu diğer bir ifade ile ictihat ettiği konularda ma'sum olmadığı hususuna, biri Kur'ân'da diğeri de sünnette zikredilen iki misalle temas etmek istiyoruz. İlk olarak Kur'ân'dan nakledeceğimiz hadise, Tebük seferine katılmamak için özür beyan eden münafıklara izin verdiğinden dolayı Hz. Peygamber'in, Allah tarafından 'itâb edilmesidir. Olay Kur'ân'da şöyle geçer:

عَفَا اللَّهُ عَنْكَ لِمَ أَذْنَبْتَ لَهُمْ حَتَّى يَتَبَيَّنَ لَكَ الَّذِينَ صَدَقُوا وَتَعْلَمَ الْكَاذِبِينَ

"Allah, seni affetsin! Doğru söyleyenler sana iyice belli olup, yalancılara bilinceye kadar beklemeden niçin onlara izin verdin?"⁹⁶

Âyette aftan bahsedilmesi muhtemel bir günahı çağrıştırması hasebiyle Hz. Peygamber'e günah nisbet eden müfessirler olduğu gibi aksini düşünen müfessirlerde olmuştur. Söz gelimi Zemahşeri ilgili âyeti te'vil ederken, Hz. Peygamber'in hatalı

⁹¹ Nisâ, 4/80.

⁹² Hayrettin Karaman, *İslam Hukukunda İctihad*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1985, s. 41.

⁹³ Sancaklı, a.g.m., C. 15, S. 3, s. 440.

⁹⁴ Abdulcelil İsa, *Peygamberimizin İctihatları*, Çev. M. Hilmi Merttürkmen, Abdülvehhab Öztürk, Pars Matbacılık, Ankara 1976, s. 155-157.

⁹⁵ Râzî, *İsmet*, s. 39.

⁹⁶ Tevbe, 9/43.

olduğunu ve fena bir şey yaptığını (bi'se ma fealte) söyler. Bunun daha ilerisine giderek âyette zikredilen 'af' kelimesinin cinâyetten kinaye olduğunu, af'ın cinâyetle eş anlamlı olduğunu iddia eder.⁹⁷ Esasen Zemahşeri'nin bu ifadesi, onun ismet öğretisi hakkındaki sergilediği genel duruşa da çok mutabık gözükmemektedir. Zira Zemahşeri, yukarıda da geçtiği üzere Hz. Musa'nın hataen bir insanın ölümüne sebep olduğu yerde hiç 'cinâyet' ifadesini kullanmazken -ki kullanacağı en uygun yerlerden biri- bundan daha düşük bir durum arzeden 'münafıklara izin verme' olayında kullanması ilginçtir. Halbuki o, peygamberle günahın arasını açabildiği kadar açmış, onların her türlü büyük günahtan ve bazı küçük günahlardan korunduğunu, nefret uyandıran her türlü eylemden ma'sum olduklarını dile getirmiştir.⁹⁸ Kaldı ki cinâyetin nefret uyandıran büyük günah olduğunu söylemeye gerek bile yoktur. Reşit Rıza'da Keşşaf sahibinin bu ifadesiyle “*su-i edepte*” bulunduğunu dile getirir.⁹⁹

Mâtürîdî'ye baktığımızda söz konusu hadiseyi 'itâb kavramı ile izah eder ve âyetin, Hz. Peygamber'in nebi oluşuna ve içtihadın cevazına işaret ettiğini söyler. Ardından sefere katılmamak için özür beyan edenlere izin verdiğinden dolayı 'itâb edilmesini, "*insanlar arasında Allah'ın sana öğrettikleri ile hüküm veresin.*"¹⁰⁰ âyetiyle bağdaştırmaya çalışır. Bunu da 'efdalin (daha faziletli olanın) terki' üzere 'itâb şeklinde izah eder. Bu şekilde -daha faziletli olanı terk suretiyle- uyarılmanın da caiz olduğunu ifade eder. Diğer yandan Mâtürîdî, "*Allah, seni affetsin!*" âyetinin, insanların birbirlerine nasıl davranacaklarına dair ilahi öğreti durumunda olduğunu, bu açıdan bakıldığında da 'itâbtan söz edilemeyeceğini ihtimal dahilinde görür. Son olarakta müellif, Hz. Peygamber'in diğer peygamberlerden faziletli olduğuna dair ileri sürülen âyetlerden birinin de bu âyet olduğunu, zira âyetin 'af' ile başladığını 'zelle' ile başlamadığını ancak diğer peygamberlerde aynı durumun söz konusu olmadığını ifade etmiştir.¹⁰¹ Mâtürîdî'nin konuya dair yaklaşımıyla ilgili yapılan bir çalışmada, bu gibi 'itâb

⁹⁷ Zemahşeri, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzil*, Dârü'l Kütübi'l Arabiy, III. Baskı, Beyrut 1407 H., c. II, s. 274. (عفا الله عنك كناية عن الجنابة)

⁹⁸ Zemahşeri, *a.g.e.*, c. III, s. 305.

⁹⁹ M. Reşit Rıza, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-hakîm (Tefsîrü'l-Menâr)*, el-Hey'etü'l-mısriyyeti'l-âmmeti li'l-kitâb, 1990, c. XII, c. X, s. 402.

¹⁰⁰ Nisâ, 4/105.

¹⁰¹ Mâtürîdî, *Te'vilat*, c. V, s. 379.

âyetlerinin sebebinin Hz. Peygamber'in insanlara karşı beslediği iyi niyetten, şefkat ve merhametten kaynaklandığı çıkarımında bulunulmuştur.¹⁰²

Râzî ise ilgili âyette geçen 'af' ifadesinin daha önce işlenen günaha, 'Niçin onlara izin verdin?' ifadesinin de aynı şekilde masiyete işaret ettiğine yani peygamberden günahın sadır olduğuna dair getirilen yorumları kabul etmez. Bunun tam aksine söz konusu hitabın tıpkı bir insanın, kendi nezdinde çok kıymetli olan birisine "Hay Allah affedesice, benim şu işimi nasıl yaptın? Allah senden razı olsun; benim bu sözüme karşılık senin cevabın nedir? Allah sana afiyet versin, sen benim kadrime bilemedin!" demesi gibi olduğunu dolayısıyla da bu âyette Allah'ın, Hz. Peygamber'i ta'zim edip, onu yücelttiğini söyler. Nitekim ortada günah diye bir şey yokken de; 'Sen ha, Allah sana merhamet etsin ve seni affetsin' denilebileceğini zikreder. Bununla beraber Râzî, 'Niçin onlara izin verdin?' ifadesinin bir kınama ve sorgulama olmadığını zira 'af' ile başlayan âyetin devamında yadırgayıcı bir kelime kullanılmasının imkan dahilinde olmadığını da ifade eder. Çünkü 'af' kavramı kınama ve sorgulamadan vazgeçildiği anlamına gelir. Öte yandan da 'Niçin onlara izin verdin?' hitabını zahiri olarak değil de karşılıklı hitap esprisi şeklinde olduğunu zikreder. Son tahlilde Râzî, "Neden onlara izin verdin?" âyetinde olduğu gibi Hz. Peygamber'in, özellikle harp ve dünyevi maslahatlarla ilgili bazı içtihatlarında bulunduğunu söz konusu âyette de içtihat ettiğini ve 'itâb edildiğini bunun da daha evlâ ve daha mükemmel olanın terkedilmesi türünden bir eylem olduğunu, bazen daha iyi olanı terketmenin de kınanmayı ve sorgulanmayı gerektirdiğini dile getirir.¹⁰³

Şif müfessir Tabâtabâî (ö. 1981)'ye göre bu âyetlerdeki asıl maksat, savaştan izin isteyen kimselerin yalancı ve ikiyüzlü oluşlarını ortaya çıkarmaktır. 'Ona göre gerçekte kınanan Hz. Peygamber değil, izin isteyen kimseler olup bir tür ta'riz yoluyla anlatım

---

¹⁰² Günaydın, *a.g.e.*, 211. Bu çerçevede Hz. Peygamber'in, Abese sûresinde mezkûr olan İbn Ümmü Mektûm'a suratını asması, fakirleri kovma temayülü, İbn Selül'ün cenaze namazını kıldırma teşebbüsü ve onun için 70'ten fazla istiğfar dileme isteği ve bu türden diğer tasarrufları ilahi ikazla neticelenmiştir. Bunun sebebi kâfirlerin iman etmelerini aşırı derecede istemesidir. Bkz. Günaydın, *a.g.e.*, s. 211-220. Mâtürîdî'nin, 'itâb ayetlerini değerlendirdiği hemen her yerde; "*neredeyse kendini mahvedeceksin*" (Kehf 18/6) mahiyetindeki ayetlere (Şuara 26/3, Fâtır 35/8, Nahl 16/127) çokça atıfta bulunmasının sebebi olarak Hz. Peygamber'in insanlara olan aşırı şefkat ve sevgisinden kaynaklandığı çıkarımında bulunulmuştur. Bkz. Günaydın, *a.g.e.*, s. 165.

¹⁰³ Râzî, *Mefatih*, c. XVI, s, 58; *İsmet*, s. 150.

üslubu seçilmiş "*İyyâke e'nî ve'smeî yâ care*"¹⁰⁴ yani "Kızım sana söylüyorum, gelinim sen anla." tarzında bir ifadedir. Dolayısıyla âyetin akışından Peygamber'in kusurunu ve Allah'ın emrini yerine getirmede yetersiz bir yöneticilik sergilemesini, böylece -hâşâ, onu bundan tenzih ederiz- bir günah işlemiş olduğunu gözler önüne sermek değildir.¹⁰⁵ Süleyman Ateş de aynı minvalde söz konusu âyette ifade edilen hususun, günahla bir ilgisinin olmadığını, izin verilmesinin bir yanılma olduğunu ve bunun neticesinde Hz. Peygamber'in tatlı bir azar ile uyarıldığını ifade eder.¹⁰⁶

Yukarıda görüldüğü üzere Hz. Peygamber, kendisine bildirilmediği sürece izin isteyen kimselerin gerçek niyetlerini ve içlerindeki bilemeyebilir. Bu konuda kendisine talimat veren herhangi bir nass bulunmadığı için zahire göre icthad etmiştir. Bu da Peygamber için caiz olan bir husustur. Onlar bu tür içtihat hatasından mâsum olmadığı için yanılması veya isabet etmesi muhtemeldir. Nitekim izin verme istikametinde cereyan eden ve beğenilmeyen bu icthad üzerine ilahi bir ikaza muhatap olmuştur. Söz konusu olayda Hz. Peygamber için evlâ olan, o münafıklara izin vermede acele etmemesiydi, böylece o münafıkların iç yüzleri anlaşılacak, toplum içerisinde rezil olacaklardı.¹⁰⁷

Hz. Peygamber'in içtihatındaki yanılmasıyla ilgili Kur'ân'da mezkûr olan bahislerden birini yukarıda verdikten sonra şimdi hadis kitaplarında yer alan meşhur bir örneği de vererek bu başlığı sonlandırmak istiyoruz. Muteber hadis kitaplarında hurma aşılama (telkih) ile ilgili bir olay anlatılır. Söz konusu olay şöyledir; Hz. Peygamber bir gün Medine'de yürürken, hurma ağaçlarının başında bir şeyler yapan bazı kimselere rastlar. "Bunlar ne yapıyorlar" diye sorar. Kendisine, "Hurmayı aşıyorlar, böylece ağaç dölleniyor!" derler. Hz. Peygamber'de onlara; "Bunun bir faydası olacağını zannetmiyorum" karşılığını verir. Bu söz adamlara duyurulur. Onlar da çalışmayı bırakırlar. Onların işi terk ettikleri haber verilince Hz. Peygamber, "Eğer bundan bir fayda görüyorlarsa yapsınlar, ben ise böyle bir zanda bulundum. Beni zan sebebiyle

¹⁰⁴ "إياك أعني واسمعي يا جارة"

¹⁰⁵ Muhammed Hüseyin Tabâtabâî, *el-Mîzân fî tefsîri'l-Kur'ân*, Müessesetü'l-'Alemiyye li'l-Matbûât, Beyrut 1417/ 1997, c. IX, s. 295. Ayrıca Tabâtabâî'nin konuyla ilgili görüşleri için bkz. Demir, a.g.m., C. 5, S. 4, s. 1047-1082.

¹⁰⁶ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, y.y. 1992., c. IV, s. 86.

¹⁰⁷ İsa, a.g.e., s. 97; Sancaklı, a.g.m., C. 15, S. 3, s. 443.

sorgulamayın. Ancak, Allah'tan bir şey haber verdim mi işte onu alın. Zira ben Allah konusunda hiç hatalı konuşmam" buyurur.¹⁰⁸ Müslim'in Rafi' b. Hadîc'ten rivâyet ettiğine göre ise aşılama işini terk sebebiyle o yıl hurma veriminin düştüğü, durum Resûlullah'a haber verilince "Ben bir insanım, sizin dininizle ilgili bir şey emredersem ona mutlaka uyun. Ama kendi görüşüme göre bir emirde bulunursam, bilin ki ben bir insanım." buyurduğu nakledilir.¹⁰⁹ Aynı olayla ilgili Enes'in rivâyetinde ise; "...Siz dünyanın işini daha iyi bilirsiniz." buyurmuştur.¹¹⁰

Gerek Kur'ân'dan gerekse hadislerden birer örnekle nübüvvetten sonra peygamberin yaptığı bazı içtihatlarla bir kısım hatalarının vaki olduğunu az evvel gördük. Söz konusu hataların ismet öğretisi çerçevesinde nasıl izah edildiğine dair şu çıkarımda bulunabiliriz: "Hz. Peygamber'in bütün hareket ve tasarrufları yalnız peygamberlik sıfat ve salâhiyeti ile yapılmış tasarruflar değildir. O, peygamberliği yanında bir kadı, bir müfti ve bir devlet reisi sıfatlarıyla da tasarruflarda bulunmuştur. Ayrıca bir beşer olarak davranışları vardır."¹¹¹ Bu çerçevede Hz. Peygamber'in şahsında bütün peygamberlerin iki şahsiyeti vardır. Beşer ve nübüvvet şahsiyeti. Beşer kimliğiyle, (ceset ve bedenleriyle) bütün insanların taşıdığı özelliklere sahipken, vehbi olan risalet kimliğiyle diğer insanlarda olmayan başta ismet özelliği olmak üzere bir kısım hususiyetlere sahiptirler. İşte bu noktada peygamberler, "risalet şahsiyetlerinin bir gereği olarak ismet (korunma) sahibidirler."¹¹² Diğer yandan peygamberlerin tebliğ konusunda bazı kereler yanılabilmesine dair bir inanç, getirdiklerinin tamamında şüpheye düşmek anlamına gelir. Çünkü hangisinde yanılıp hangilerinde isabet ettiğini ortaya çıkaracak hiçbir ölçüt mevcut değildir.¹¹³ Bu sebepten olsa gerektir ki ismet vasfı, peygamberliğin zarurî vasıfları arasında zikredilmiştir.¹¹⁴ Bu esasa dayalı olarak

¹⁰⁸ Müslim, Ebu'l-Huseyn Müslim b. Haccâc, *el-Câmiu 's-Sahih*, Thk. M. Fuâd Abdülbaki, Dâru İhyai't-Türasi'l Arabî, Beyrut t.y., Kitabu'l Fedâil, 139. (فاني إنما ظننت ظنا، فلا تواخذوني بالظن، ولكن إذا (حدثتكم عن الله شيئا، فخذوا به، فاني لن أكذب على الله عز وجل). Hadiste geçen 'kizb' kelimesinin burada 'hata'lı söz anlamında olduğu, Arapça'da 'kizb'in hata anlamına da geldiği ifade edilmiştir. Bkz. İbrahim Canan, *Peygamberimizin Yanılma(ma)sı Meselesi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2006, s. 40-41.

¹⁰⁹ Müslim, Fedâil, 140. (إنما أنا بشر، إذا أمرتكم بشيء من دينكم فخذوا به، وإذا أمرتكم بشيء من رأيي، فإنما أنا بشر).

¹¹⁰ Müslim, Fedâil, 141. (أنتم أعلم بأمر دنياكم). Müslim, bu üç rivayeti, 'Hz. Peygamber'in, dünya işleri ile ilgili dediklerine değil de, dini konularda söylediği hususlara uymanın zorunluluğu' başlığı altında ele almıştır. Müslim, *a.g.e.*, c. IV, s. 1835.

¹¹¹ Karaman, *a.g.e.*, s. 38-39.

¹¹² Canan, *a.g.e.*, s. 19.

¹¹³ A.g.s.

¹¹⁴ Abdulhamid, *a.g.m.*, C. 9, S. 98-99, s. 242

peygamberlerin, tebliğle ilgili bütün hatalardan korunmuş (ismet sahibi) olmaları vaciptir.¹¹⁵

Peygamberlerin iki yönünden bahsettiğimiz gibi sadece peygambere ait olan ismet ilkesinin de iki yönünden söz edebiliriz: İsmetin beşeriyete bakan yönü ve ismetin tebliğle bakan yönü. İsmetin tebliğle bakan yönünü yukarıda arz ettik. İsmetin beşeriyete bakan yönüne gelince burada tebliğ de olduğu gibi net ifadeler kullanmak çok zor gözükmektedir. Çünkü gerek Kur'ân'da gerekse hadiste geçen pasajlara baktığımızda karşımıza hata yapan ve yanılabilen bir peygamber profili çıkmaktadır. Bu ise ismetin taşıdığı mânâyla uyuşmamaktadır. Bu sebeple ismetin peygamberin beşeriyete bakan yönünü kapsamadığını söyleyerek mesele açıklığa kavuşturulmaya çalışılmıştır. Ancak buna katılmayan düşünürlerde olmuştur. Buna göre ismetin sadece tebliğle sınırlı olmadığı, her çeşit günah ve isyanı kapsayan yönünün olduğu ifade edilmiştir.¹¹⁶ Bu bakış açısına göre ismetin sadece dini konularla sınırlı tutulması, dünya işlerinin bundan istisna edilmesi yanlıştır. Çünkü böyle bir ayırım gerek Kur'ân'da gerekse hadiste mevcut değildir.¹¹⁷ Ayrıca din hayatın her alanını kapsadığı için din ile dünya ne kadar ayrıştırılabilir? Zaten “İslâm'da dini yönü olmayan, ibadet sayılmayan bir amel yoktur. Şu dinî, şu da gayr-ı dinî diye kesin hatlarla ayırma tâbi tutulacak bir fiilden bahsetmek çok zor gözükmektedir.”¹¹⁸ Söz konusu düşünceye göre Hz. Peygamber'in, nübüvvet süreci içerisinde yaptığı bir kısım hata, yanılma ve unutma gibi eylemlerin ismet inancıyla çelişmediği de ifade edilmiş, bu da "ebrârın (güzidelerin) hasenatı, mukarreblerin yani Allah'a yakınlık kazanan kimselerin seyyiâtıdır" düsturuyla temellendirilmeye çalışılmıştır.¹¹⁹ Aynı düşünce, Hz. Peygamber'in yanılma ve hatalarının, “tebliğin bir parçası olarak dinin bir kısım hükümlerini koymaya vesile” olduğunu, bunların “İslâmı tekmile yönelik ilâhî bir organizasyon” olduğunu ileri sürmüştür.¹²⁰

---

¹¹⁵ Abdulhamid, a.g.m., C. 9, S. 98-99, s. 243.

¹¹⁶ Canan, a.g.e., s. 20.

¹¹⁷ Canan, a.g.e., s. 9.

¹¹⁸ Canan, a.g.e., s. 9.

¹¹⁹ Canan, a.g.e., s. 53.

¹²⁰ Canan, a.g.e., s. 9.

Netice olarak ismetin kapsamı alanına girsin veya girmesin önümüzde sabit olan bir gerçek vardır ki o da Hz. Peygamber'in aldığı bazı kararlarda isabet edemeyip hata etmesidir. Peygamberde bir 'kul'dur; 'kulun' da ayrılmaz vasfı yanılmaktır. "Beşer olması hasebiyle de yanılıp hata etmesi son derece doğaldır. Zaten bunun böyle olması Kur'ân'ın rûhuna da uygundur. Nitekim Kur'ân'a göre peygamberler ne bir melek, ne de insanüstü bir varlıktır. Allah'ın yarattığı, risalet görevine lâıyk görerek diğer insanlar arasından seçtiği kullardır. Zira yanılmayan tek varlık Allah'tır."¹²¹

4.5. İsmet ve Günah

Peygamberin ismeti ve günah arasındaki ilişki bağlamında ismetin ne zaman, hangi konularda ve hangi günahlar için geçerli olup olmadığı hususlarına bundan önceki başlıklarda temas edilmeye çalışılmıştır. Öncelikle kavram kargaşasına düşmemek için konunun hangi kavramlar üzerinden izah edilmeye çalışıldığı, "günah" denilince anlaşılması gereken şeyin ne olduğu ve semantik alanına giren kavramların hangilerinin işin orijininde bulunduğu hususuna kısaca temas etmenin isabetli olacağını düşünüyoruz. Çünkü müfessirlerin konuyu ele alırken tercih ettiği terminoloji, onların anlam dünyalarına dair nasıl bir ismet telakkisine sahip oldukları hakkında ip uçları vereceğinden dolayı bu nokta konumuzu çok yakından ilgilendirmektedir.

Arapça'da "ce-ne-ha (ح-ن-ه)" kökünden gelen "cunâh (جناح)" kavramı 'bir şeye meyletmek yönelmek' anlamına gelir.¹²² Bu kelime Kur'ân'da yirmi beş yerde geçmekte¹²³ ve "darlık, sıkıntı, günah" anlamlarında kullanılmaktadır.¹²⁴ Ancak Arapça "cunâh" kelimesi, Farsça "günah" kelimesinin anlamını tam olarak yansıtmamaktadır.¹²⁵ Arapça'da özellikle "günah" mânâsının semantik alanına giren; "ism", "zenb", "mâ'siye", "curm", "fisk", "fücur", "kabîh" gibi birçok kelime vardır.¹²⁶ Bunlardan özellikle de konumuzu ilgilendiren "zenb", "ism" ve "hata" kelimesi üzerinde durmak istiyoruz. İlk olarak "çeşit ve oluş bakımından günahı gösteren kelimeler

¹²¹ Gezgin, *a.g.e.*, s. 231.

¹²² İsfahânî, *a.g.e.*, s. 207.

¹²³ Abdalbâkî, *a.g.e.*, s. 178-179.

¹²⁴ Nûr 24/29.

¹²⁵ Kılıç, *a.g.e.*, s. 2.

¹²⁶ Arapça'da günah anlamına gelen kelimelerin (yirmi bir adet) tahlilleri ve aralarındaki nüans hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. Kılıç, *a.g.e.*, s. 60-90.

arasında en kuvvetli olan 'ism (إثم)' kelimesine"¹²⁷ baktığımızda; "insanı hayır ve sevaptan alıkoyan fiil" anlamına geldiğini görmekteyiz.¹²⁸ Bu kelime Kur'ân'da çeşitli türevleriyle birlikte otuz sekiz yerde geçmektedir.¹²⁹ Hz. Peygamber'de iyilik/birr ve günah/ism'in ne olduğuna dair yaptığı bir izahta şöyle demiştir:

"البر حسن الخلق، والإثم ما حاك في نفسك، وكرهت أن يطلع عليه الناس." "İyilik/birr, güzel ahlakıdır. Günah/ism ise nefsinde huzursuzluğa yol açan ve insanların da muttâlî olmasından hoşlanmadığın şeydir."¹³⁰ Hadiste geçtiği gibi "günah, gelip geçici bir his ve duygu değil, kişinin vicdan azabı çekmesini sağlayan fiildir. Yine hadiste geçtiği üzere günah; başka insanlar tarafından bilinmesinden hoşlanılmayan, insanın utanmasına yol açan, toplum içinde insanın itibarını zedeleyen, diğer insanların nazarında küçülmesine yol açan fiiller kümesidir."¹³¹

Günaha doğrudan işaret eden ikinci kelime "zenb (ذنب)" kelimesidir. Kur'ân'da otuz dokuz yerde geçen¹³² 'zenb'; günah, hata, kötü iş, itâatsizlik gibi mânâlara gelir.¹³³ Aynı kelime, ma'siye, cürm veya ism'in sinonimi ise de, bu sonuncusuyla aralarında ince bir nüans vardır. Zira "zenb kelimesi, kasıtlı ve kasıtsız günahları gösterirken, ism kelimesi, sadece bilinçli bir şekilde kasten ve bilerek işlenen günahları içine alır. Öte yandan zenb, birinci derecede Allah'a karşı işlenmiş günahlara yönelikken, ism ise, birinci derecede cemiyete karşı, ikinci derecede de Allah ve insanlar tarafından konmuş olan kanunlara karşı işlenmiş günahlara işaret eder."¹³⁴ Zenb kelimesinin bir diğer hususiyeti de, günaha işaret eden kelimelerden af ve mağfîret kavramları ile en çok yan yana kullanılan kelime olmasıdır.¹³⁵

Söz konusu 'zenb' kelimesinin Kur'ân-ı Kerim'de bazı peygamberlere izafe edilmesi, özellikle de üç yerde¹³⁶ Hz. Peygamber'e nisbet edilmesi çalışmamızın nirengi

¹²⁷ Kılıç, *a.g.e.*, s. 60.

¹²⁸ İsfahânî, *a.g.e.*, s. 63-64.

¹²⁹ Abdalbâkî, *a.g.e.*, s. 12. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. Kılıç, *a.g.e.*, s. 61.

¹³⁰ Müslim, *Birr*, 5. (c. IV, s. 1980, Hadîs no: 2553)

¹³¹ Gezgin, *a.g.e.*, s. 157.

¹³² Abdalbâkî, *a.g.e.*, s. 276.

¹³³ İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. I, s. 389.

¹³⁴ Kılıç, *a.g.e.*, s. 60.

¹³⁵ Kılıç, *a.g.e.*, s. 63.

¹³⁶ Mü'min, 40/55; Muhammed, 47/19; Fetih, 48/2.

noktasını oluşturmakta ve konu peygamberlerin ismeti çerçevesinde tartışılmaktadır. Biz de araştırmamızı yaparken peygambere nisbet edilen günah karakterli fiilin Kur'ân'da ki aslını parantez içerisinde vermek suretiyle okuyucunun konuyu ele alırken, Allah'ın hangi kelime üzerinden elçisine i'tâb da bulunduğunu ve bu söz konusu kelimenin epistemolojik özelliğini -biraz evvel zikrettiğimiz bilgiler ışığında- görmesini sağlamaya çalıştık. Burada şunu da ifade etmek gerekiyor; Kur'ân'da peygamberin istiğfarı söz konusu olduğunda dâima "zenb" kelimesi kullanılmış, "ism", "cürm", "hıns" gibi kelimeler kullanılmamıştır. "Zenb" kelimesinin de diğerlerinden ayıran ayrıcalıklı yönünün "kasıtsız işlenen günahlar"ı da içine aldığı hususunu az evvel zikretmiştik.

Yukarıda doğrudan günaha işaret eden iki kelimeye kısaca temas ettikten sonra üçüncü olarak değineceğimiz kelime "hata"¹³⁷ kelimesidir. Bu kelimenin sülasi formu Kur'ân'da yirmi yerde, bu şekilde if'âl vezninde ise iki yerde geçmektedir.¹³⁸ Çünkü günah ile hata arasında ki farkı da ortaya koymamız konumuz açısından önem arz etmektedir. Bu konuyla ilgili olarak şu tesbitlerde bulunulmuştur:

Günah da, kişinin beşeri isteği, bilinçli bir şekilde ve irade hürriyeti içerisinde işlenmiş olma gibi özellikler vardır. Hâlbuki 'hata' böyle değildir. Günahta her şey, günah atmosferi içinde normal bir seyir takip ederken, hatada eşyanın düzeni, bilincin ve şuurun payı olmaksızın bozulur. 'Hata'ya düşen kimse ânî bir yakalanmışlık duygusuyla kendine gelir elleri birbirine dolaşır. Ne yapacağını şaşırılmış bir vaziyettedir. Günah ise derinliğine ve bilinçli bir şekilde olayın içinde başından itibaren var olan ve yalan söyleyebilen bir 'ben'i alakadar eder. Dolayısıyla günahta sürprize yer yoktur. Şaşkınlık söz konusu değildir. Günahı hatadan ayıran en önemli unsurlardan birisi de 'zaman' şuurudur. Zaman derinliğine yaşanmadığı içindir ki, hata ruha yabancı, ruhun dışındadır. İnsanın başına ansızın gelen bir rastlantıdır, kazadır. Ayrıca şuurun/bilincin devrede olmamasından dolayı, 'günah' kadar göze çarpmayan, insanın karışık ruh ve bilinç hallerine ışık tutabilme imkanını da hazırlamayan 'hata'da, insanın verdiği karar, başka bir karar tarafından -ilâhî

¹³⁷ Bu kelimenin iki kullanımı vardır. Bunlardan ilki "ha-ta-e (خطأ)" şeklinde sülasi mücerred şeklidir. Bu kalıpta geldiğinde genellikle mânâsı 'kasıtlı yapılan kötü fiil, isteyerek ve dileyerek günah işlemek' anlamında kullanılırken; rubâî mezid kalıbında "eh-ta-e (أخطأ)" formunda geldiğinde kasıtlı olmaksızın ve bilmeyerek hataya düşme anlamında kullanılır. Bkz. Kılıç, *a.g.e.*, s. 24. Ayrıca bkz. İsfahânî, *a.g.e.*, s. 287. Bizim üzerinde duracağımız husus ikincisidir. Ayrıca bu ayrıma Kur'ân'dan Ahzâb, 33/5'i misal verebiliriz.

¹³⁸ Abdalbâkî, *a.g.e.*, s. 234-235.

takdir- engellenir...‘Hata’ya düşen insan; istemeyerek ‘hata’ya düşmüştür. Bu yetersiz bilgidir, yetersiz bir seçim, yetersiz bir bilginin sonucudur. Günah ile hata arasındaki irtibatı formüle edecek olursak; her günah hatadır, fakat her hata günah değildir.¹³⁹

Son olarak 'peygamberin ismeti ve günah' arasındaki ilişkiye dair şunları zikredebiliriz; “günah'ın, ‘iradî ve kasdî isyan’ anlamına gelen bir ‘örfi’; bir de faziletlerin artırılmasında geçici bir duraklamayı, küçük bir gecikmeyi gösteren ‘ince’ bir mânâsı vardır.”¹⁴⁰ İşte peygamberden sâdır olduğu belirtilen "günah/zenb", bu ikinci anlamdaki günah kapsamında değerlendirilmiştir.¹⁴¹ Bu anlayışa göre:

Günah, öbür hal şekli gerçekte daha uygun iken, seçkin kişinin kendisine göre o anda iyi veya güzel olanı seçmesinden ibaret olacaktır. Bu son şekli kendisine aşık olunca, katlandığı üzüntü ve pişmanlık, ciddi bir günah işlediğinde normal bir insanın duyduklarına eşittir. İsyân,¹⁴² zulm¹⁴³ ve günah¹⁴⁴ gibi, Kur'ân'ın zaman zaman peygamberlere nisbet ettiği ve Hz. Peygamber'in de dışında kalmadığı terimler bu anlamda yorumlanmıştır. Normal insanlara tatbik edildiğinde, çok çirkin hataları gösteren bu terimler burada, çok ince bir mânâyâ sahiptirler. Umum nazarında pek anlamı olmayan hareketler, seçkin kimselerin vicdanında bir tür büyütülmeye, mübalağa edilmeye uğrarlar.¹⁴⁵

Günah/Zenb kelimesi, sıradan insanlar için kullanıldığında, bile bile işlenen ve Allah'a karşı isyanı içine alan bir kavram iken; Allah'ın peygamber olarak seçtiği insanlar için bu kelime, tamamen kasıtsız işlenen, bir bakıma sürçme, tökezleme veya çoğunlukla ifade edildiği gibi ‘zelle/hata’¹⁴⁶ olarak da algılanabilecek ve bir meselede karar verirken daha iyisini seçmemekten kaynaklanan bir yanılma anlaşılmalıdır.¹⁴⁷

¹³⁹ Kılıç, *a.g.e.*, s. 10-11.

¹⁴⁰ Kılıç, *a.g.e.*, s. 172.

¹⁴¹ Bu husus birinci bölümde bir müfessir kimliğiyle ve Ehli Sünnetin iki ayağını oluşturan iki farklı ekolü temsil etmeleri hasebiyle Mâtürîdî ve Râzî çerçevesinde, ‘dalâlet’ ve ‘vizîr’ kavramlarıyla ilgili yaklaşımlarını incelediğimiz yerde daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

¹⁴² Tâ-Hâ, 20/121.

¹⁴³ Enbiyâ, 21/87.

¹⁴⁴ Fetih, 48/2.

¹⁴⁵ Kılıç, *a.g.e.*, s. 172.

¹⁴⁶ Ayrıntılı bilgi için bkz. Mustafa Akçay, "Zelle", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, c. 44, s.223-225; Mustafa Akçay, "Kelâm Literatüründe Peygamber Zelleleri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, C. 13, S. 24, s. 1-31.

¹⁴⁷ Gezgîn, *a.g.e.*, s. 160-161.

Mâtürîdîler konuyu ele alırken, peygamberler hakkında küçük günah (sağair) kelimesini kullanmaktan kaçınarak 'zelle' (kasıtsız yapılan hata¹⁴⁸) kelimesini tercih etmiş; peygamberlerin zelle işlemlerini mümkün; kasten küçük günah işlemlerini ise mümkün görmemişlerdir.¹⁴⁹ Eş'arî ve Mu'tezile gibi ekoller ise zelle yerine küçük günah ('sağire ve sağair') kavramını kullanmayı tercih etmişlerdir.¹⁵⁰

Ehl-i Sünnet'e göre, Kur'ân'da peygambere nisbet edilen günah karakterli eylemler dikkatlice incelendiğinde peygamberlerin günah işlemediği anlaşılır. Çünkü “bu naslarda vârid olan hususların büyük bir çoğunluğu ya nübüvvetten önce vâkî olmuştur veya peygamberin dinî izahında yaptığı çok küçük bir hatadır. Üçüncü yorum şekli -belki en doğru olanı budur- bu nasların ifade ettiği ma'siyet, günah değil sadece daha iyisini yapmamaktır. Burada daha iyiyi yapmamak, hata, günah gibi görünmektedir.”¹⁵¹

Sonuç olarak peygamberlerden sâdir olduğu kabul edilen hata ve günahlar hakkında özetle şu görüşler ileri sürülmüştür:

1. Bi'setten önceki durum söz konusudur.

1. Yanılarak küçük günah işlemişlerdir.

2. Daha uygun olanı terk (terk-i evlâ) vardır.¹⁵²

3. Kerih bir şey işlemişse, ümmete bunun câiz olduğunu ve bu takdirde kendilerine Allah'ın kolaylık gösterdiğini açıklamak gayesi bulunur. O zaman bile onlar, mübah olan bir şeyi yapmışlar gibi ecir kazanırlar.

¹⁴⁸ Akçay, "Zelle", c. 44, s. 223.

¹⁴⁹ Akçay, a.g.m., C. 13, S. 24, s. 10. (Ebu'l-Leys es-Semerkandî, Şerhu'l-Fıkhi'l-Ekber, s. 26'dan naklen). Mâtürîdî bir çok yerde konuyu zelle kelimesi üzerinden ele alır. Bunlardan biri için bkz. Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. VIII, s. 618-619.

¹⁵⁰ Akçay, a.g.m., C. 13, S. 24, s. 28.

¹⁵¹ Şerafettin Gölcük, Süleyman Toprak, *Kelâm (Tarih-Ekoller-Problemler)*, Tekin Kitabevi, 7. Baskı, Konya 2012, s. 343.

¹⁵² Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. IX, s. 275; Râzî, *Mefatih*, c. XXVIII, s. 66; *Kelama Giriş*, s. 223. Ayrıca bkz. Pezdevi, a.g.e., s. 259; Cürcânî, *Şehu'l-Mevâkıf*, c. III, s. 492; Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, s. 242-243.

4. Günah işlemekle ilgili şartlı sîgalar, meselâ "*lein eşrakte: Eğer şirk koşarsan...*"¹⁵³ şarta konu olanın mutlaka gerçekleşmesini gerektirmez.¹⁵⁴

5. Hitaba muhatab olan peygamber olsa da kastedilen ümmettir; yani "*kızım sana söylüyorsunuz, gelinim sen işit (İyyâke e'nî ve'smeî yâ care)*" nüktesi gibi düşünülür.¹⁵⁵

---

¹⁵³ Zümer, 39/65.

¹⁵⁴ Buna benzer bir yaklaşım için bkz. Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. VII, s. 92.

¹⁵⁵ Tabâtabâî, *a.g.e.*, c. IX, s. 295. Ayrıca bu maddeler için bkz. Kılıç, *a.g.e.*, s. 174.

BİRİNCİ BÖLÜM

PEYGAMBERE ŞİRK VE KÜFÜR İSNADI OLMASI BAKIMINDAN DÂLL VE VİZR KAVRAMLARI

1. Dalâlet ve Vizr Kavramı Bağlamında Hz. Peygamber'e Şirk ve Küfür İsnadı

Son elçi Hz. Peygamber'in hayatına bir bütün olarak baktığımızda 40 yılının peygamberlik öncesine ait olduğu görülür ki, bu da ömrünün yaklaşık üçte ikisine karşılık gelmektedir.¹⁵⁶ Ancak Kur'ân, Hz. Peygamber'in, hayatının büyük bir kısmını oluşturan vahiy öncesi dönemle ilgili çok az miktarda bilgi (ip ucu) verir.¹⁵⁷ Az olan bu bilgilerin başında da Duha sûresinde anlatılan çok sınırlı âyetler gelmektedir. Bu âyetler içinde en dikkat çeken ise Hz. Peygamber'e 'dalâlet' in nisbet edildiği yedinci âyettir. Bir sonraki başlıkta detaylıca inceleyeceğimiz söz konusu âyetin tefsirinde Taberî, Süddi'den naklen Hz. Peygamber'in kırk yıl kavminin dini üzere olduğunu; İnşirah sûresinde geçen 'vizr' kavramı içinde Dahhak'tan naklen 'şirk' içinde olduğunu nakleder.

Mekke döneminde inen ve Kur'ân'ın nüzul sırasına göre 11 ve 12; mushaf sıralamasına göre 93 ve 94. sûreleri olan Duha ve İnşirah sûrelerinde zikredilen '*Seni yolunu kaybetmiş (dalâlet) olarak bulup da yola iletmedi mi?*'¹⁵⁸ ve '*Belini büken yükünü (vizr) üzerinden kaldırmadık mı?*'¹⁵⁹ âyetlerinde zikredilen 'dalâlet' ve 'vizr' kavramları üzerinde muhtelif görüşler serdedilmiştir. Tesbit edebildiğimiz kadarıyla kronolojik olarak ilk farklı teviller (şirk, küfür), hicri ikinci asırdan itibaren ortaya konmuş, sonraki dönemlerde de ortaya konan bu düşünceye kıymet atfedenler ve etmeyenler şeklinde ihtilaf süregelmiştir. Söz konusu ilk teviller dikkatleri üzerine çekmiş ve konuya farklı yaklaşan söz konusu bazı -tabiiinden¹⁶⁰ de olan- müfessirlerin¹⁶¹

¹⁵⁶ Casim Avcı, *Muhammedü'l-Emin (Hz. Muhammed'in Peygamberlik Öncesi Hayatı)*, Hayykitap, İstanbul 2008, s. 13.

¹⁵⁷ Kur'ân'ın dışında diğer İslami kaynaklarda da Hz. Peygamber'in vahiy öncesi hayatıyla ilgili az bilginin bulunduğu hatta Hz. Peygamber'in 25 ile 35 yaşları arasında ne yaptığı konusunda herhangi bir bilginin bulunmadığı ifade edilmiştir. Bkz. İsrail Balcı, *Peygamberlik Öncesi Hz. Muhammed*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015, s. 286. Ayrıca Balcı, Duhâ 93/7'de geçen 'dâll' kelimesini 'arayış içinde olma' şeklinde izah etmiştir. Balcı, *a.g.e.*, s. 301.

¹⁵⁸ Duha 93/7.

¹⁵⁹ İnşirah 94/2-3.

¹⁶⁰ Mücahid, (ö. 103/721), Katade (ö. 117 /735) Süddi (ö. 127 /745).

¹⁶¹ Dahhak (ö. 105/723), Kelbi (ö. 146/763), Mukatil (ö. 150/767).

kanaatleri; bazı müfessirler tarafından kendi yorumlarını yapmaksızın bu rivâyetleri nakletmek suretiyle doğrudan desteklendiği izlenimini verirken birçokları tarafından ise tenkite tabi tutulmuştur.

Konunun tefsirlerdeki yerine geçmeden önce bu kavramların lugat ve terim anlamını, Kur'ân'da kaç yerde ve hangi anlamda geçtiğine dair kısa bir bilgi vermenin konunun anlaşılmasına fayda sağlayacağı kanaatindeyiz. Öncelikle dalâlet kavramından başlayacak olursak, dalâletin lugat anlamı; yitirmek, kaybetmek, sapmak, şaşırarak, hayret etmek, unutmak, boşa gitmek, ölmek, toprak olmak anlamlarına gelir.¹⁶² Terim anlamı ise, maksada ulaştırın yolu bulamamak, istenen sonuca götürmeyen bir yola girmek¹⁶³, kasten veya unutarak az veya çok doğru yolu terk etmek¹⁶⁴, haktan yüz çevirip batıla yönelme, ilahi buyruklara aykırı davranma anlamlarına gelir.¹⁶⁵ Dalâlet kelimesi türevleriyle birlikte Kur'ân'da 190 küsur yerde geçmektedir. Dalâlet kelimesi yalın ve zamir bitişik halde 9 yerde, *dalâl* şeklinde ise 38 yerde, farklı varyantlarıyla birlikte fiil ve isim olarak ise 150 küsur yerde geçmektedir.¹⁶⁶ Kur'ân'da ki kullanımları ve anlamları şöyledir; Cenab-ı Hakka karşı günahın söz konusu olduğu yerlerde çoğunlukla şirk¹⁶⁷ ve açıkça puta tapıcılık¹⁶⁸ bahis mevzudur.¹⁶⁹ Bunun yanında sapmak/saptırmak¹⁷⁰ (Kur'ân'da en çok bu anlamda kullanılmıştır), kaybolmak gitmek/yok olmak (helak), şaşırarak, yanılmak/hata etmek/unutmak, boşa çıkmak ve azap anlamlarına geldiği müşahede edilir.¹⁷¹

Vızr kelimesine baktığımızda, kelimenin sığınılan yere/kişiye ve bir şeyin yükü/ağırlığına delâlet eden iki kök anlamı vardır.¹⁷² Birinci kök anlamı; dağın, sığınan

¹⁶² Ferâhîdî, *a.g.e.*, c. VII, s. 9; İbn Fâris, *a.g.e.*, c. III, s. 356; İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. XI, s. 393-394; Zebîdî, *a.g.e.*, c. XXIX, s. 346-347.

¹⁶³ Cürçânî, *Ta'rîfât*, s. 138.

¹⁶⁴ İsfahânî, *a.g.e.*, s. 509-510.

¹⁶⁵ Recep Demir, "Duhâ Suresi 7 ve İnşirah Suresi 2. Âyetler Bağlamında Hz. Peygamber'in Nübüvvet Öncesi İnancı", *Marîfe (Dini Araştırmalar Dergisi)*, Konya 2014, S. 14 , s. 60.

¹⁶⁶ Abdülhakî, *a.g.e.*, s. 421-424.

¹⁶⁷ Nisa 4/116; İbrahim 14/30,36; Furkan 25/17; Zümer 39/8; Ahkaf 46/5.

¹⁶⁸ A'râf 7/49; Tâ-Hâ 20/92.

¹⁶⁹ Kılıç, *a.g.e.*, s. 67.

¹⁷⁰ Bakara 2/16, 108, 175; Nisa 4/44, 116, 136; En'am 6/140; A'raf 7/30; Nahl 16/36; Meryem 19/75; Furkan 25/42-42; Neml 27/81; Rûm 30/53; Ahzâb 33/36; Sebe 34/8; Fussilet 41/52; Şûrâ 42/18; Ahkaf 46/32; Mümtehine 60/1; Cum'a 62/2.

¹⁷¹ Demir, *a.g.m.*, S. 14 , s. 60-4.

¹⁷² İbn. Fâris, *a.g.e.*, c. VI, s. 108.

kişinin ağır yükünü yüklenmesi kastedildiği düşüncesiyle 'yüksek ve sığınak olan dağ' mânâsıdır, diğer mânâsı ise sırta alınan yük, silah, ve gınahtan doğan yükün taşınmasına işaretle 'günah' anlamıdır.¹⁷³ Kelime Kur'ân'da 13'ü Mekkî, 1'i Medenî olmak üzere 14 âyette toplam 27 defa geçmektedir.¹⁷⁴ Kur'ân'da kelime bir yerde kelimenin temel anlamı olan sığınılacak yer¹⁷⁵, bir yerde yük, ağırlık (zinetin yükü)¹⁷⁶, bir yerde savaş yükü yani silah¹⁷⁷, bir iki yerde vekîl, yardımcı¹⁷⁸, geriye kalan 22 yerde ise günah anlamında kullanılmıştır.¹⁷⁹

Görüldüğü gibi Kur'ân'da dalâlet kelimesinin sadece dinde sapıklık/şirk ve küfür anlamlarına gelmediği, aynı şekilde vizr kavramında sadece günah anlamına gelmediği, bağlamına göre farklı anlamlar kazandığı gözden ırak tutulmaması gereken önemli bir olgudur. Aksi halde bütün âyetlerdeki dalâl ve vizr kelimesine tek bir mânâ verilmesi ciddi yanlışlıkları beraberinde getirmesi kaçınılmazdır.

Tefsirlere baktığımızda konunun bir yanını, dalâlet ve vizre günah üst başlığı altında, şirk, puta tapma, zenb, ism vb. şeklinde yaklaşanlar oluştururken diğer yanını ise ismet üst başlığı altında, mâsumiyet, nezahat, arınmışlık, günahsızlık vb. şeklinde yaklaşanlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla konuyu iki kısımda ele almak mümkündür. Tezimizin de amaçlarından olan müfessirler ve dönemler arasındaki düşünce ve algı değişimini görebilmek için mezkur iki âyet için altmışdan fazla tefsire müracaat edip ilgili kısmı tetkik etmeye gayret gösterdiğimizizi ifade etmek isteriz. Öncelikle söz konusu kavramlara günah (negatif) mânâsı yükleyen müfessirlerin kanaatlerini vermek istiyoruz. Müfessirlerin düşüncelerini ifade ettikten sonra son tahlilde bir değerlendirme yaparak kronolojik seyir içinde algıdaki makas değişimini ve ne gibi kırılmaların olduğunu ve varsa muhtemel sebeplerini ifade etmeye çalışacağız.

1.1. Kronolojik Olarak Dalâlet ve Vizr Kavramına Günah Mânâsı Yükleyen Müfessirler

¹⁷³ Ferâhîdî, *a.g.e.*, c. VII, s. 380-481; İsfahânî, *a.g.e.*, s. 867-868; İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. V, s. 282.

¹⁷⁴ Abdulkakî, *a.g.e.*, s. 750.

¹⁷⁵ Kıyâme 75/11.

¹⁷⁶ Tâ-Hâ 20/87.

¹⁷⁷ Muhammed 47/4.

¹⁷⁸ Furkan 25/35; Tâ-Hâ 20/29.

¹⁷⁹ Muhammed Sacit Kurt, *Kur'ân'da Peygamberler ve Günah*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011, s. 86-7.

İlk olarak hicri birinci asır da yetişmiş, Firûzâbâdi (ö. 817/1415)'nin, İbn Abbas (ö. 68/ 687-88)'in tefsiri olarak hazırladığı çalışmasında¹⁸⁰ İbn Abbas, vizir kavramı için günah mânâsına gelen 'ism' kelimesini tercih etmiş ilaveten de nübüvvetin ağırlığı demiştir.¹⁸¹

İbn Abbas'ın ismetle ilgili yaklaşımını biraz daha açmak istiyoruz. Buna bağlamda ismet kavramının ilk kullanımı ve ortaya çıkışıyla ilgili ileri sürülen zamansal tesbitlerin hemen hepsinden daha evvel, bir sahabe olan İbn Abbas (ö. 68/687-88)'in tefsirinde geçtiğini görmekteyiz. Her ne kadar derleme de olsa erken dönem tefsir literatürünün ilk tefsiri niteliğinde olan *Tefsîru İbn 'Abbâs*'ta ismet kavramının, -çok sınırlı da olsa- ıstılahî anlamda kullanıldığını çağrıştıran te'viller bulmak mümkün. Bunların ilk ikisi Hz. Yûsuf'la diğeri de Hz. Peygamber'le ilgilidir. Hz. Yûsuf'la ilgili olarak "o, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı."¹⁸² âyetini 'zinadan korunmuşlardan olması' (المعصومين من الزنا) şeklinde te'vil etmiştir.¹⁸³ İkinci olarak yine aynı sûrede "*Rabbimin merhamet ettiği hariç, nefis aşırı derecede kötülüğü emreder.*"¹⁸⁴ âyetindeki "*merhamet*" ifadesini ismet kavramıyla (عصم ربي) te'vil etmiştir.¹⁸⁵ Sonuncu örnek ise Hz. Peygamber'in müşriklerle ilgili yaklaşımıyla ilgili olan "*Eğer biz sana sebat vermiş olmasaydık, az kalsın onlara biraz meyledecektin.*"¹⁸⁶ âyetindeki "*sebat*" kavramını ismet kelimesiyle (عصمناك وحفظناك) te'vil etmiştir.¹⁸⁷

İbn Abbas'ın 'ismet'i zikrettiği âyetlere bakıldığında bunların ismet kapsamında ele alınıp değerlendirildiği malumdur.¹⁸⁸ İbn Abbas'ın da bu âyetleri te'vil ederken 'ismet' kavramını tercih etmesi, gerek fikrî gerekse zamansal olarak en erken dönemde dahi ismet telakkisinin mevcut olduğunu imâ etmektedir. Biz bu veriyi, giriş bölümünde

¹⁸⁰ İbn Abbas'a isnat edilen tefsirle ilgili değişik eserlerdeki rivâyetleri bir araya getiren bu çalışmanın Firûzâbâdi'ye aidiyeti şüphelidir. Hulusi Kılıç, "Firûzâbâdi" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, c. 13, s. 144.

¹⁸¹ Firûzâbâdi, *Tenvirü'l-mikbâs (mikyâs) min Tefsiri İbn 'Abbas*, Dârü'l Kütübi'l İlmiyye, Lübnan t.y., s. 514.

¹⁸² Yûsuf, 12/24. (إِنَّهُ مِنْ عِبَادِنَا الْمُخْلَصِينَ)

¹⁸³ Firûzâbâdi, *a.g.e.*, s. 195.

¹⁸⁴ Yûsuf, 12/53. (إِلَّا مَا رَجِمَ رَبِّي)

¹⁸⁵ Firûzâbâdi, *a.g.e.*, s. 199.

¹⁸⁶ İsrâ, 17/74. (تَتَّبِعْنَاكَ)

¹⁸⁷ Firûzâbâdi, *a.g.e.*, s. 240.

¹⁸⁸ İlgili ayetlerin ismet kapsamında değerlendirilmesiyle ilgili bkz. Râzî, *İsmet*, s. 85-95, 158.

ele aldığımız ismetin fikri ve tarihi zeminiyle ilgili olarak müsteşriklerin ileri sürdüğü tarihlerden daha erken bir zamanda varolduğuyla ilgili olarak zikrettik. İbn Abbas'ın ismetle ilgili düşüncesi sadedinde değil. Çünkü İbn Abbas'ın ve genelde erken dönem müfessirlerinin ismet algısı, günümüzdeki gibi 'peygamberin hiç günah işlemediği' şeklinde değildir. Zira İbn Abbas, bazı âyetlerdeki günah karakterli kelimeleri –vizir de olduğu gibi- yorumlarken peygamberle günah arasında bir bağ kurmuş, peygamberin de günah işleyebileceklerini kabul etmiş ve söz konusu ifadeleri de sonraki müfessirler gibi te'vil etme ihtiyacı duymamıştır.

Hicri ikinci asırda tâbiinden ve tebe-i tâbiinden olan bazı müfessirler bu kavramları; Hz. Peygamber'in cahiliyedeki günahları (zenb),¹⁸⁹ kırk yıl sapık bir kavmin içinde yaşaması ve onlardan biri gibi olması,¹⁹⁰ ve şirk üzere olduğu¹⁹¹ şeklinde ifade etmişlerdir.¹⁹² Hicri ikinci asırdan itibaren ise söz konusu âyetlere günah (negatif) mânâsı veren müfessir ve araştırmacıların dayandıkları yer de üste zikrettiğimiz rivâyetlerden başkası değildir. Şimdi bu kavramları günah olarak zikreden müfessirleri dönem dönem ele alalım;

¹⁸⁹ Mücahid, *Tefsirü Mücahid*, Dârü'l Fikri'l İslami'l Hadise, Thk. M. Abdüsselam Ebü'n-Nil, Mısır 1410/1989, c. I , s. 736; (İsmail Cerrahoğlu, bu neşirde kullanılan yazmadaki tefsir rivâyetlerinin Mücahid'e nisbetini zayıf görmektedir. Bkz. İsmail Cerrahoğlu, "Tefsirde Mücahid ve Ona isnad Edilen Tefsir", *AÜİFD*, 1978, C. 23, ss. 31-50.) Katade (Bkz. Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vili âyi'l-Kur'ân*, Dârün Hicr'l tabâ'ati ve'n-neşri ve't-tevzi' ve'l 'ilân, Thk. Dr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, y.y. 1422/2001, c. XXIV , s. 493); Mukatil, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, Dârün İhyâu'l Türâs, Thk. Abdullah Mahmud Şehhâte, Beyrut 1423 H., c. IV , s. 742.

¹⁹⁰ Süddi, *Tefsirü's-Süddi el-Kebir*, Dârü'l Vefâ, nşr.: Muhammed Ata Yusuf, Mansûre 1414/1993, c. I , s. 478.; Mukatil, *a.g.e.*, c. IV , s. 732; Kelbi *et-Tefsir (Tefsiru'l-Kur'ân)*. Biz Kelbi'nin bu eserine ulaşamadığımızdan dolayı kronolojik insicamı sağlama adına, Kelbi'nin söz konusu rivayetini tefsirlerine kaydeden başta Sa'lebi (ö. 427/1035) ve sonra gelen bazı müfessirlerin eserlerini göz önüne aldık. Bundan sonraki kısımlarda Kelbi'nin söz konusu rivayetine dair atıflar da bu minvalde olacaktır.

¹⁹¹ Dahhak, *Tefsiru'l Dahhâk*, Thk. Muhammed Şükri Ahmed Zaveyti, Dâru's-selâm, Kahire 1419/1999, c. II, s. 976. Ayrıca bkz. Taberî, *a.g.e.*, c. XXIV , s.493.

¹⁹² Konuyla ilgili olarak nesep ve tarih bilgini olan İbnü'l Kelbi (ö. 204/819 [?]), Kitabü'l Esnâm'ın da: "*Allahın elçisinin (Allah'tan ona selam olsun) bir gün ondan (Uzza'dan) bahsettiğini işittik: "Ben kavmimin dinindeyken el-'Uzzâ'ya boz bir koyun sundum"* şeklindeki bir rivayete yer vermek suretiyle Hz. Peygamber'in nübüvvetten önce putperest olduğunu iddia etmektedir. Bkz. İbnü'l Kelbi, *Kitabü'l Esnâm (Putlar Kitabı)*, Çev. Beyza Düşüngen, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1969, s. 32. Bu ve buna benzer rivayetlerin gerek sened gerekse hadis bilginleri nezdindeki durumları açısından sıhhsiz ve güvenilir olmadığına dair bkz. Ali Osman Ateş, "Putlara Kurban Kesme Ve Allah'tan Başkası Adına Kesilenlerden Yeme Konusunda Hz. Peygamber'in Tutumu", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, S. 4, s. 374. Ayrıca bkz. Avcı, *a.g.e.*, s. 49, 363-401.

Hicri üçüncü asır: Bu dönemde yetişmiş bizim de baktığımız dört müfessirden sadece birinin tefsirinde vizr kavramının açıklamasını gördük, o da Abdürrezzâk es-San'ânî (ö. 211/826-27)'nin tefsiridir. İlgili âyetlerden sadece vizr kavramını izah etmiş ve günah (zenb) olduğunu ifade etmiş, Katade'nin rivâyetiyle desteklemiştir.¹⁹³ Diğer baktıklarımızda ilgili sûre ve âyetlerin tefsiri yapılmamıştır.¹⁹⁴

Hicri dördüncü asır: Bu dönem için sekiz farklı müfessiri ele aldık, bunların başında da Taberî (ö. 310/923) gelmektedir. Taberî, dalâlet kavramı için 'bu gün ki halinden farklı bir halde buldu' demiş ve ardından Süddî'nin kırk yıl dalâlette olan kavim üzerineydi rivâyetini nakletmiş, vizr için ise doğrudan bir kanaatte bulunmamakla birlikte naklettiği rivâyetlerin hepsi günah karakterli içeriğe sahiptir, söz gelimi Mücahid ve Katade'den günah (zenb), Dahhak'tan ise şirk şeklindeki rivâyetleri paylaşmak suretiyle tercihini ortaya koymuştur.¹⁹⁵ Zeccâc (ö. 311/923) ise vizr için günah (ism) demiş ardından '*Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru yola iletsin.*'¹⁹⁶ âyetini zikretmiştir.¹⁹⁷ İbn Ebi Hâtim (ö. 327/938) de dall için iki rivâyet nakleder ama doğrudan bir tercihte bulunmazken vizr için Mücahid'den naklen günah (zenb) der.¹⁹⁸ Nehhâs (ö. 338/950)'da vizr için cahiliyedeki günahları (zenb) olduğunu bunu hatırlayınca kederlenip ağladıklarını nakleder.¹⁹⁹ Yine aynı şekilde İbn Zemenin (ö. 399/1008) de vizr için 'cahiliyedeki günahları' ifadesini kullanır.²⁰⁰

¹⁹³ Abdürrezzâk es-San'ânî, *et-Tefsirü Abdürrezzâk*, Dârü'l Kütübî'l İlmîyye, Thk. Dr. Mahmud Muhammed Abduh, Beyrut 1419 H., c. III , s. 437. (hadis no: 3639)

¹⁹⁴ İmam Şâfiî (ö. 204/820), *Tefsirü'l İmami's-Şâfiî*, Dârü'l Tedmüriyye, (Memleketü'l Arabiyyetü'l Su'udîyye), Thk. Ahmet b. Mustafa el-Ferrân, 1427/2006, c. III , s. 1447; Ahfeş (ö. 215/830 [?]) *Me'âni'l-Kur'ân*, Mektebetü'l Haneci, Thk. Hüda Mahmud Kırâ'a, 1411/1990, c. II; Nesâî (ö. 303/915), *Tefsirü'n-Nesâî*, Müessesetü'l Kütübî'l İlmîyye, Thk. Sabrî b. Abdülhâlik eş-Şâfiî, Seyyid b. Abbas el-Celîmî, Beyrut 1410/1990. c. II , s. 532.

¹⁹⁵ Taberî, *a.g.e.*, c. XXIV , s. 489,493. (Bir yıl sonra vefat etmiş olan Zeccâc (ö. 311/923) dalâlet kavramına Taberî (ö. 310/923)'nin genel kanısının tam aksine bir te'vil ortaya koyması ilginçtir. Bkz. tez s. 69.)

¹⁹⁶ Fetih, 48/2.

¹⁹⁷ Zeccâc, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, Âlimü'l Kütüp, Thk. Abdülcélil Abdüh Şelebi, Beyrut 1408/1988, c. V , s. 341.

¹⁹⁸ İbn Ebi Hâtim, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-'azim*, Mektebetün Nezzar Mustafa el-Bazî (Menleketü'l Arabiyyetü'l Su'udîyye), III. Baskı, Thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, 1419 H., c. X , s. 343-45

¹⁹⁹ Nehhas, *İrabu'l Kur'ân*, c. V , s. 156.

²⁰⁰ İbn Zemenin, *Tefsirü'l Kur'âni'l Aziz*, el-Fârûku'l Hadise, Thk. Ebu Abdullah Hüseyin b. 'Akkaşe, Muhammed b. Mustafa el-Kenz, Kahire Mısır 1423/2002, c. V , s. 143.

Hicri beşinci asır: Bu döneme ait baktığımız beş müfessirin ilki olan İbn Füreke (ö. 406/1015), dalâlet için “hakkı bilmemek” olduğunu ifade etmiş, meçhul sigaylada nübüvvet işlerini bilmeme demiş ve isim vermeden 'kavmin gibi dalâletteydin' diyerek Kelbi'nin rivâyetine telmihte bulunmuştur.²⁰¹ Vizr için de günahlar (zünüb) demiş Katade, Mücahid, Hasan'ın rivâyetlerini nakletmiştir.²⁰² Sa'lebi (ö. 427/1035)'ye baktığımızda dalâlet ve vizr kavramları için kendisi doğrudan bir tercihte bulunmaz söz konusu âyetlerin tefsirlerinde günah karakterli nakiller de mevcut, günah denilemeyecek nakillerde mevcut. Öte yandan dalâlet kelimesini açıkladığı yerde Hz. Peygamber'in kendisini bilmediği, kavminin de onu tanımadığından bahsetmesi farklı bir yaklaşım olmuştur. Vizr kavramında günah izlenimi veren yorum için Dahhak, Süddi, Katade ve Hasan'ın "cahiliye döneminde başından geçen şey"²⁰³ şeklindeki rivâyeti tercih edilmiştir.²⁰⁴ Fakat bu rivâyeti nakledenler arasında Dahhak'ın, yukarıda zikrettiğimiz rivâyetinin içerisinde şirk ifadesi bulunurken burada ki rivâyetinde şirk ifadesi bulunmamaktadır. Bu durum bize Dahhak'tan iki farklı rivâyetin olduğunu ve ikinci rivâyetinde de şirk ifadesinin bulunmadığını haber vermiş olmaktadır.²⁰⁵ Maverdi (ö. 450/1058)'de Sa'lebi gibidir. Şöyle ki, kanaatini doğrudan belirtmemiş; dalâlet kavramı için dokuz, vizr kavramı için ise dört farklı yorum sıralamıştır. Burada da müellif, günah mânâsı için Mücahid, Katade ve Süddi'nin yorumlarını esas almıştır.²⁰⁶ Vahidi (ö. 468/1076)'ye geldiğimizde dalâlet için doğrudan tercihte bulunmazken, vizr için günah (ism, zenb), 'cahiliyedeki günahlar' şeklinde açıklamıştır. Vahidi de burada; Kelbi, Katade ve Dahhak'ın rivâyetlerini nakletmiştir.²⁰⁷

Hicri altıncı asır: Bu dönemle ilgili baktığımız altı müfessirden ikisi doğrudan günah eylemini kabul eder. Begavî her iki âyette de doğrudan günah ifade eden zenb, ism gibi bir ifade zikretmemiş bununla birlikte naklettiği rivâyetler içinde Dahhak,

²⁰¹ İbn Füreke, *Tefsirun İbni Füreke*, Cami'atü'l Ümmü'l Kura (Menleketü'l Arabiyyetü'l Su'udiyye), Thk. Süheyime Bintü Muhammed Sa'id Muhammed Ahmed Buhari, Mekke 1430/2009, c. III , s. 236.

²⁰² İbn Füreke, *a.g.e.*, c. III , s. 239.

²⁰³ ما سلف منه في الجاهلية

²⁰⁴ Sa'lebi, *el-Keşf ve'l-beyan 'an tefsiri'l-Kur'ân (et-Tefsirü'l-kebir, Tefsirü's Sa'lebi)*, Dârün İhyâu'l Tûrasi'l Arabi, Beyrut Lübnan 2002, c. X , s. 232.

²⁰⁵ Demir, a.g.m., S. 14, s 76.

²⁰⁶ Maverdi, *Nüket ve'l-'uyun*, Dârü'l Kütübi'l İlmîyye, Beyrut 1424 H., c. III , s. 297.

²⁰⁷ Vâhidi, *el-Basît fî tefsiri'l-Kur'ân (Tefsirü'l Basit)*, İmâdetü'l Bahsi'l İlmî, 1430 H. c. XXIV , s. 123-8.

Mücahid, Katâde'nin rivâyeti de yumuşak bir formda yer alır.²⁰⁸ İbn Atiyye ise vizir için Katade'nin görüşünü verdikten sonra cumhurun görüşünde günah (zenb) olduğunu ifade ederek baktığımız müfessirlerde olmayan bir bilgiyi kaydeder.²⁰⁹ İbn Cevzi de; İbn Abbas, Hasan, Katade, Dahhak, Ferra ve İbn Kuteybe'den naklen vizir kavramının 'cahiliyedeki günah (ism)' olduğunu, diğer yandan da konuyla ilgili olarak Zeccâc'dan günah olmadığına dair görüşü naklederek iki farklı rivâyet zikretmiştir kanaatini açıkça ortaya koymamıştır.²¹⁰

Hicri yedinci asır: Bu dönemle ilgili araştırdığımız dört müfessirden ilki şüphesiz Fahreddin er-Râzîdir. Ancak Râzî, konuyu savunmacı bir tutumla ele aldığı için bir sonraki başlıkta ele alacağız. Bu dönemde yetişmiş Kurtubi, vizir için nübüvvet öncesi günahlar (zenb) der ve Katade, Hasan, Dahhak'ın rivâyetlerini nakleder.²¹¹ Beyzâvî ise doğrudan günah lafzını zikretmez ancak vizir için 'peygamberlik öncesi aşırılıklar' diyerek günah karakterli bir mânâyı ima eder.

Hicri sekizinci asır: Bu dönem için baktığımız dört müfessirden vizri günah olarak ele alan ve cahiliyedeki günahlar (ism) olduğunu ve nübüvvet öncesi bazı sağairin olduğunu ifade eden tek müfessir Nizameddin en-Nîsâbü'rî (ö. 730/1329 [?])'dir.²¹² Yanlışlıkla Muhyiddin İbnü'l Arabî (ö. 638/1240)'ye nisbet edilen ancak Abdürrezzâk el-Kâşânî (ö. 736/1335)'ye ait olan tasavvufî bir tefsirde²¹³, dalâlet kavramı için farklı bir izah yer almaktadır. Şöyle ki '*nefsin sıfatlarıyla hakiki baban olan Ruhul Kuds'ten perdelenmiş, ondan kopup kaybolmuş olarak bulmadı mı*'²¹⁴ ifadesinden henüz vahiy ve nübüvvetten habersiz olduğu anlamı salıklandırılmaktadır fakat devamındaki '*babanın âleminde bulunduğun sırada zati tevhitte kaymış, sıfatlar*

²⁰⁸ Begavi, *Me'âlimü't-tenzil fi tefsiri'l Kur'ân, (Tefsiri'l Begavi)*, Dârün İhyâ'ül Tûrasi'l Arabî, Thk. Abdürrezzak el-Mehdi, Beyrut 1420 H., c. V, s. 268,274.

²⁰⁹ İbn Atiyye el-Endelûsî, *el-Muharrerü 'l-veciz fi tefsiri'l-kitâbi'l-'aziz*, Dârü'l Kütübi'l İlmiyye, Thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed, Beyrut 1422 H. , c. V , s. 497.

²¹⁰ İbnü'l Cevzi, *Zâdü'l-mesir fi 'ilmi't-tefsir*, Daru'l Kütübi'l Arabî, Thk. Abdurrezzak el-Mehdi, Beyrut Lübnan 2001, c. IV , s. 460.

²¹¹ Kurtubi, *a.g.e.*, c. XX , s. 105-6.

²¹² Nizameddin en-Nîsâbü'rî, *Garâi'ibü'l-Kur'ân ve reğâ'ibü'l-furkân.*, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Thk. Zekeriyâ Umeyrât, Beyrut 1995, c. VI , s. 522. Vizir kavramı için günah manası Müddessir suresinin tefsirinden alınmıştır. Bkz. Nîsâbü'rî, *a.g.e.*, c. VI , s. 386.

²¹³ Süleyman Uludağ, "Abdürrezzâk el-Kâşânî", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, c. 25, s. 5.

²¹⁴ Abdürrezzâk el-Kâşânî, *Tefsiri Kebir Te'vilat*, Çev. Vahdettin İnce, Kitsan Yayınları, İstanbul t.y., c. II, s. 1462.

*yüzünden zattan perdelenmiş halde bulup kendisiyle seni zat aynına iletmedi mi?*²¹⁵ ifadesi Hz. Peygamber'in babasıyla bağlantılı olarak tevhitte kayma şeklinde bir ilişkilendirilmeye gidilmesi dikkat çekici olup günah karakterli bir mânâ imâ ettiğinden dolayı bu başlık altında zikretmeyi uygun gördük.

Hicri dokuzuncu asır: Bakığımız iki müfessirde her iki kavramı ismet inancına uygun te'villerle izah etmişlerdir.

Hicri onuncu asır: Bakığımız iki müfessirden olan Süyûtî; Mücahid ve Şurayh b. Ubeyd el-Hadrami'den naklen vizrin günah (zenb) olduğunu nakletmiştir.²¹⁶

Son dönem: Buradan itibaren daha çok yirminci ve yirmi birinci asırda yaşamış müfessirlerin konuya yaklaşımlarını ele alacağımızdan 'son dönem' olarak genel bir ifade kullandık. İlk olarak vizr için negatif bir kanaat ortaya koyan 'günah (zenb)' diyen ve bunu da Hasan, Katade, Dahhak ve Mukatil'e dayandıran müfessir Şevkânî (ö.1250/1834)'dir.²¹⁷ Sonraki müellifimiz Muhammed Esed (1900-1992) ise dalâlet kelimesine '*yolunu kaybetmiş*' olarak anlam verirken vizr kelimesine Taberî'den naklen '*şimdi affedilmiş geçmiş günahlarının yükü*' olduğunu, Hz. Peygamber için söz konusu olunca bu onun nübüvvetten önceki yapmış olduğu hatalarla ilgili olduğunu ifade ederek tercihini ortaya koymuştur.²¹⁸

1.2. Kronolojik Olarak Dalâlet ve Vizr Kavramına Günah Mânâsı Yükleme Müfessirler

Hicri birinci asırda zikredeceğimiz, Firûzâbâdi'nin (ö. 817/1415) İbn Abbas'a isnat ettiği tefsirde İbn Abbas, dalâlet kavramını, Hz. Peygamber'in dalâlette olan bir kavmin arasında bulunduğu şeklinde te'vil etmiştir.²¹⁹

Hicri ikinci ve üçüncü asır: Araştırdığımız kadarıyla bu dönemde yetişmiş bizim de baktığımız Mücahid, Dahhak, Katade, Süddi, Kelbi ve Mukatil'in tefsirlerinde ve

²¹⁵ Kâşânî, *a.g.e.*, c. II , s. 1462.

²¹⁶ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsir bi'l-me'sûr*, Dârül Fikr, Beyrut t.y., c. VIII , s. 548.

²¹⁷ Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, Darün İbn Kesir, Dimeşk, Dârü'l Kelimi't Tayyip, Beyrut 1993, c. V , s. 563.

²¹⁸ Esed, *a.g.e.*, s. 1281.

²¹⁹ Firûzâbâdi, *Tefsiri İbn 'Abbas*, s. 513.

hicri ikinci asır müfessirlerinden İmam Şafii (ö. 204/820), Abdürrezzak es-Sanâi (ö. 211/826-27), Ahfeş (ö. 215/830[?])'in tefsirlerinde peygamberlerin ismetini savunmacı bir tutumla ele alan bir bilgi bulamadık. Mezkur tefsirlerin bazılarında da söz konusu âyetlerin tefsiri hiç yapılmamıştır.²²⁰

Hicri dördüncü asır: İlk olarak Taberî'den bir yıl sonra vefat etmiş olan Zeccâc (ö. 311/923), dalâlet kavramı hakkında, Taberî'yle aynı dönemde yaşamalarına rağmen, Taberî'nin savunduğu anlamın tam aksine bir yorum geliştirmiş olması dikkat çekicidir. Şöyle ki Zeccâc, dalâlet kavramını Hz. Peygamber'in Kur'ân ve İslam'ı bilmemesi şeklinde açıklamış ve 'bir kavim dedi' ki diyerek isim vermeden Süddi'nin 'kırk yıl dalâlette olan kavim üzereydin' şeklindeki rivâyetini fesad ve butlan (boş, hükümsüz) olduğunu söylemiş ve bunuda "*Arkadaşınız şaşırmadı, azıtmadı da!*"²²¹ âyetiyle desteklemiştir.²²² Burada Zeccâc isim vermeden, muasırı olan Taberî'ye de Süddi'nin rivâyetini nakletmesi hasebiyle bir gönderme yaptığı izleniminide görmek mümkün. Sonraki müfessir olan Ebu Müslim İsfâani (ö. 322/934), dalâlet kavramını 'mütehayyir, nereye gideceğini bilememe' şeklinde açıklamıştır.²²³

Mâtürîdî (ö. 333/944)'ye gelince şu ana kadar mezkur müfessirler içerisinde ismet terimini (*asameke ve hafazake*) bu iki âyet bağlamında ilk defa kullanan Mâtürîdî olmuştur.²²⁴ Bu bağlamda dalâlet ve vizr kavramlarını da peygamberlerin ismeti bağlamında ele alan yine Mâtürîdî'dir diyebiliriz. Mâtürîdî dalâleti açıklarken yedi görüş zikreder ve gerçek mânâda dalâlet (hidâyetin zıttı) görüşünü çirkin ve iğrenç bir söz (Haza vahşun mine'l kavli) olarak niteler ve peygambere şirk nisbet edilmesinin ona yakışmayacağını söyler.²²⁵ Vizr için de günah (zenb) diyenlerin sözlerini -biraz evvel zikredildiği gibi- yine 'kötü söz'²²⁶ olarak niteler ve bunun '*üstlendiğin risalet görevinin ağırlığını/yükünü hafiflettik*' şeklinde anlaşılması gerektiğini ifade eder.²²⁷ Burada

²²⁰ Mücahid'de 93/7'nin tefsiri; Şâfiî ve Ahfeş'te ise bu sürelerin tefsiri hiç yapılmamıştır. Bkz. Mücahid, *a.g.e.*, s. 735; Şâfiî, *a.g.e.*, c. III, s. 1447.; Ahfeş, *a.g.e.*, c. II, s. ?.

²²¹ Necm 53/2.

²²² Zeccâc, *a.g.e.*, c. V, s. 339-340.

²²³ Ebû Müslim İsfahânî, *Tefsirü'l Ebi Müslim Muhammed b. Bahrü'l İsfahânî*, (*Câmi'u't-te'vil li-muhkemi't-tenzil*) Thk. Hazar Muhammed Nebehe, y.y. t.y., s. 262.

²²⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. X, s. 566.

²²⁵ لا يَلْبِقُ بِهِ أَنْ يَنْسَبَ إِلَى ذَلِكَ , Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. X, s. 361.

²²⁶ وَحُشٌّ مِنَ الْقَوْلِ هَذَا , Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. X, s. 366.

²²⁷ A.g.s.

Mâtürîdî'nin bu âyetler bağlamında peygamberlerin ismeti anlayışı hakkındaki görüşlerini biraz daha açmak istiyoruz. Şöyle ki, peygambere dalâlet izafetinin yapıldığı âyet bağlamında üç madde sıralar. Buların ilki şu şekildedir; 'eğer Allah seni dine hidâyet etmeseydi ve onda muvaffak kılmıyadı seni dalalette bulurdu, zira o, hidâyete ulaştıracak ve Allah'a çağırarak kimsenin olmadığı, dalalette olan bir kavimde yetişmişti. Fakat 'Allah ona yol gösterdi ve seni dalalette bulmadık', dolayısıyla âyet 'Allah hidâyete ulaştırıyadı seni dalalette bulurduk' şeklinde anlaşılmalıdır.²²⁸

İkinci muhtemel mânâ, buradaki dalaletin kesb ve ihtiyar olmaksızın insanın yaratılışında mevcut olan bir dalalet/şaşkınlık olmasıdır. Yani bu cehalet anlamındadır. Zira insanın en baştaki hali cahilliktir. Ancak bu cahillik kınanmaya sebep olacak ihtiyari bir cahillik değildir. Yaratılıştan kaynaklanan bu cahillik halinde insanın ilme ulaşacak bir vesilesi yoktur dolayısıyla bu cehalet, kazanılmış bir hal değildir. Ancak ilme ulaşma sebepleri elde edildikten sonra gerçekleşen cehalet kınanır. İlim de övülür. Bu şekilde âyetin anlamı 'Seni hilkatin aslı üzere -küçüklüğünde- cahil buldu ve hidâyete ulaştırdı yani öğretti şeklindedir. '*Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin.*'²²⁹ âyetiyle '*Sen şu Kur'an'dan önce hiçbir kitap okumuyor ve onu sağ elinle yazmıyordun.*'²³⁰ âyetinde olduğu gibi.²³¹ Üçüncü olan son seçenek ise, 'önceki peygamberlerin haberlerinden gafil idin Allah seni bunlara muttali kıldı' şeklinde serdettiği yorumdur. Aynı şekilde onun Kur'an'dan ve içeriğinden gafil olması/bilmemesi olarak da anlamak mümkündür. Mâtürîdî bu üç görüşü sıraladıktan sonra, konuyla ilgili daha önce söylenmiş dört farklı yorumdan da bahseder.²³² Yukarıda âyetlerin tefsirine de bakıldığında İmam Mâtürîdî'nin, peygamberlerin ismetine halel gelmeyecek şekilde açıklamalar yaptığı rahatlıkla görülecektir.

Mâtürîdî'nin 'vizr' ile ilgili kanaatine geçmeden önce 'dalâlet' kavramıyla ilgili yaklaşımına bir misal daha vermek istiyoruz. Kur'an'da bir çok yerde geçen söz konusu kavram, Hz. Musâ'nın nübüvvetten önce, kasıtsız bir adamı öldürmesiyle ilgili

²²⁸ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. X , s. 560-561.

²²⁹ Şûrâ 42/52.

²³⁰ Ankebût 29/48.

²³¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. X , s. 561.

²³² A.g.s.

kıssa²³³ bağlamında da geçmektedir. İlgili ayette Hz. Musa'nın kendine nisbet ettiği 'dâllin' (الضالين)²³⁴ ifadesi; 'bilmeme" ve "şaşkınlık" hali olarak izah edilmiştir.²³⁵ Mâtürîdî bu ifadeyi izah ettiği yerde şöyle der; "âyetteki dalalet kelimesi 'cahillerden olmak' şeklinde anlaşılmalıdır. Cehalet ise yaptığı işin ölüme sebebiyet vereceğini bilmeyenlerden olması anlamındadır. Çünkü eğer Hz. Musa adamın öleceğini bilseydi vurmazdı. Yaptıktan sonra "*Bu şeytanın amelidir*"²³⁶ demesi adamı öldürmeyi amaçlamadığı anlamına gelir. Ancak eli hataen ve cahillikle kalkmıştır. Üstelik bazı kıraatlerde dalâlet kelimesi cehalet şeklindedir. Bu da kasıtsız yaptığı anlamına gelir."²³⁷ Farklı ekolden olan Keşşaf sahibi ise, Hz. Musa'nın kasıtsız olarak adam öldürdüğünü anlatan âyetlerin te'vilini yaptığı yerde; Allah'ın peygamberleri her türlü büyük günahtan ve bazı küçük günahlardan koruduğu (عاصم) hususunun altını çizer.²³⁸ Diğer yandan ilgili kıssa bağlamında Firavun'un "sen kafirlerdensin (ente mine'l kâfirin)" sözünü Râzî, dört farklı şekilde izah eder ve Firavun'un Hz. Musa'ya iftira attığını, küfrün peygamberlikten öncede caiz olmadığını söylemiştir.²³⁹ Ayrıca peygamberlerin nübüvvet öncesi gözetim altında tutulduğuna dair Hz. Musa'ya, 'gözetimimizde yetiştirilesin diye'²⁴⁰ ifade edilen âyeti delil olarak sunulmuştur.²⁴¹

Vizr kavramıyla ilgili olarakta Mâtürîdî, buradaki muhatabın ümmet olduğunu ifade eder. Kendinden önceki te'vil ehlinin, vizr kavramına günah demelerine, bunu da: '*Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını (zenb) bağışlasın*'²⁴², '*Hem kendinin, hem de inanmış erkek ve kadınların günahlarının (zenb) bağışlanmasını dile*.'²⁴³ âyetleriyle temellendirmeye çalışmalarına tepki gösterir. Mâturidi'ye göre burada kastedilen mânâ; Allah'ın peygamberi günahtan korumuş olması (عصمك) ve onu muhafaza (حفظك) etmiş olması şeklindedir. Müellif şöyle devam eder; eğer onun, seni koruması olmasaydı senin

²³³ Kasas 28/15; Şu'arâ, 26/18-19.

²³⁴ Şu'arâ, 26/20.

²³⁵ Mâtürîdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 53; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. III, s. 305; Razi, *a.g.e.*, c. XXIV, s. 496.

²³⁶ Kasas 28/15.

²³⁷ Mâtürîdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 53-54. (وأنا من الجاهلين : روي في بعض الحروف)

²³⁸ Zemahşeri, *a.g.e.*, c. III, s. 305.

²³⁹ Razi, *a.g.e.*, c. XXIV, s. 496.

²⁴⁰ Tâhâ, 20/39.

²⁴¹ Sâbûnî, *Peygamberler*, s. 65. Peygamberlerin seçilmişlerine dair bir diğer ayette "Şüphesiz onlar, bizim katımızda hayırlı, seçkin (mustafeynel ahyâr) kimselerdendir." Sâd, 38/47. Râzî bu ayeti ismetin varlığına dair ortaya koyduğu deliller arasında zikreder. Bu konuya ileride temas edilecektir. Bkz. Tez, s. 58.

²⁴² Fetih 48/2.

²⁴³ Muhammed 47/19.

için pek çok yükler, günahlar olurdu. Bu durum biraz önceki âyette ifade edilen 'Eğer Allah sana hidâyet etmeseydi dalalette olanlardan olurdun' mânâsına benzer. Yani yükünün kaldırılması, bu yükü/günahı üstlenmenin öncesinde vuku bulmuştur. Gerçekleştikten sonra kaldırma değil. 'Allah sizi karanlıklardan aydınlığa çıkarır'²⁴⁴ âyetinde nasıl ki önce karanlıklara sokar daha sonra da aydınlıklara çıkarır şeklinde anlaşılıyorsa burada da günah yükünü önce üstlenmesi sonrada kaldırılması şeklinde bir anlam çıkarılmamalıdır.²⁴⁵

Dördüncü asrın diğer müfessiri Semerkandi (ö. 373/983)'dir. Müfessirimiz dalâlet ve vizr kavramlarını mâsumiyet telakkisine uygun te'vil etmiştir. Dalâlet için nübüvvet konusunda her hangi bir bilgi sahibi olmadığı (câhilen) şeklinde açıklamıştır. Bununla birlikte dalâlette olan bir kavmin arasında bulunduğunu ve onların işlerinden, faaliyetlerinden korunduğunu (hafazake min emrihim) ifade eder. Vizr için ise affedilmiş günah (zenb) olarak zikreder ancak ardından 'vada'na' yı 'asamna' yani 'biz seni günahlardan koruduk'²⁴⁶ diyerek peygamber mâsumiyetine mutabık bir te'vil geliştirir.²⁴⁷ Mâturidi'nin de çağdaşı olan Semerkandi, bu âyetler bağlamında ismeti ıstılahi anlamda kullanan ikinci müfessir olmuştur. Bu asrın son müfessiri İbn Zemenin (ö. 399/1008)'de dalâlet kavramını, 'Kur'ân'ı bilmemesi' olarak izah etmiştir.²⁴⁸

Hicri beşinci asır: Bu dönem için ele alacağımız ilk müfessir İbn Füreke (ö. 406/1015)'tir ve dalâlet için 'nübüvvet işlerini bilmeme' olarak izah etmiştir.²⁴⁹ Sa'lebi (ö. 427/1035)'de özellikle vizr kavramını açıkladığı yerde, zikrettiği rivâyetler arasında ismet terimini kullanmasına rağmen her iki kavram içinde kanaatini doğrudan belirtmez.²⁵⁰ Ancak vizr bahsinde 'kıyle' kaydıyla vizr ihtimali taşıyan eylemlerden dahi korunduğu²⁵¹ şeklindeki ifadeyi nakletmesi dikkat çekicidir. Maverdi (ö. 450/1058) 'de de durum benzerdir; dalâletle ilgili dokuz vizrle ilgili dört rivâyet nakletmiş ama

²⁴⁴ Ahzâb 33/43.

²⁴⁵ Maturidi, *Te'vilât*, c. X, s. 566.

²⁴⁶ عصمناك من الذنوب, Semerkandi, *Tefsiru Ebi'l-Leys es-Semerkandi (Bahrü'l 'ulüm)*, Mevsuatü'l Arabiyyetü'l Alemiyye, y.y. t.y., c. III, s. 594.

²⁴⁷ Semerkandi, *a.g.e.*, c. III, s. 592,594.

²⁴⁸ İbn Zemenin, *a.g.e.*, c. V, s. 142.

²⁴⁹ İbn Füreke, *a.g.e.*, c. III, s. 236.

²⁵⁰ Sa'lebi, *a.g.e.*, c. X, s. 226-229, 232.

²⁵¹ عصمناك من احتمال الوزر, Sa'lebi, *a.g.e.* c. X, s. 232.

kendi kanaatini açıkça belirtmemiştir.²⁵² Aynı durum Vahidi (ö. 468/1076)'de de geçerlidir. Farklı rivâyetleri vermiş ama kendi düşüncesini açıkça belirtmemiştir. Vahidi'de farklı olarak vizri te'vil ederken günah mânâsının yanısıra sehv, hata ve sağair kavramlarını zikretmiş olmasıdır ve bu onun ismet paradigması hakkındaki düşüncesine dair ip ucu verebilir.²⁵³ Bu dönemin son müfessiri olan Abdülkâhir el-Cürcani (ö. 471/1078-79), iki âyette de ismet inancına mutabık te'viller geliştirmiştir. Şöyle ki, dalâlet için 'kötülüğü emreden nefis üzerine değildin'²⁵⁴ diyerek farklı bir ifade kullanmıştır. Vizr içinde, Hz. Peygamber'in vahiy öncesinde putlara kurban kesmediğini söyler ardından da vahiy sonrasında vuku bulan ve Abese süresinin nuzül sebebi olan olaya surenin ilk iki âyetini kaydederek telmihte bulunur ve 'şâyet Allah'ın rahmeti olmasaydı azıcık bir şey dahi olsa meyledecektin' ifadesini zikreder.²⁵⁵ Bununla tam olarak neyi kastettiği bilinmemekle birlikte muhtemelen Hz. Peygamber'in kafirlerin çağrısına yönelip yönelmemesiyle ilgili olmalıdır.

Hicri altıncı asır: İlk olarak Kirmani (ö. 500/1106'dan sonra), dalâlet kavramının "*Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin*"²⁵⁶ âyetiyle benzer olduğunu söyler ve 'dalâlette olan kavmin içindeydin' der. Vizr için ise nübüvvetin ağırlığı olarak te'vil eder. Ayrıca Dahhak'ın şirk isnadını da eleştirir ve bunun acip ve uzak bir söz olduğunu ifade eder.²⁵⁷ Begavî (ö. 516/1122) ise her iki kavram için doğrudan günah demez. Dalâlet için önce Dahhak, Hasan ve İbn Keysan'ın rivâyetini verir ardından dinin ahkamından ve nübüvvet ilimlerinden habersiz (gafil) olduğunu söyler.²⁵⁸ Vizr içinde 'cahiliyedeki şeyler' der ve konuyla ilgili Hüseyin b Fadıl'ın 'hata ve sehv' ifadesini zikreder. Bununla birlikte ümmetin günahı, nübüvvet ağırlığı ve sorumluluğu olduğu şeklindeki rivâyetleride paylaşır.²⁵⁹

²⁵² Maverdi, *a.g.e.*, c. III , s. 294-297.

²⁵³ Vâhidi, *a.g.e.*, c. XXIV , s. 109,127.

²⁵⁴ لا على الطبيعة البشرية التي هي طبيعة النفس الأمارة بالسوء, Abdülkâhir el-Cürcani, *Derecû'd-dürer fi tefsiri'l ayi ve siver*, Mecelletü'l Hikmeti, Thk. Velid b. Ahmed b. Salih el-Hüseyin, İyad Abdüllatif el-Gaysi, Biritanya 1429/2008, c. IV , s. 1736.

²⁵⁵ Cürcani, *a.g.e.*, c. IV , s. 1737-1738.

²⁵⁶ Şûrâ 42/52.

²⁵⁷ Kirmani, *Gara'ibü't-tefsir ve 'aca'ibü't-te'vil*, Dârü'l Kibleti lis-segafeti'l İslamiyye, Cidde, c. II , s. 1354-1357.

²⁵⁸ Begavi, *a.g.e.*, c. V , s. 268.

²⁵⁹ Begavi , *a.g.e.*, c. V , s. 274.

Zemahşeri (ö. 538/1144)'ye baktığımız vakit Peygamber'in mâsumiyeti hususunda ciddi bir hassasiyet gösterdiği müşahede edilmektedir. İlgili âyetler bağlamında günah karakterli ifadelerden son derece uzak ve ismet inancına da bir o kadar bağlı olduğu görülmektedir. Şöyle ki, Zemahşeri dalâlet kelimesini şeriatı bilmeme olarak ele alır. İsim vermeden de Süddi ve Kelbi'nin rivâyetlerini eleştirir ve 'maazallah' diyerek tepkisini ortaya koyar. Ardından peygamberlerin nübüvvetten önce ve sonra büyük ve yüz kızartıcı küçük günahlardan 'ma'sum' olduklarını açıkça beyan eder. Hz. Peygamber'in cahiliyedeki küfür hakkında korunduğunu, şirk koşmadığını küfre önem vermediğini vurgular. Vizr içinde aynı minvalde onun günah olmadığını, dinin ahkâmını bilmemesi, kavminin aşırı inadı karşısında aşırı kederlenmesi şeklinde ifade eder.²⁶⁰ Bununla birlikte 'yüz kızartıcı küçük günah' kaydını zikretmesi ve *vada'a'yı ğafera* şeklinde ele alması küçükte olsa muhtemel bir günah eylemini hatıra getirmekte, günah kapısını tamamen kapatmadığı anlaşılmaktadır. Bu onun mensubu olduğu Mu'tezile mezhebinin genel kanaatinide yansıtması açısından önemlidir. Çünkü Mu'tezile, mâsumiyet konusunda peygambere günah isnat etmeyi tamamen ortadan kaldırmaz şöyle ki Mu'tezile mezhebinin peygamberlerin ismeti hakkında ki görüşleri şudur; ismet buluş çağında başlar ve büyük ve nefret edilen küçük günahlardan mâsumdurlar ancak nefrete sebep olmayacak, sadece sevabın azalmasına sebep olacak küçük günahların işlenmesine cevaz verilmiştir. Çünkü sevabın eksilmesi peygamberin doğruluğuna bir hâlel getirmez.²⁶¹

Bir diğer müfessir olan İbn Atıyye el-Endülüsî (ö. 541/1147)'ye geldiğimizde konuyu günah diyenlerin ve demeyenlerin görüşlerini toplu olarak verdiğini görmekteyiz. Onun vizr için günah dediğini ve cumhurun kanaatinin de bu yönde olduğu şeklindeki görüşünü yukarıda nakletmiştik bu konuda farklı olarak dalâlet kelimesi için 'yol bilmez' tabirini kullanmış ve bu haldeyken nübüvvetin ihsan edildiğini söylemiştir.²⁶² Hasan en-Nîsâbü'rî (ö. 553/1158'den sonra)'de dalâlet için 'hakkı bilmeme, kavmin içinde bir yitik (dâian)' şeklinde açıklamış; vizr içinde 'ağır yük'

²⁶⁰ Zemahşeri, *a.g.e.*, c. IV , s. 768-770.

²⁶¹ Haşim Emirdağı, *Kelami Ekollerde Masumiyet*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 1999, s. 68.

²⁶² İbn Atıyye, *a.g.e.*, c. V , s. 494.

tabirini kullanmıştır.²⁶³ Bu dönem için baktığımız son müfessir olan İbnü'l Cevzi (ö. 597/1201), dalâlet için altı farklı görüş sıralar fakat açıkça kendi kanaatini belirtmez.²⁶⁴ Bununla beraber Zadü'l-mesir ile Teysirü'l-beyan'ın özeti olan Tezkiretü'l-erib fi tefsiri'l-garib adlı eserinde,²⁶⁵ 'dalâlet' kelimesini; 'tevbenin işaretleri ve dinin ahkâmı' hakkında boşlukta olduğunu ifade eder.²⁶⁶ Burada tevbe kelimesini zikretmesi zihne muhtemel günah eylemini de getirmekte fakat müellif bu konuda herhangi bir açıklamada bulunmamaktadır.

Hicri yedinci asır: Bu dönemin başında şüphesiz Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210) gelmektedir. Peygamberlerin mâsumiyetini hararetle bir şekilde savunan müfessirler arasında Râzî'nin, en başta geldiğini söylemenin hata olmayacağı kanaatindeyiz. Çünkü tesbit edebildiğimiz kadarıyla bu döneme kadar müfessir kimliği ile ve savunmacı bir yaklaşımla müstakil bir eser²⁶⁷ kaleme alan Râzî olmuştur. Yine konuyla ilgili olarak meseleyi ayrıntısıyla ele alıp maddeler halinde sıralayan da Râzî'dir diyebiliriz. Dalâlet kavramıyla ilgili olarak Râzî, yirmi farklı görüş zikreder. Mücahid, Süddi, Kelbi ve isim vermeden 'bazı insanlar' diyerek peygamberlerin ismetine muhalif anlam içeren görüş sahiplerinin te'villeri ile Mu'tezile'nin yaklaşımını da nakleder. Nihâyetinde 'peygamberlerin bir lahza dahi küfre düşmedikleri' hususunda cumhurun ittifak ettiğini söyler ve 'sahibiniz (doğru yoldan) sapmadı, batıla da inanmadı'²⁶⁸ âyetini de delil getirir. Râzî, 'ashabüna' diyerek kendisi ve ehli sünnetinde kanaatinin bu yönde olduğunu ifade etmiştir.²⁶⁹ Vizir kavramıyla ilgili olarakta konuyu dört meseleye taksim eder ve naklen "ismet ve peygamberlerin mâsumiyeti"²⁷⁰ kavramlarını ıstılahi anlamda zikreder. Burada da günah diyenlerin görüşlerini

²⁶³ Hasan en-Nisâburi, *İcazü'l-beyân 'an me'ani'l-Kur'an*, Dârü'l Garbi'l İslamiy, I. Baskı, Thk. Dr. Hanif b. Hasan el-Kasmi, Beyrut 1415 H., c. II , s. 882.

²⁶⁴ İbnü'l Cevzi, *a.g.e.*, c. IV , s. 458.

²⁶⁵ Yusuf Şevki Yavuz, Casım Avcı, "İbnü'l Cevzi", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, c. 20 , s. 548.

²⁶⁶ İbnü'l Cevzi, *Tezkiretü'l-erib fi tefsiri'l-garib*, Dârü'l Kütübi'l İlmiyye, thk. Tarık Fethi'l Seyyid, Beyrut, Lübnan 1425/2004, c. I , s. 457.

²⁶⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Fahreddin er-Râzî, *İsmetü'l Enbiyâ*, Thk. Muhammed Hicazi, Mektebetü'l Sekafeti'l Reydiyye, Kahire 1406/1986.

²⁶⁸ Necm 53/2.

²⁶⁹ Râzî, *Mefâtiḥ*, c. 31 , s. 197.

²⁷⁰ *المُعَصِبَةُ لِلْأَنْبِيَاءِ* , Râzî, *Mefâtiḥ*, c. 31 , s. 207.

zikrettikten sonra te'vil etme ihtiyacı duyar ve 'günah dışına hamledilebilir' diyerek dokuz madde sıralar.²⁷¹

Kurtubi'ye (ö. 671/1273) gelince, dalâlet kavramı için bir çok görüş sayar ve ardından kendi kanaatini izhar ederken meseleyi günah çizgisinde ele almayan bütün bu görüşlerin güzel olduğunu, kendisinin ise daha çok 'sen (inaç olarak) yalnızdın ve Allah seninle kavmini hidâyet etti' şeklindeki görüşü beğendiğini ve bunun manevi yönün olduğunu ifade etmektedir. Kurtubi burada sıraladığı nakiller arasında bu şekilde maddi ve manevi olarak bir ayırım yaparak diğer baktığımız müfessirlerde rastlamadığımız bir tesbitte bulunmuştur.²⁷² Diğer yandan Kelbi ve Süddi'nin âyeti zahiri olarak 'seni, bir takım kafirlerin kavmi içinde bir kafir olarak buldu ve hidâyet etti ' şeklinde ele almalarına katılmaz ve bu görüşün "*Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin*"²⁷³ âyetinin tefsirinde çürütüldüğünü söyleyerek tepkisini ortaya koyar.²⁷⁴ Son olarak Kurtubi'de kile kaydıyla ismet terimini ıstılahi anlamda zikretmiştir.²⁷⁵ Bu dönem için baktığımız son müfessir olan Beyzâvî (ö. 685/1286)'de dalâlet kavramını dinin ahkamı ile hikmet ilmini hakkında bilgi sahibi olmadığı şeklinde te'vil etmiştir.²⁷⁶ Vizr kavramı içinde yukarıda bir önceki başlık altında zikretmiş olduğumuz 'peygamber öncesi aşırılıklar'²⁷⁷ ifadesi dışında diğer zikrettiği beş mânâda pozitif (günah olmadığı) yöndedir.²⁷⁸

Hicri sekizinci asır: İlk müfessirimiz Eb'ül Berekât en-Nesefî (ö. 710/1310)'dir. Nesefî, her iki âyet için de günah karakterli hiç bir ifadeye yer vermemiş tam anlamıyla ismet inancına mutabık bir te'vil ortaya koymuştur. Dalâlet kavramı için 'nübüvvet ve şeriatın ahkâmını bilmeme' şeklinde açıklamış ve 'hakikatten sapmak' anlamının caiz olmadığını ifade etmiştir.²⁷⁹ Buna ilaveten Hz. Peygamber'in, vahiyden önce puta

²⁷¹ Râzî, *Mefâtih*, c. 32 , s. 207.

²⁷² Kurtubî, *el-Câmi' li-âhkami'l Kur'ân*, Dârü'l Kütübî'l Mısriyye, II. Baskı, Tahk.:Ahmed Berduni, İbrahim Atfîş, Kahire 1384/1964, c. XX , s. 99. Ayrıca bkz. H Tahsin Emiroğlu, *Esbâb-ı Nüzûl (Kur'ân Âyetlerinin İniş Sebepleri ve Tefsirleri)*, Konya t.y., c. 14 , s. 74.

²⁷³ Şûra 42/52-3.

²⁷⁴ Kurtubî, *a.g.e.*, c. XX , s. 96-99.

²⁷⁵ *عَصْمَانُكَ عَنْ اِخْتِمَالِ الْوَزْرِ* , Kurtubî, *a.g.e.*, c. XX , s. 106. Ayrıca Hüseyin b Fadil'dan naklen hata ve sehiv kavramlarında zikretmiştir. Bkz. A.g.s.

²⁷⁶ Beyzâvi, *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vil*, Dârün İhyâu'l Tûrasü'l Arabî, Beyrut Lübnan 1997, c. V , s. 319.

²⁷⁷ *فُرْطَانُهُ قَبْلَ الْبِعْثَةِ* , Beyzâvi, *a.g.e.*, c. V , s. 321.

²⁷⁸ Beyzâvi, *a.g.e.*, c. V , s. 321.

²⁷⁹ *لا يجوز أن يفهم به عدول عن حق* , Nesefî, *Medârikü't tenzîl ve hakâ'iku't-te'vil*, Darü'l Kelimî'l Tayyib, Beyrut, Lübnan 1998, c. III , s. 654-655.

ibadetten, isyandan, fisktan, pislikten, iğrenecek şeylerden 'mâsum' olduğunu açıkça vurgulamıştır.²⁸⁰ Vizir kavramı için de nübüvvet yükleri/sorumluluğu (A'bai nübüvvet) demiştir. Ayrıca Nesefi'de ilgili âyetler bağlamında daha önceki müfessirler de görmediğimiz iki husus daha vardır. Bunların ilki 'zelle' ve 'î'tap' kavramını zikretmesi, diğeri de 'daha faziletli olanı terkedip, fazileti istemekten dolayı enbiyâlar i'tâb edilmiştir'²⁸¹ ifadesini kullanmış olmasıdır. Kanaatimizce bu nokta önemlidir. Çünkü ismet algısının bir doktrin haline dönüşmesinde bu ve bu minvaldeki ifadeler temel bir argüman olarak zikredilmekte, ismet tasavvurunun savunucuları tarafından sıklıkla dile getirilmektedir.²⁸²

Nizameddin en-Nîsâbûrî (ö. 730/1329[?]) ise dalâlet kavramı için iki te'vil olduğunu söyler. Bunların ilki Kelbi ve Süddî'nin ifade ettiği 'dindeki dalâlet', diğeri de 'göz açıp kapayınca kadar (tarfete 'ayn) dahi küfre düşmediği, kast olunanın dini bilmeme' şeklinde ki te'vildir. Nîsâbûrî, kendi kanaatini açıkça belirtmemekle birlikte ikinci te'vilin cumhurun görüşü olduğunu zikreder.²⁸³ Abdürrezzâk el-Kâşânî (ö. 736/1335)'ye ait olduğu ifade edilen tefsirde ise vizir kavramından maksatın 'nübüvvet görevi ve nübüvvetin yükümlülüklerini yerine getirme' olduğu ifade edilmiştir.²⁸⁴

Ebu Hayyan el-Endelüsi (ö. 745/1344)'ye baktığımızda ise çağdaşı olan Nesefi'nin çizgisine benzer savunmacı bir tutum sergilediği görülmektedir. Ebu Hayyan, dalâlet kavramının gerçek anlamda hidâyetin zıttı olan anlamının bir peygamber için mümkün olmadığını ifade eder ve 'enbiya mâsumdur'²⁸⁵ der. Ardından bu minvalde görüşler zikreder. Zikrettiği görüşlerin en ilginç olanı da kendisinin gördüğü bir rüyadır. Şöyleki Ebu Hayyan, dalâlet konusuna getirilen izahlardan tatmin olmadığını, bunun rüyasına girdiğini ve rüyasında birinin ona şöyle dediğini söyler: "*Ve vecedeke dâllen fe-hedâ; ve vecedeke rehtake dâllen fe-hedâhu leke*" Yani 'Senin kavmini sapmış buldu, senin sayende onlara hidâyet etti' demektir. Burada muzaf olan reht (kavim) kelimesinin

²⁸⁰ A.g.s.

²⁸¹ 'الأفضل مع إتيان الفاضل والأنبياء يعاتبون هي ترك'

²⁸² Nesefi'den önce bu ifadenin daha veciz halini -ilgili âyetler bağlamında olmasada- erken dönem müfessirlerinden Mâtürîdî'nin zikrettiğini birinci bölümde zikretmiştik. Bkz. Tez, s. 40.

²⁸³ Nizameddin en-Nîsâbûrî, *a.g.e.*, c. VI, s. 517.

²⁸⁴ el-Kâşânî, *a.g.e.*, c. II, s. 1463-1464.

²⁸⁵ مَعْصُومُونَ الْأَنْبِيَاءَ لِأَنَّ, Ebu Hayyan el-Endelüsi, *el-Bahrü'l-muhit*, Daru'l Fikr, Beyrut 1999, c. X, s. 497.

hazfedildiğini, bunun benzerinin Allah'ın (cc) "*Karyeye/şehre sor*"²⁸⁶ âyeti olduğunu ve bunun "*şehrin sakinlerine sor*" anlamına geldiğini söylemiştir.²⁸⁷ Vizirle ilgili olan kısımda ise âyetin, peygamberlerin günahtan korunmuşluğu (ismet) ve pisliklerden de arınmış oldukları konusunda bir kinaye üslubu kullandığını ifade eder. Ebu Hayyan, bu âyette daha önce baktığımız müfessirlerin zikretmediği 'kinaye' den söz etmektedir bununla birlikte ismet kavramını da ıstılahi anlamında kullanmıştır.²⁸⁸

Bu dönem için ele aldığımız son müfessir İbn Kesir (ö.774/1373)'e baktığımızda rivâyet tefsiri olmasından olsa gerek kendi kanaatini izhar eden bir ifade de bulunmamıştır. Bununla birlikte her iki kavram için de negatif (günah) bir nakildedeki bulunmamıştır. Dalâlet kavramının bulunduğu âyet için '*İşte sana da, emrimizle, bir ruh (kalpleri dirilten bir kitap) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmezdin. Fakat biz onu, kullarımızdan dilediğimizi, kendisiyle doğru yola eristireceğimiz bir nur yaptık.*'²⁸⁹ âyetine benzetir.²⁹⁰ Vizrin olduğu âyeti de '*Ta ki Allah, senin geçmiş ve gelecek günahlarını bağışlasın, sana olan nimetini tamamlasın, seni doğru yola iletsin.*'²⁹¹ âyetine benzetir.²⁹²

Hicri dokuzuncu asır: İlk olarak Seâlibi (ö. 875/1471)'ye baktığımız da, kaleme aldığı rivâyet tefsiri, İbn Atıyye el-Endelüsi (ö. 541/1147)'nin *el-Muharrerü'l-veciz*'inin muhtasarı mahiyetindedir.²⁹³ Bununla birlikte Seâlibi, peygamberlerin mâsumiyetini savunma konusunda İbn Atıyye'den daha cesur bir söylem geliştirmiştir.²⁹⁴ Konuyu biraz daha açacak olursak şöyle ki, Seâlibi dalâlet kavramını izah ederken ismet lafzını ıstılahi anlamında kullanmıştır. Dalâlet kavramının mânâsının ihtilafı olduğunu söyler. Bununla birlikte garip ve bir o kadar da uzak olan mânânın 'dindeki dalâlet' şeklindeki

²⁸⁶ Yusuf 12/82.

²⁸⁷ A.g.s. Ayrıca Bu görüşlerin zorlama te'viller olduğu, bunlara ihtiyaç olmadığı hatta bunlara muhtaçta olunmadığı ifade edilmiş ve eleştirilmiştir. Bkz. Âişe Abdurrahman, *et-Tefsirü'l Beyani li'l-Kur'âni'l Kerim*, Dârü'l Mearif, Kahire t.y., c. I , s. 45-47.

²⁸⁸ Ebu Hayyan, *a.g.e.*, c. X , s. 500.

²⁸⁹ Şûrâ, 42/52.

²⁹⁰ İbn Kesir, *Tefsirü'l Kur'âni'l 'azim*, thk. Sami b. Muhammed Selame, Dârun Tayyibetin Linneşri ve Tevzi', y.y. 1999, c. VIII , s. 426.

²⁹¹ Fetih, 48/2.

²⁹² İbn Kesir, *a.g.e.*, c. VIII , s. 430.

²⁹³ Mehmet Suat Mertoğlu, "Seâlibi, Ebu Zeyd" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, c. 36 , s. 239.

²⁹⁴ İbn Atıyye'nin yaklaşımı için bkz. tez, s. 74.

mânânın olduğunu zikreder. Hz. Peygamber'in asla puta tapmadığını, Allah'ın onu bu tarz fiillerden koruduğunu (asame Allahu minhu) bu minvalde görüş ileri süren müfessirlerden birinin hatalı bir te'vil de bulunduğunu ifade eder.²⁹⁵ Vizr kavramı için de pozitif (günah olmayan) ve negatif (günah olan) görüşleri bir arada serdettikten sonra kendi kanaatini açıkça beyan etmez. Ancak Sa'lebi (ö. 427/1035)'den naklettiği, İbn Atıyye'de de olmayan 'vizr ihtimalinden dahi korunduğu'²⁹⁶ şeklindeki te'vil, müellifin düşüncesine dair bir ip ucu verebilir. Bu dönem için baktığımız son müfessir Bikâi (ö. 885/1480)'ye geldiğimizde her iki kavram için de günah karakterli bir ifade bulunmaz. Dalâlet kavramı için şeriatı bilmeme²⁹⁷, vizr için de dinin verdiği ağırlık, sorumluluk şeklinde izah etmiştir.²⁹⁸ Bunun yanında Bikâi'nin vizr kavramını açıkladığı yerde daha önceki baktığımız müfessirlerde göremediğimiz "Allah, seni insanlardan korur."²⁹⁹ âyetiyle ilişkilendirip zikretmesi³⁰⁰ dikkatimizi çekmiştir.

Hicri onuncu asır: Bu dönemde yetişmiş bizimde baktığımız iki müfessirden ilki Süyûti (ö. 911/1505), rivâyet tefsiri olarak kabul edilen tefsirinde³⁰¹ dalâlet kavramı için İbn Abbas'ın 'dalâlette olan bir kavmin arasında bulup hidâyet etti' şeklindeki rivâyetini nakletmek suretiyle bir izah getirmiştir.³⁰² Vizr için naklettiği rivâyet günah karakterli bir ifade içerdiği için onu bir önceki başlıkta zikrettik. Aynı âyet için Celâleyn tefsirine baktığımız da orada vizr'e ağırlık dediğini görmekteyiz.³⁰³ Bu durum müfessirin kendi kanaatini öğrenme adına önemlidir. Esasen Süyûti'nin konuyla ilgili müstakil bir eseri³⁰⁴

²⁹⁵ Seâlibi, *el-Cevahirü'l-Hisan fi tefsiri'l-Kur'ân*, Dârün İhyâül Tûrasi'l Arabi, Beyrut 1997, c. V , s. 602.

²⁹⁶ عَصَمْنَاكَ مِنْ اِحْتِمَالِ الْوَزْرِ, Seâlibi, *a.g.e.*, c. V , s. 604.

²⁹⁷ Ali b. Ebi Bekr el-Bikâi, *Nazmü'd-dürer fi tenâsübi'l-âyeti ve's-süver*, Dârü'l Kitâbi'l İslami, Kahire t.y., c. XXII, s. 109.

²⁹⁸ Bikâi, *a.g.e.*, c. XXII, s. 117-118.

²⁹⁹ مَا اِنَّ يَعْصِمُكَ مِنَ النَّاسِ. (وَ اِنَّ اِلَهَكُمْ لَشَدِيدٌ)

³⁰⁰ Bikâi, *a.g.e.*, c. XXII, s. 118.

³⁰¹ Mehmet Suat Mertoğlu, "Süyûti" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, c. 38 , s. 199-200.

³⁰² Süyûti, *ed-Dürri'l-mensûr fi't-tefsir bi'l-me'sûr*, Dârül Fikr, Beyrut t.y., c. VIII , s. 544.

³⁰³ Süyûti, *Tefsirü'l Celâleyn*, Dârü'l Hadis, Kahire t.y. c. I, s. 812.

³⁰⁴ Bkz. Süyûti, *Tenzihü'l-enbiyâ an tesfihü'l-ağbiyâ*, Thk. Said Muhammed Lehami, Âlihu'l-Kütüb, Beyrut 1417/1996, ss. 3-39. Süyûti'nin bu eseri, 37 sayfadan oluşan küçük bir kitapçıktır. Süyûti'nin bunu yazma sebebi ilginçtir; Tartışan iki adamdan biri, peygamber makamını rencide edici bir ifade kullanmıştır. Müellifte bu ve bu türden olan ifsat edici ifadelerin tehlikeli olduğunu anlatmak için bu eserini kaleme almıştır. Bkz. Süyûti, *a.g.e.*, s. 3-5. Eser, daha önce yazılmış "ismetü'l-enbiyâ" adlı eserlerden oldukça farklıdır. Eserde kullanılan toplam âyet sayısı 7 olup, bunların hiç birisi ismet kapsamında ele alınan âyetler değildir. Diğer yandan 12 hadis zikredilmiştir. Bu hadisler içerisinde "zenb (günah), zelle (kasıtsız hata), aserât (küçük günah)" gibi terimlerde geçmektedir ancak konumuzla ilgili değildir.

de olmasına rağmen gerek bu sûrede gerekse ileride gelecek olan Sâd sûresindeki Hz. Dâvûd kıssasında, ismet ilkesiyle örtüşen net bir tavır sergilemediğini görüyoruz. Süyûtî'nin İslam düşünce tarihindeki genel duruşunu da göz önüne aldığımızda bu âyetler karşısında sergilediği tutumu anlamlandırmak kolay gözükmemektedir.

Ebüssuûd Efendi (ö. 982/1574)'ye baktığımızda ise her iki kavram içinde pozitif (günah olmayan) tevillerde bulunmuştur. Dalâlet için dinden ve ahkamından habersiz (gafil) olduğunu, iddia edildiği gibi bu kavramın cahiliyedeki küfrü içermediğini zikretmiştir.³⁰⁵ Vizr kavramına ise ağırlık, sorumluluk demiş ve bunu, nübüvvet öncesi dinin ahkâmını tam olarak ihâta edememesi, İslam düşmanlarının küfürdeki inadı karşısında çok üzülmeye şekline açıklamıştır.³⁰⁶ Ebüssuûd'dan yaklaşık bir buçuk asır sonra gelen İsmâil Hakkı Bursevî (ö. 1137/1725), mezkur âyetlerin tefsirinde Ebüssuûd'dan aynı denebilecek çokça nakillerde bulunmuş neticede peygamberlerin mâsumiyetine hâlel getirmeyecek izahlar geliştirmiş ve ismet kavramını ıstılahi anlamında kullanmıştır.³⁰⁷

Modern dönem: On dokuz ve yirminci yüzyılı ele alacağımız bu dönem, on dokuzuncu döneme ait inceleyeceğimiz müfessir sayısı az olduğu için iki dönemi birlikte ele alıp 'modern dönem' başlığı altında ele almayı uygun gördük. İlk olarak Şevkânî (ö. 1250/1834)'ye baktığımızda, dalâlet kavramı için pozitif (günah olmayan) ve negatif (günah olan) rivâyetleri naklettikten sonra kendi kanaatini, nübüvvet işlerinden 'gaflet'te olduğu şeklinde izah ettiğini görmekteyiz.³⁰⁸ Cemâleddin el-Kâsîmi (ö. 1914)'de dalâlet kavramını, 'gafil' olarak izah etmiştir.³⁰⁹ Vizr için ise doğrudan bir kanaatte bulunmamış bunun yanısıra negatif bir rivâyette de bulunmamıştır. Bununla birlikte Şihab'dan naklen 'yükün ağırlığı' demiş, 'kıyle'³¹⁰ kaydıyla da ismet terimini

³⁰⁵ Ebüssuûd Efendi, *İrşâdü'l-'akli's-selim*, Dârün İhyâü'l Tûrasi'l Arabi, Beyrut 1994, c. IX , s. 170-171.

³⁰⁶ Ebüssuûd, *a.g.e.*, c. IX , s. 172.

³⁰⁷ İsmâil Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, Dârü'l Fikr, Beyrut t.y., c. X , s. 457-462. Müellif, Silsile name-i Celveti adlı eserinde Hz. Peygamber'in anne ve babasının kafir olduğuna dair rivâyete yer vermesi, amcası Ebu Talib'in küfür üzere öldüğünü söylemesi yüzünden şiddetle eleştirilmiş. mezarını ziyaret etmeyi dahi uygun görmeyenler olmuştur. Bkz. Ali Namlı, "İsmail Hakkı Bursevî" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, c. 23 , s.103-104.

³⁰⁸ Şevkânî, *Fethu'l-kadîr*, Darün İbn Kesir, Dimeşk, Dârü'l Kelimi't Tayyip, Beyrut 1993, c. V , s. 558.

³⁰⁹ Cemâleddin el-Kasîmi, *Mehâsinü't-te'vil*, Dârü'l Kütübü'l İlmîyye, Beyrut 1997, c. IX , s. 492-493.

³¹⁰ İsmail Hakkı'da, ilgili âyetin tefsirinde bu ifadenin aynısı yer almaktadır. Bkz. İsmail Hakkı, *a.g.e.*, c. X , s. 462. Kâsîmî muhtemelen oradan almış olmalıdır.

istilahi anlamda kullanmış, ilgili âyetin Hz. Peygamber'in günah kirlerinden temiz ve korunmuş (asame) olduğuna bir kinaye olduğunu zikretmiştir.³¹¹

Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942)'a geldiğimizde, her iki âyet için de kendinden önceki tefsir fikriyatının hemen hepsini muhtasar bir şekilde ortaya koyduğunu söyleyebiliriz. Elmalılı, dalâlet kavramını yitik, gafil, mütehayyir şeklinde açıkladığını söyleyebiliriz. O, ilgili âyetle ilgili dinde sapıklık, puta tapma ve kötülük yapma gibi anlatılara asla katılmaz ve Allah'ın Hz. Peygamber'i, bidâyetinden itibaren bu gibi sapıklıklardan münezzehten kıldığını ve ona doğru bir bakış açısı verdiğini, Hz. Peygamber'in her hususta emin olduğunu vurgulamıştır.³¹² Vizir kavramı içinde 'ağır yük' demiş, bunuda, nübüvvetten önce ve nübüvvetin başında son derece gamlandırıcı zorluklar, risalet ağırlığı (âbâi nübüvvet) ve içinde bulunduğu hayret halinin verdiği ağırlık olduğu şeklinde açıklamıştır. Elmalılı'da dikkatimizi çeken daha önce baktığımız müfessirler de göremediğimiz bir nokta olmuştur. O da vizirin günden ayrıldığı noktayı izah etmesidir. Şöyle ki

"Ma'lûmdur ki bir yükün ağırlığı vermiş olduğu ezâ ve elem ile mütenasip olduğu gibi bir günahın ağırlığı da neticesindeki azabın iddetine göredir. Bu cihetle gerek yük, gerek günah ağırlığı hakikatte ruha âid olan bir elem ve azâb ağırlığı olmakta birleştiği için yük bir günah, günah bir yük gibi mülâhaza olunarak ikisi de bir ağırlık mefhumuyle vizir ma'nasında birleştirilir. Gönülde duyulan gam ve eleme vizir ta'bir edilmesi bu itibar iledir. Ancak yük elemi zâil olarak sonu bir ecrü hazzâ müntehî olmak itibarıyla elemi müteahhîr olan günden ayrılır. O cihetle vizir olmaktan çıkar, ni'met olur. Büyük bir kâr için nice ağır yükler, acı gamlar bir ni'met şevkiyle karşılanarak yolu bulununca hazzu sürur içinde kolaylıkla çekilir, günah ise kendisi bir zevk olsa bile neticesi elem olduğundan bunun aksine olur."³¹³

"Fi Zıllali'l-Kur'ân" başlığıyla günlük olayları Kur'an ışığı altında ele alan³¹⁴ Seyyid Kutup (ö. 1966)'a baktığımızda dalâlet kelimesini açıklarken bu kelime ile yakın

³¹¹ el-Kasimi, *a.g.e.*, c. IX , s. 494-5.

³¹² Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatı (Matbaai Ebüzziya), İstanbul 1938, c. VIII , s. 5901-5902.

³¹³ Elmalılı, *a.g.e.*, c. VIII , s. 5919-5920.

³¹⁴ Hilal Görgün, "Seyyid Kutup" *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, c. 37 , s. 64-66.

anlama gelen daha önce baktığımız tefsirlerde göremediğimiz 'et-teyhun'³¹⁵ ifadesini tercih etmiştir. Kendisi doğrudan bir izahta bulunmaz, satır aralarından çıkarttığımız mânâyâ göre ismete muhalif bir açıklamada bulunmadığını söyleyebiliriz.³¹⁶ İbn Âşur (ö. 1973) ise ismeti istilahi anlamda zikretmiş ve peygamberlerin mâsumiyetini savunan bir çizgide te'vil etmiştir. Âyetteki dalâletin batıla inanma anlamında olmadığını bir şaşkınlık ve ne yapacağını bilmeme hali olduğunu, enbiyâların, ülâmânın ittifakıyla nübüvvet öncesinde şirkten mâsum olduklarını ve Hz. Peygamber'in nübüvvet öncesindeki rezaletlerden temiz ve daima istikamet üzere olduğunu ifade etmiştir. Bununla birlikte ismet konusunda günahın çeşiti hususunda ihtilaf olduğunu söylemiştir. Ayrıca 'bizim ashabımız' diyerek ehli sünnetin peygamberin nübüvvet öncesinde usûlü'd-dine aykırı birşey yapmadıkları hususunda ittifak olduğunu vurgulamıştır.³¹⁷ Vizr kavramını da aynı minvalde açıklamış ve taşıdığı ağırlık, sıkıntı (harac) şeklinde tanımlamıştır.³¹⁸ İzzet Derzeze (ö. 1984)'de dalâlet kelimesini 'şaşkın' (hâiran), vizr kelimesini ise hayret halinin vermiş olduğun yük olarak izah etmiştir.³¹⁹ Said Havva (ö. 1989) ise kendi düşüncesinden ziyade Nesefi ve İbn Kesir'den nakilde bulunarak izah etme yoluna gitmiştir. Dalâlet kavramını izah ederken ismeti savunan bir çizgide olan Nesefi'nin konuyla ilgili izahını vermiş Vizr için de her iki müfessirden de aynen nakilde bulunmuş, bunun üzerine farklı bir şey söylememiştir.³²⁰

Yirminci yüzyıl için ele aldığımız son müfessir olan ve çağdaş Kur'ân tefsirine katkıda bulunan ilim adamları arasında yer alan³²¹ Âişe Abdurrahman (ö. 1998) konuyu özgün bir yaklaşımla ele almaktadır. Bu yaklaşım kendisinin de ifade ettiği gibi, eşi ve hocası olan Emin el-Huli'den öğrendiği 'tüme varımsal'³²² yöntemidir. Müellif, kullandığı yöntem çerçevesinde bir yorum geliştirmiş ve konuyu şöyle ele almıştır; önce

³¹⁵ Yolunu kaybetmek, şaşırarak, sapıtmak. Bkz. İbn Manzûr, *a.g.e.*, c. XIII, s. 482.

³¹⁶ Seyyid Kutup, *Fi Zilâli'l Kur'ân*, Dârü'l Şuruk, Beyrut 1991, c. VI , s. 3927.

³¹⁷ İbn Âşur, *et-Tahrir ve't-tenvir*, Dârü'l Tunisiyyeti'l Linneşri, Tunus 1974, c. XXX , s. 400.

³¹⁸ İbn Âşur, *a.g.e.*, c. XXX , s. 410.

³¹⁹ Muhammed İzzet Derzeze, *et-Tefsirü'l-Hadis*, Dârün İhyâu'l Kütübî'l Arabi, Kahire 1962, c. I , s. 557-558.

³²⁰ Said Havva, *el-Esas fi't-Tefsir*, Dârü's Selâm, Kahire 2003, c. XI , s. 6572-6573/6579.

³²¹ M. Akif Koç, *Bir Kadın Müfessir Âişe Abdurrahman ve Kur'ân Tefsirindeki Yeri*, Şûle Yayınları, İstanbul 1998, s. 11.

³²² Bu metot lafız ve âyetin Kur'ân'nın tamamındaki genel bağlamından kopararak Kur'ân'ın sure sure tefsir edilmesi yönteminden farklı olarak, araştırmanın tek bir konuya hasredildiği konulu araştırmadır. Kelimelerin her birinin lugavi anlamı belirlendikten sonra Kur'ân'da olanların her biri bir araya getirilir ve onun lafız ve üsluplarının genel kullanılışı esas alınır. Bkz. Âişe Abdurrahman, *a.g.e.*, c. I , s. 17.

dalâlet kelimesinin lugavi kullanımını olan 'yolu kaybetmek' ve 'şaşkınlık' gibi anlamlarını zikreder. Sonra dalâletin zıddı olan hidâyet kelimesini izah eder ve bu kelimelerin arasındaki hissi anlam da göz önüne alınarak kelimenin kazanmış olduğu manevi anlamın 'küfür ve iman' olarak dini literatürde kullanıldığını hatta bunun çok yaygınlaşıp söylendiğinde akla ilk gelen mânânın bu ıstılahi anlamı olduğunu ifade eder. Daha sonra Kur'ân'ın, dalâlet kelimesini, 'yoldan sapmak' anlamında yolla birlikte yirmi yerde; 'küfür ve batıl' anlamında ise muhtelif yerlerde kullandığını söyler ve bunu âyetlerle destekler.³²³ Devamında konuyu, müfessirler bağlamında ele alır ve Râzî'den naklen dalâlet kelimesinin küfür olduğunu, bununla da Hz. Peygamber'in risalet öncesi kırk yıl kavminin dini üzere bir yaşam sürdüğünü ifade eden Kelbi, Süddi, ve Mukatil'in³²⁴ rivâyetlerini nakleder, ardından müfessirlerin cumhurunun bunu kabul etmediğini, peygamberlerin nübüvvet öncesi ve sonrası küçük ve büyük günahlardan mâsum olduklarının vacip olduğu görüşünü zikreder.

Âişe Abdurrahman bu nakillerden sonra dalâlet kelimesinin küfür olmadığına dair serdedilen muhtelif görüşleri eleştirmek suretiyle kendi kanaatini oluşturmaya başlar. Şöyleki, Râzî'nin yirmiye ulaşan te'villerinden; kıbleden ve hicretten sapması, dünya ve ticaret işlerini kaybetmesi gibi açıklamalarını garip bulur ve eleştirir. İslam tarihinin verdiği bilgilere göre Hz. Peygamber'in nübüvvetten önce Hira'da itikafa başladığından itibaren ticaretle uğraşmadığını, aynı şekilde Hz. Peygamber'in, Hicret'ten üç yıl önce, yani söz konusu âyetin inmesinden seneler sonra, hüzün yılı hariç Mekke'ye hiç yönelmediğini ifade ederek, âyetin Hz. Peygamber'in gelecekteki değil geçmişteki durumuyla ilgili olduğunu vurgular. Aynı tavrı, Zemahşeri ve Ebu Hayyan'ın zikrettiği, Hz. Peygamber'in Mekke sokaklarında kaybolması, süt annesi Halime'yi kaybetmesi, Şam yolunda kaybolması ve Ebu Hayyan'ın rüyası gibi anlatılara karşıda sürdürür ve bu gibi izahların hiç birine ihtiyaç olmadığını ifade ederek tepkisini ortaya koyar.

Âişe Abdurrahman, 'küfür' şeklinde te'vil eden müfessirlerin bu izahlarını reddetmek için ortaya konan bu anlatılara gerek olmadığını, bu zorlayıcı izahların

³²³ Müellifin zikrettiği âyetler: Yunus 10/32, Secde 32/10, Neml 27/81, İsrâ 17/72. Bkz. Âişe Abdurrahman, *a.g.e.*, c. I, s. 44.

³²⁴ Yazar, Râzî'den Mukatil olarak nakletse de Râzî'de Mücahid olarak geçmektedir. Bkz. er-Râzî, *a.g.e.*, c. XXXI, s. 197.

yerine Kur'ân'ın bu ıstılahi anlamı her zaman kullanmadığını ve buna gerek duymadığını bilmenin yeterli olacağı kanaatindedir. Kur'ân'ın dalâlet kelimesini 'küfür' anlamında kullanmadığını bazı âyetlerle örneklendirir.³²⁵ Bu âyetlerin hiçbirinde dalâlet kelimesi ıstılahi anlamı olan 'küfür' mânâsında kullanılmamış, dolayısıyla Kur'ân'ın hakemliğine başvurulduğunda bizi dalâlet kavramına 'küfür' deme mecburiyetinden bununla birlikte nübüvvetten öncesinde Hz. Peygamber'den küfrü nefyetmek için âyetin tefsirinde yapılan yirmi kadar zorlama yorumdan da kurtardığını vurgulamıştır.³²⁶ Son tahlilde müfessirimiz ilgili âyet hakkındaki kanaatini "*Sen kitap nedir iman nedir bilmiyordun*"³²⁷ ilahi beyanının gölgesinde, Hz. Peygamber'in vahiy öncesi durumunun bir şaşkınlık hali olduğunu, kavminin içinde bulunduğu halden uzak durup onu çirkin görmesinin yanında, doğru yolun nerede olduğunu, çıkış ve kurtuluşun nasıl olacağını bilmediğini, nihâyet uzun bir hayret ve şaşkınlık halinden sonra O'na (sav) risaletin geldiğini ve dosdoğru dine hidâyet ettiğini, Muhammed Abdunun'da bu minvalde kanaat belirttiğini ifade etmek suretiyle ortaya koymuştur.³²⁸

Aynı metotla vizir kelimesini de ele alan Âişe Abdurrahman, önce el-vaz' kelimesinin Kur'ân'da ki kullanımlarını vermekte ve bu kelimenin '*devamlı olarak sıkıntı veren ağırlığın ve yorucu bir yükün hafifletilmesi*' şeklinde kullanıldığını ifade etmektedir.³²⁹ Ardından vizir kavramının kök anlamının 'dağ' ve 'sığınak' olduğunu³³⁰ bunun yanısıra Kur'ân'da maddi (ağır yük)³³¹ ve manevi (günah/ism)³³² kullanımlarının olduğunu ifade eder. Sonrada 'ingaz' kelimesini izah eder ve bu kelimeninde maddi³³³ ve manevi³³⁴ kullanımının olduğunu kendisinin ise her iki kullanımda da ortak olan '*çözülmeye*' işaret etmesi hasebiyle '*beli büken ağırlık*' anlamını tercih ettiğini ifade eder. Son tahlilde Âişe Abdurrahman, vizir ile ilgili müfessirlerin çeşitli görüşler ileri sürdüklerini ve söz konusu âyette vizir kavramının maddi yük değil, Hz. Peygamber'in kavminin durumundan endişe etmesi ve vahiy gelmeden önce önündeki yolların darlığı

³²⁵ Bakara 2/282, Yusuf 12/8, 30, 95. Bkz. Âişe Abdurrahman, *a.g.e.*, c. I, s. 46.

³²⁶ Âişe Abdurrahman, *a.g.e.*, c. I, s. 46.

³²⁷ Şûrâ 42/52.

³²⁸ Âişe Abdurrahman, *a.g.e.*, c. I, s. 46-47.

³²⁹ Âişe Abdurrahman, *a.g.e.*, c. I, s. 63-64.

³³⁰ Kıyame, 75/11-12. Ayrıca bkz. Süleyman Ateş, *Kur'ân Ansiklopedisi*, Kur'ân Bilimleri Araştırma Vakfı (KUBA), İstanbul t.y., c. XXII s. 173.

³³¹ Ta-Ha, 20/87, Muhammed 47/4.

³³² En'am 6/31,164; Fatır 35/18; Zümer 39/7; Nahl 16/25; Ta-Ha 20/100.

³³³ Nahl 16/92.

³³⁴ Bakara 2/27; Enfal 8/56; Ra'd 13/20,25; Nisa 4/155; Maide 5/13; Nahl 16/91.

sebebiyle hissettiği nefsi endişe olduğunu söyleyen Muhammed Abduh'un görüşünün isabetli olduğunu, bu görüşün, "*Seni şaşkın bulup hidâyete iletmedi mi?!"*³³⁵ âyetinin tefsirinde zikrettiği hususlarla teyit edildiğini, ve vizrin, '*bi'setten önce tatmin olacak hak yolu bulamamanın şaşkınlığını ciddi mânâda hissetmesi*' şeklinde olduğunu ifade etmiş, ve Taberî'nin Dahhak'tan naklettiği "*bununla içinde bulunduğu şirki kastediyor*" şeklindeki rivâyete "*bize göre uygun olanı kavminin içinde bulunduğu şirki demeseydi*"³³⁶ şeklinde yaklaşarak tepkisini ve kanaatini ortaya koymuştur.³³⁷

Son dönem: Yirmi birinci yüzyılı ele alacağımız bu dönemde yedi farklı müellifi inceleyeceğiz. Bunların ilki Muhammed Ali Sâbûni (ö. 2015)'dir. Sâbûni, her iki kavramı da savunmacı bir yaklaşımla ele almış ve ismeti ıstılahi anlamında kullanmıştır. Dalâlet kelimesi için 'kayıp, dini bilmeme'; vizr kelimesi için ise 'ağır yük' şeklinde tanımlamış, 'vizr' den maksadın 'ism ve isyan günahı' olmadığını, peygamberlerin günaha yaklaşmaktan ma'sum olduklarını, sadece yaptıkları bazı içtihat hatalarından (Bedir esirleri, münafıklara izin vermesi, Ümmü Mektum olayı gibi) dolayı i'tâb edilmiş olduklarını ifade etmiştir.³³⁸ Vehbe Zuhayli (ö. 2015)'de savunmacı bir yaklaşımla Sâbûni'ye yakın ifadeler kullanmıştır. Dalâlet kelimesi için 'şaşkın' ve 'gafil'; vizr için de 'ağır yük' ve risalet ağırlığı (e'bau nübüvvet) ifadesini kullanmıştır.³³⁹ Bu iki müfessirde dikkatimizi çeken husus i'tâb kavramını kullanıp bunu örneklendirmeleridir.

Çağdaşımız olan Süleyman Ateş ise, dalâlet için Hz. Peygamber'in peygamberlikten habersiz olduğunu,³⁴⁰ bi'setten önceki düşünceli, şaşkın, mütereddit halini ve toplumun kurtuluşu için ne lazım geldiğini bilememe durumunu ifade ettiğini bu mânâların dalâletin gerçek anlamıyla da örtüşüğünü ifade eder. Bununla birlikte Ateş, söz konusu âyetle ilgili klasik tefsirlerde zikredilen Hz. Peygamber'in Mekke vadilerinde kaybolması, hayat yolunda kaybolması, Şam yolunda kaybolması, süt annesi Halime'nin onu kaybetmesi, dedesi Abdülmuttalib'in yanında kaybolması, Hatice'nin kölesi Meysere ile yolculuğunda kaybolması gibi rivâyetlerin hepsinin

³³⁵ Duha 93/7.

³³⁶ الشرك الذي كان فيه قومه: عندنا أن يقال

³³⁷ Âişe Abdurrahman, *a.g.e.*, c. I, s. 65-66.

³³⁸ Muhammed Ali Sâbûni, *Saffetü't-Tefâsir, Dârü'l Sâbûni li't-tebâ'ati ve'n-neşri ve't tevzi'*, Kahire 1997, c. III, s. 546-548.

³³⁹ Vehbe Zuhayli, *Tefsirü'l Münir, Dârü'l Fikri'l Muâsir, Dımeşk* 1997, c. XXX, s. 286-296.

³⁴⁰ Ateş, *Kur'an Ansiklopedisi*, c. V, s. 11.

sağlam olmayan gülünç birer öykü olduklarını ifade eder.³⁴¹ Müfessirlerin peygamberin mâsumiyetine hâlel gelmemesi için yaptıkları bu te'villerle, âyetin asıl anlamı dışına çıktıklarını ve bunun doğru olmadığını, söz konusu âyetin peygamberlerin mâsumiyeti ile ilgisinin olmadığını çünkü âyetin peygamberlikten önceki hadiselerle ilgili olduğunu aktarır ve peygamberin çocukken kaybolmasının âyette ifade edilen büyük bir lûtufta ve nimete konu olacak kadar önemli bir hadise olmadığını zikreder.³⁴² Vizir içinde üç görüş serdeder, ilki günah ve şirk, diğeri, peygamberlik yükü, üçüncüsü ise peygamberlik öncesi şaşkınlık, tereddüt hali. Müellif son görüşü tercih etmektedir.³⁴³ Bayraktar Bayraklı'ya baktığımız da dalâleti, cahiliyedeki toplumun kötü gidişatına çareler bulamaması, şaşkınlık hali; vizir kavramını ise insanların yanlış yoldan gitmelerinin nasıl engelleneceğine dair yaşadığı sorumluluğun verdiği ağır yük olarak açıklar. İki âyette de Katade, Süddi, Dahhak gibi müfessirlerden gelen günah, şirk gibi rivâyetleri hiç zikretmez.³⁴⁴

Mustafa Öztürk ise dalâlet kelimesini '*arayış ve bocalama*' olarak açıklar. Kelbi gibi bazı müfessirlerin Hz. Peygamber'in nübüvvetten önce müşrik ve kafir olduğuna dair naklettiği rivâyetlere katılmaz. Günümüzde bu rivâyetleri kayda değer görenleri eleştirir. Kur'an'da ki birçok kelime gibi bu kelimenin de her geçtiği yerde aynı anlamda kullanılmadığını vurgular. Vizir için de aynı minvalde bir mânâ verir; '*kavminin içler acısı hali*' olarak ifade eder.³⁴⁵ Hayrettin Karaman öncülüğünde hazırlanan tefsirde ise söz konusu âyetin, peygamberlik öncesi ile sonrası için bir karşılaştırma yapıldığı, maddi kaybolma yorumlarının âyetin amacına açıklık getirecek nitelikte olmadığı; dalâlet kavramının ise içinde bulunduğu durumundan çıkacak '*yol bilmez*' olduğu ifade edilmiştir.³⁴⁶ Vizir için ise günah olabileceğine dair nakillerin en zayıf rivâyetler olduğu, günah işlediğinin sabit olmadığı, henüz İslam tebliğ edilmeden onun yasaklarının çiğnenmesinin günah olduğundan da söz

³⁴¹ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, y.y. 1992. c. XII , s. 511-512.

³⁴² Ateş, *a.g.e.*, c. XII , s. 512.

³⁴³ Ateş, *a.g.e.*, c. XII , s. 526.

³⁴⁴ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'an Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2013, c. XXI , s. 194-195,207-208.

³⁴⁵ Mustafa Öztürk, *Kur'an'ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015, s. 839-840.

³⁴⁶ Hayrettin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2008, c. V , s. 638-639.

edilemeyeceği ifade edilmiştir. Bununla birlikte İslam'dan sonra bazı içtihat hataları olmuşsa da bunlar miktarı az ve ecir, sevap vesilesi olduğu ifade edilmiştir. Sonuç olarak vizr iki şekilde açıklanmıştır, ilki kavminin içinde bulunduğu olumsuz durumun verdiği ızdırap, ikinciside bâtila karşı verdiği çetin mücadelede gördüğü ilahi ihsan ve inâyet.³⁴⁷

1.2.1. Vizr Kavramı Bağlamında 'İsmet'i İlk Defa Kullanan Mâtürîdî'nin İsmete Genel Yaklaşımı

Mâtürîdî, Muhammed Sûresi 19. âyeti³⁴⁸ te'vil ederken peygamber ile günah arasındaki ilişkiye dair kanaatini şöyle serdetmektedir. Mâtürîdî'ye göre Hz. Peygamber'in -dolayısıyla peygamberlerin- günahının (zenb) olması ve Allah'ın bundan dolayı ondan istiğfar etmesini emretmesi aklen mümkünse de insan bunu bilemez. Ancak peygamberlerin günahları diğer insanların günahları (doğrudan haram olan bir şeyi işlemeleri) gibi değildir. Zira diğer insanların günahları, büyük günah (kebair), küçük günah (sağair) ve ahlakî çirkinlikleri bizzat işlemeleri şeklinde olabilir. Halbuki peygamberlerin günahları -eğer buna günah denecekse-, bizzat çirkin ve yasak olanı yapmaları değil; en üstün davranış biçimi olan efdali terk etmeleridir.³⁴⁹

Bu yaklaşımıyla, peygamberlere örfî mânâsı itibariyle 'günah' nisbet etmek istemeyen Mâtürîdî, aynı minvalde ilah-î kelimada zikredilen ve ismete konu olan, emir, nehiy ve i'tâb içerikli âyetlerde de asıl muhatabın peygamber değil bir başkası olduğu yorumunu dile getirmiştir. Özellikle de Hz. Peygamber söz konusu olduğunda, Allah'ın "şu günahları yapma!" şeklindeki nehiy içerikli hitapları konusunda, ortaya konan te'viller arasından, 'muhatabın Hz. Peygamber olmadığı' yorumunu bir çok yerde zikretmiştir.³⁵⁰ Bu hususu temellendirmek için de Kur'ân'dan bazı misaller getirir. Bunlar arasından ilgimizi çeken birisini burada zikretmek istiyoruz. O da şudur; Hz.

³⁴⁷ Karaman vd., *a.g.e.*, c. V, s. 642-643.

³⁴⁸ "Hem kendinin, hem de inanmış erkek ve kadınların günahlarının (zenb) bağışlanmasını dile!" Muhammed, 47/19. Hz. Peygamber'in günahlarından dolayı istiğfarda bulunmasını talep eden diğer âyetler; Nisâ 4/106; Mü'min 40/55; Feth 48/2; Nasr 110/3.

³⁴⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. IX, s. 275. (ذنبهم ترك الأفضل دون مباشرة القبيح في نفسه)

³⁵⁰ Bu konuyu üç farklı görüş üzerinden (1- Hitâb peygambere olsada kastedilen başkalarıdır. 2- Hitâb da kastedilen de başkalarıdır. 3- Hitâb ve kastedilen Hz. Peygamber'dir.) misaller vererek ayrıntılı şekilde ele aldığı yer için bkz.; Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. VI, s. 83-85. Ayrıca muhatabın Hz. Peygamber değil bir başkası olduğu yorumu için bkz.; Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. VI, s. 111; c. VII, s. 49; c. VII, s. 156; c. VIII, s. 347; c. X, s. 302; c. X, s. 567.

Peygamber'in anne ve babası yaşamadığı halde âyette ona 'Eğer onlardan biri, ya da her ikisi senin yanında ihtiyarlık çağına ulaşırsa, sakın onlara "öf!" bile deme; onları azarlama; onlara tatlı ve güzel söz söyle.'³⁵¹ hitâbı gerçekleşmiştir. Bu hitâbla diğer insanların kastedildiği nasıl bilinen bir husus ise³⁵² 'Sakın şüphe edenlerden olma!', 'Sakın yalanlayanlardan olma!', 'Sakın müşriklerden olma!', 'Sakın cahillerden olma!' gibi hitâblarda da kastedilen peygamber dışındaki insanlardır.³⁵³

Ehl-i Sünnetin akide yönünü temsil eden, iki ekol olan Mâtürîdî ve Eş'arî, ismetin nübüvvet öncesiyle ilgili kısmında olduğu gibi vahiyden sonraki kısmında da birbirinden farklı görüşler belirtmişlerdir. Bu bağlamda Eş'arîler, ismeti, "Allah'ın kudreti taata tahsis etmesi ve masiyet için kudret yaratmaması" şeklinde tanımlarken,³⁵⁴ Mâtürîdî, bu düşüncede değildir. O, ismeti irade merkezli ele alır. Bunu da prensip haline getirdiği "ismet mihneti (imtihani) kaldırmaz"³⁵⁵ düsturuyla izah eder. Yani peygamberin mâsum oluşu, onun sınava tabi tutulma ilkesini bertaraf etmez. Aynı minvalde peygamberlerin imanlarının ve günahları (masiyet) terk etmelerinin zaruri olduğu, ihtiyari olmadığı düşüncesine de katılmaz. İsmetin böyle bir yönünün olmadığını belirtir. Dolayısıyla da imanlarının da zaruri olmadığını, peygamberlerinde tehlikeli hususlardan korktuğunu³⁵⁶ ismetin de tefekkür (düşünme) ve tedebbür (tedbirli olma) ile ortaya çıktığını zikreder.³⁵⁷ Bu Mâtürîdî çizgi doğrultusunda, Eş'arî'nin mezkûr ifadesine karşılık "Taata yapmada (emrin yerine getirilmesinde) ve masiyeti (günahı) terk etmede mecbur olan me'cur olmaz (karşılık/sevap görmez)." ilkesi de dile getirilmiştir.³⁵⁸

Diğer yandan "imtihan mâsumiyet halinde bile iki şekilde gerçekleşir:

1- Peygamberin geçmişteki mâsumiyeti şu anda da mâsum oluşu gerektirmez.

³⁵¹ İsrâ, 17/23.

³⁵² Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. VI, s. 84.

³⁵³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. VI, s. 84, 111.

³⁵⁴ Türcan, a.g.m., S. 11, s. 97. (el-Bağdâdî, *Usûlu'd-Dîn*, 169 ve İbnu'l-Humâm, *Kitabu'l- Musâyere*, 195'ten naklen)

³⁵⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. I, s. 552. (العصمة لا تزيل المحنة).

³⁵⁶ Hz. İbrahim'in şu duasını vererek misallendirir: "Rabbim! Bu şehri güvenli kıl, beni ve oğullarımı putlara tapmaktan uzak tut." İbrâhîm 14/35.

³⁵⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. X, s. 279-280.

³⁵⁸ Türcan, a.g.m., S. 11, s. 110. (Sâbûnî, *el-Kifâye fi'l-Hidâye*, s. 45'den naklen)

2- Kendisine ismet ile ikram olunan kişi bazı şeylerden nehyedilmeye daha müstehaktır. Çünkü nehyin olmaması durumunda o şey zaten mübah olacağı için mâsumiyetin anlamı kalmamış olur. Bu nedenle her ne kadar mâsum olsa da bu konuda bir nehiy gerçekleşmiştir. İlke olarak (fi'l asl) mâsum olsa da... Mâsum olana emir ve nehiy olmaz dendiği takdirde ismetin de faydası (anlamı) ortadan kalkmış olur. Çünkü ismet, emir ve nehyin yerine getirilmesi için korumanın gerçekleşmesi demektir.³⁵⁹

Görebildiğimiz kadarıyla Mâtürîdî'nin tefsirinde zikrettiği ve ilkeleştirdiği "*ismet mihneti (imtihanı) kaldırmaz*" ifadesi, kısmi ifade farklılıklarıyla beraber yirmiden fazla yerde geçmektedir. Bunlardan bazıları şunlardır:

'İsmet; emri, nehyi ve imtihanı ortadan kaldırmaz,³⁶⁰ aksine artırır çünkü ismet, emre mufavakat, nehyede muhalefet ile ortaya çıkar.³⁶¹ Şâyet emir ve nehiy yoksa ismetin mânâsı ve faydası da yok demektir.³⁶² Bu durumda ona ihtiyaçta kalmaz dolayısıyla ismet mihnete işaret eder ve minnetle beraber bir mânâ ifade eder.³⁶³ 'İsmet nehiy ile ortaya çıkar.³⁶⁴ 'İsmet korkuyu izale etmez,³⁶⁵ aksine artırır.³⁶⁶ 'Mihnet giderse ismetin faydası da gider.³⁶⁷

Mâtürîdî'nin genel bir prensip olarak ismet konusunda iradeye ve imtihana yaptığı bu vurgular, bazı âyetlerde peygambere nisbet edilen günah karakterli fiilleri zahiri anlamlarıyla anladığını göstermemektedir. Nitekim söz konusu âyetleri tek tek ele alıp incelediğimizde ismet konusunda çok daha hassas bir tavır sergilediğini görmekteyiz. İncelediğimiz kadarıyla ele aldığımız konularda (peygambere dalâlet ve zina isnadı gibi) söz konusu âyetlerde peygamberle günah arasını açabildiği kadar açmış

³⁵⁹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. X, s. 279-280. Ayrıca ayrıntılı bilgi için bkz. Günaydın, *a.g.e.*, s. 168-175.

³⁶⁰ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. IV, s. 75.

³⁶¹ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. VI, s. 111.

³⁶² Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. X, s. 302.

³⁶³ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. VI, s. 408.

³⁶⁴ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. VI, s. 138.

³⁶⁵ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. VI, s. 218.

³⁶⁶ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. VII, s. 503.

³⁶⁷ Mâtürîdî, *Te'vilât*, c. VI, s. 449.

bunu yaparken bazen zorlama diyebileceğimiz te'villere dahi başvurmuştur.³⁶⁸ Sonuç olarak Mâtürîdî'ye göre Kur'ân'da peygamberlere nisbet edilen günah karakterli fiillerin en doğru izahının -yukarıda da geçtiği üzere- 'terk-i evlâ' (en faziletli olanı terk etmektir) olduğunu söyleyebiliriz.

1.2.2. Dalâlet Ve Vizr Kavramlarını En Ayrıntılı Şekilde Ele Alan Râzî'nin İsmete Genel Yaklaşımı

Râzî, peygamberlerde 'ismet'in gerçekleşmesi için dört sebep saymaktadır. Bu sebeplerin birincisi, peygamberlerin bedenlerinde veya nefsinde onu günah işlemekten alıkoyan ve günah işlememeyi bir alışkanlık haline getiren bir özelliğin bulunmasıdır. İkincisi, Allah'a isyanların yerildiği ve O'na itaatlerin övüldüğünü bilmesidir. Üçüncüsü, bu ilimlerin Allah'tan devamlı gelen açıklama ve vahy ile desteklenmesidir. Son olan dördüncü sebep ise, unutmak veya daha lâyük olanı terk etme kabilinden bir iş kendisinde meydana gelmiş olsa, "itâb edilir/uyarılır. İşte bu dört sebep bir araya geldiğinde o şahıs/peygamber günahlardan mâsum olmuş olur. Çünkü iffet nefsin özünde alışkanlık haline gelirse, sonra itaatteki mutluluk ile isyandanki huzursuzluğu rahatsız edici durumu bilirse, bu ilim; ruhun alışkanlığının gereğini yapmada ona yardım eder. Ayrıca uyarılma/muâheze korkusu bu sakınmayı destekler.³⁶⁹

Râzî, kelâmcıların, peygamberlerin günahsızlığı meselesinde iki gruba ayrıldıklarını, bunlardan birinci gruba girenlerin 'günahsız/mâsum olanın isyan edemeyeceğini düşünenler'; ikinci gruba girenlerin ise, 'isyanın mâsum için mümkün olduğu' kanaatinde olanlar olduğunu belirtir. Birinci gruba girenler de kendi aralarında üç gruba ayrılmaktadırlar. Bunlardan ilk görüş sahipleri, günahsızın günahsızlığı bedeninde veya ruhunda isyana atılmasının imkânsızlığını gerektiren bir özelliğe mahsus olduğunu söyleyenlerdir. İkinci görüş sahipleri, günahsızın/mâsumun bedeni özelliklerde başkasına eşit olduğunu kabul edenlerdir. Üçüncü görüş sahipleri ise, mâsum, bedeni özelliklerde başkasına eşittir. Fakat onun mâsumluğu itaat etmeye gücünün olup, isyan etmeye gücünün bulunmaması şeklindedir. Râzî, bu son görüşün

³⁶⁸ Hz. Yûsuf'un Züleyha ile ilgili niyetini yorumladığı yerde üç muhtemel mana üzerinde durur. Bunlardan birisi de Yusuf'un kadını arzulamadığını temellendirmek için onun niyetinin Züleyha'yı "öldürmek(هم بقتلها)" olduğu yorumudur. Bkz. Mâtürîdî, *a.g.e.*, c. VI, s. 226. Ayrıca tez s.

³⁶⁹ Râzî, *Kelâma Giriş*, s. 221-222.

Ebu'l-Hasan Eş'ârî'ye ait olduğunu belirterek, hür iradeyi inkar etmeyenlerin, bunu zorla yaptırmaya varmamak şartıyla Allah'ın insanda yarattığı bir şey olup, insanın onunla isyana kalkışmayacağını bildiği şeklinde anlattıklarını zikreder. Ayrıca bu son görüş sahipleri, birinci gruba girenlerin görüşlerinin yanlışlığına akıldan şu delili getirmektedirler: Eğer onların dediği gibi olsaydı, günahsız kişi, övülmeye hak kazanmazdı, emir , yasak (nehiy), sevap ve cezâ mânâsız olurdu.³⁷⁰

Ehl-i Sünnet içerisinde müfessir kimliğiyle, sistematik bir şekilde, peygamberlerin mâsumiyetine dair ilk eseri yazan Râzî,³⁷¹ kaleme aldığı bu "*İsmetü'l-Enbiyâ*" adlı eserinde, peygamberlerin günahsız oluşlarını, ortaya koyduğu on beş delil üzerinden ispatlamaya çalışmıştır. Aynı ekolden olan Seyyid Şerîf Cürçânî (ö. 816/1413)'de "*Şerhu'l-Mevâkıf*" adlı eserinde vahiyden sonra peygamberlerin büyük günahattan ve kasten küçük günah işlemekten mutlak anlamda mâsum olduklarına dair, Râzî'nin söz konusu on beş delilinden seçtiği dokuz delili nakleder.³⁷² Yine aynı ekolden olan Teftâzânî (ö. 793/1390), "*Şerhu'l-Makâsıd*" adlı eserinde sekiz delil (bu deliller Râzî'nin serdettiği deliller ile aynıdır) sıralar.³⁷³ Burada şu hususu belirtelim ki, Râzî, Teftâzânî, Cürçânî, gibi bilginler Eş'ârî'dir. Daha evvelde arz ettiğimiz gibi, Eş'ârîlere göre peygamberler (özellikle vahiyden sonra) hiçbir şekilde günah işlemezler. Mâtürîdîler ise "*İsmet mihneti (imtihani) kaldırmaz*" görüşünde oldukları için peygamberlerin günah işlemelerini potansiyel olarak kabul ederler. Ancak Eş'ârîler bunu kabul etmezler.³⁷⁴ Buradan hareketle Râzî'nin ismet konusunda savunmacı bir tavır sergilemesinin arka planında, söz konusu mezhebî telakkinin etkili olduğu çıkarsamasında bulunabiliriz. Buna benzer bir durum Zemahşeri içinde söz konusudur.

³⁷⁰ Râzî, *Kelâma Giriş*, s. 221. Ayrıca bkz. Gezgin, *a.g.e.*, s. 144-145.

³⁷¹ Mehmet Said Şimşek, *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, Yöneliş Yayınları (Elvan Ofset), İstanbul 1993, s. 141. Esasen Râzî'den önce de ismete dair eserler yazılmıştır ancak onların bazıları günümüze ulaşmamıştır. Razi'den önce kaleme alınan ve günümüze ulaşan eserlerden birisi Şii alim Şerîf el- Murtazâ'nın (ö. 436/1044) *Tenzihü'l-enbiyâ* adlı eseri ile Yahya el-Beşâgarî'nin (IV./X. yüzyıl) *'Keşfü'l gavamiz fi ahvâli'l-enbiyâ'* adlı eseridir. Bkz. Yavuz, *a.g.m.*, c. 23, s. 142. Ayrıca el-Beşâgarî'nin kaleme aldığı söz konusu kitabın telifinin gerekliliğini Mâtürîdî'nin istediği nakledilmiştir. Ancak müellif Beşâgarî hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Söz konusu eser, Râzî'nin çağdaşı olan Nüreddin es-Sâbü'nî (ö. 580/1184) tarafından *'el-Münteka min 'işmeti'l-enbiyâ'* adıyla muhtasar hale getirilip günümüze ulaşması sağlanmıştır. Bkz. Mehmet Bulut, "el-Münteka", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, c. 32, s. 31.

³⁷² Cürçânî, *Şehu'l Mevâkıf*, c. III, s. 494-498.

³⁷³ Mes'ûd b. Ömer b. Abdillâh Sa'duddîn et-Teftâzânî, *Şerhu'l-Makâsıd*, Thk. Abdurrahman Umeyre, Menşuratü's-Şerîfî'r-Razi, Kum 1989, c. V, s. 51-52.

³⁷⁴ Bu durum başlangıçta böyleyse de, daha sonraları Eş'ârîler, Felsefe ve Şiiliğin tesiriyle Mâtürîdî düşünceye yaklaşmışlardır. Bkz. Gölcük-Toprak, *a.g.e.*, s. 339-340.

Yani Zemahşeri'nin de sahip olduğu ismet tasavvuru, ekol olarak benimsediği Mu'tezile düşüncesinin tesiri altında şekillenmiş olmalıdır.

Şimdi, Râzî'nin serdettiği delillerden dikkatimizi çekenleri ve önemli gördüklerimizi zikretmek istiyoruz;

1. Eğer peygamberler günah işleselerdi, diğer günahkârlardan daha sert bir şekilde peşin kınanmayı ve gelecekte de azabı hak ederlerdi. Böyle bir sonuç mümkün olmadığına göre, günah işlemeleri de imkansızdır (باطل). Peygamberlik, Allah'ın kulları üzerindeki en büyük nimetlerindendir. Böyle bir nimete mazhar olmuş kişinin günah işlemesi ise çirkin mi çirkin bir durumdur. Nitekim Kur'an'da da; "*Ey peygamber kadınları, siz, herhangi bir kadın gibi değilsiniz.*"³⁷⁵, "*Ey peygamber kadınları! Sizden kim açık bir fuhuş yaparsa onun için azap iki kat yapılır. Bu Allah'a göre kolaydır.*"³⁷⁶ buyurulmak sûretiyle, onların günah işlemeleri durumunda, diğer insanlara göre daha ağır cezaya çarptırılacakları bildirilmektedir. Oysa bu icmâ ile imkansız görülen bir durumdur. Bu da gösteriyor ki, peygamberler asla günah işlemezler.³⁷⁷

2. Peygamberlerin günah işlediklerini kabul etmek demek, onların fîsk işlediklerini, dolayısıyla onların da fâsık olduklarını kabul etmek demektir. Bunun tabîî sonucu olarak peygamberlerin şahidliklerinin kabul edilmemesi anlamına gelir ki bu imkânsızdır. Zîrâ Kur'an'da; "*Ey îman edenler, size bir fâsık haber getirirse onun iç yüzünü araştırın...*"³⁷⁸ buyurularak fâsığın şahadetini kabul etmeden önce durup, iyice düşünmek gerektiği vurgulanmıştır. Böyle bir durumun peygamberler hakkında düşünülmesi dahi mümkün değildir. Zîrâ Allah, Hz. Peygamber hakkında, "*Böylece sizi orta bir ümmet yaptık ki insanlara şahit olasınız. Elçi de size şahit olsun...*"³⁷⁹ buyurduğuna göre, peygamberlerin şahitliği geçerlidir.³⁸⁰

³⁷⁵ Ahzâb, 33/32.

³⁷⁶ Ahzâb, 33/30.

³⁷⁷ Râzî, *İsmet*, s. 41. (هذا يدل على عدم صدور الذنب عنهم)

³⁷⁸ Hucûrat, 49/6.

³⁷⁹ Bakara, 2/143.

³⁸⁰ Râzî, *İsmet*, s. 41-42.

3. Peygamberler günah işleselerdi, bu hareketlerini engellemek gerekirdi. Zîrâ "emr-i bi'l-ma'rûf ve nehiy-i ani'l-münker/iyiliği emredip kötülüklerden vazgeçirmeye çalışmak" farzdır. Hâlbuki peygamberlere engel olmak caiz değildir. Şu âyet buna delildir: "Allah'ı ve elçisini incitenler var ya, işte Allah onlara dünyada ve âhirette lânet etmiştir..."³⁸¹ Dolayısıyla onların günah işlemeleri imkansızdır.³⁸²

4. Şâyet peygamberlerden günah sâdır olsaydı, bu durumda cehennem azabı ile korkutulmaları şu âyet sebebiyle gerekirdi: "Kim de Allah'a ve Peygamberine isyan eder ve O'nun koyduğu sınırları aşarsa, Allah onu ebedî kalacağı cehennem ateşine sokar. Onun için alçaltıcı bir azap vardır."³⁸³ Ve yine şu âyet gereği Allah'ın lânetini hak ederlerdi: "...Allah'ın lâneti zâlimler üzerinedir."³⁸⁴ Bu ise ümmetin icmâ ile batıl olup, onların günah işlemleri de mümkün değildir (باطلا).³⁸⁵

5. Peygamberler, Allah'a ibadeti ve günahlardan uzak durmayı emrederler. Eğer, ibadeti bırakıp günaha sapsalardı, Allah'ın: "Ey iman edenler! Yapmayacağınız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağınız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir."³⁸⁶ hitabıyla "Siz kendinizi unutup başkalarına iyiliği mi emrediyorsunuz?"³⁸⁷ sert ikâza muhatap olurlardı. Bu ise son derece çirkin (غاية القبح) bir şeydir. Yine Allah, Hz. Şuayb'ın yapmayacağı şeyi söylemediğini ve yasakladığı şeye öncelikle kendisinin uyduğunu da şu âyette bildirmektedir: "Ben size yasakladığımı kendim yapmak istemiyorum."³⁸⁸ Bundan ötürü peygamberler, söylediklerinin aksine hareket etmezler.³⁸⁹

6. Kur'ân'da, Hz. İbrahim, Hz. İshâk, ve Hz. Ya'kub peygamberler kastedilerek: "Onlar bizim katımızda seçkin iyi kimselerdendir."³⁹⁰ buyurulmaktadır.

³⁸¹ Ahzâb, 33/57.

³⁸² Râzî, *İsmet*, s. 42. (فكان صدور الذنب عنهم ممتنعاً)

³⁸³ Nisâ, 4/14.

³⁸⁴ Hûd, 11/18.

³⁸⁵ Râzî, *İsmet*, s. 42-43.

³⁸⁶ Saff, 61/2,3.

³⁸⁷ Bakara 2/44.

³⁸⁸ Hûd, 11/88.

³⁸⁹ Râzî, *İsmet*, s. 43.

³⁹⁰ Sâd, 38/47.

Âyette geçen "المُصْطَفَيْنِ" ve "الأَخْيَارِ" kelimeleri bütün fiil ve terkleri ihtiva etmektedir. Burada caiz olmasına rağmen herhangi bir istisnaya yer verilmemiştir. Söz gelimi; "*Filanca, şu hususun dışında seçkin, iyi bir kişidir.*" denilir. Herhangi bir istisna da olmadığı taktirde, sözün içeriğinde bulunabilecek bir şeyi o sözün kapsamı dışında tutar. Fakat bu âyette böyle bir istisna yoktur. Böylece âyet, günah işleme ihtimalini ortadan kaldırıyor. Şu meâldeki âyetler de bu bağlamdadırlar: "*Allah, meleklerden de resûller seçer, insanlardan da.*",³⁹¹ "*Şüphesiz Allah, Âdem'i, Nuh'u, İbrahim ailesini (soyunu) ve İmran ailesini (soyunu) birbirinden gelmiş birer nesil olarak seçip âlemlere üstün kıldı.*",³⁹² yine Hz. İbrahim hakkında da "*Andolsun, biz İbrahim'i bu dünyada seçkin kıldık. Şüphesiz o ahirette de iyilerdendir.*"³⁹³ buyrulmuştur. Aynı minvalde Hz. Mûsa hakkında Allah: "*Ey Mûsâ! Vahiylirim ve konuşmamla seni insanlar üzerine seçkin kıldım.*"³⁹⁴ buyurmuştur. Bütün bu âyetler de "*seçilmiş*" insanlar olan peygamberlerin günah işlemeyeceklerine delildir.³⁹⁵ Şâyet, "*Sonra biz, o kitabı kullarımızdan seçtiğimiz kimselere (Muhammed'in ümmetine) miras olarak verdik. Onlardan kendine zulmedenler vardır. Onlardan ortada olanlar vardır. Yine onlardan Allah'ın izniyle hayırlı işlerde öne geçenler vardır.*"³⁹⁶ âyetinde geçen "*seçilmişler* (اصْطَفَيْنَا)", zâlim, mu'tedil ve iyiliklerde öne geçen şekilde bölümlere ayrılıyor, bu bakımdan da seçilmiş olmak günah işlemeye engel değildir, denemez. Çünkü, âyette geçen "*onlardan*" zamiri "*seçtiğimiz kimselere*" ifadesine değilde "*kullarımızdan*" lafzına âittir. Buna gerekçemiz, zamirin zikri geçenlerden en yakına dönme zorunluluğudur.³⁹⁷

7. Allah, Şeytan'dan bahsederken: "*Senin şerefine andolsun ki, içlerinden ihlâslı kulların hariç, elbette onların hepsini azdıracığım.*"³⁹⁸ dediğini, beyan eder. Burada samimi ve ihlâslı kişiler Şeytan'ın azdırmasından istisna edilmişlerdir. "*Biz*

³⁹¹ Hacc, 22/75.

³⁹² Âl-i İmrân, 3/33.

³⁹³ Bakara, 2/130.

³⁹⁴ A'râf, 7/144.

³⁹⁵ Râzî, *İsmet*, s. 43-44.

³⁹⁶ Fâtır, 35/32.

³⁹⁷ Râzî, a.g.s.

³⁹⁸ Sâd, 38/82,83.

onları ihlâslı kimseler kaldık..."³⁹⁹ buyuran Cenâb-ı Hak, Hz. İbrahim, Hz. İshâk, ve Hz. Ya'kûb peygamberlerin ihlâslı kimseler olduklarına şahitlik etmektedir. Hz. Yûsuf hakkında da: "O, ihlâsa erdirilmiş kullarımızdandı."⁴⁰⁰ buyurmaktadır. İblis'in, ihlâslı kimseleri saptıramayacağı kabulü ile Allah'ın bunların samimi, ihlâslı kişiler olduklarına şهادeti de, Şeytan'ın saptırma ve vesvese girişimlerinin peygamberlere ulaşamadığını, dolayısıyla peygamberlerin asla günah işlememediğini göstermektedir.⁴⁰¹

Râzî'nin söz konusu deliller içerisinde peygamberlerin günah işlemeyeceğine dair tercih ettiği ifade/üslup şekillerini bir arada verecek olursak kısaca şöyledir: "Peygamberler günah işemezler", "Onların günah işlemesi imkansızdır (ممتنعاً)", "Peygamber'in günah işlemesi mümkün değildir (محال)", "Onların günah işlemeleri bâtıldır (باطل)", "Onlar, bütün ibadetleri yapıyor; bütün günahlardan uzak duruyorlardı", "...bu âyet onların günah işleyeceği hususunu reddediyor (ينافى)", "Onlar asla (قطع) günah işlememişlerdir", "Şâyet günah işleselerdi Şeytan'ın grubundan olurlardı (حزب الشيطان)", "Peygamberler günah işlemiş olsalardı fazilet itibariyle meleklerden üstün olamazlardı."⁴⁰²

2. Analiz

Sonuç olarak baktığımızda, on üç farklı dönemde neşet etmiş muhtelif müfessirlerin ilgili âyetler bağlamında peygamberin mâsumiyeti konusunda kanaatlerini görmeye çalıştık. Zikrettiğimiz tefsir literatüründe dalâlet kavramı için Hz. Peygamber'in; kavminin dini üzere olması; şaşkınlık ve gaflet içinde olması; dinden, Kur'ân'ı Kerim'in ahkamından ve şeriattan habersiz olması; çocukluğunda kaybolması; kendisini ve kavminin de onu tanımaması son olarıktan herkesten uzak yalnız başına kalması; vizir kavramı içinde nübüvvetten önceki günahları ile dayanılması çok zor olan ağır yük şeklinde anlamlar verildiğini söyleyebiliriz.

³⁹⁹ Sâd, 38/46.

⁴⁰⁰ Yûsuf, 12/24.

⁴⁰¹ Râzî, *İsmet*, s. 45.

⁴⁰² Bütün bu ifadeler için bkz. Râzî, *İsmet*, s. 41-48.

İncelediğimiz altmışı aşkın müfessirde/tefsirde dalâlet ve vizr kavramına doğrudan günah (zenb,ism) diyerek te'vil edilmesinin dönemlere kıyasla analizi.													
Hicri	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	IX.	X.	XIII.	XIV.	T.
Dalâlet		Süddi, Kelbi, Mukatil,		Taberi	İbn Fürek,								5
Vizr	İbn Abbas	Mücahid Dahhak, Katade, Mukatil,	A. San âi	Taberi, İ. E. Hâtim, Nehhas, Semerkandi Zeccac, İbn Zemenin	İbn Fürek, Vahidi	İbn Atıyye İbn Cevzi,	Kurtubi	N. Nisâbüf		Suyûtî	Şevkânî	M. Esed	21
Top.	1	7	1	7	3	2	1	1	0	1	1	1	26

Son tahlilde sağlıklı bir sonuca varma adına yukarıdaki tabloyu tahlil etmenin yeterli olacağı kanaatindeyiz. Bu iki kavramdan vizr; dalâlet kavramına nazaran daha çok günah olarak zikredilmiştir. İlk olarak Peygambere şirk, küfür gibi günah izafe edenlerin Mücahid, Dahhak, Katade, Süddi ve Kelbi gibi tabiin dönemi müfessirler olduğu görülmektedir. Bu rivâyetlerin başkaları tarafından da zikredilmeyişi söz konusu rivâyetlerin sika olmadığını düşündürmektedir. Diğer yandan burada Tabiun'a ait rivâyet veya görüşlerin Kur'ân tefsirinde kaynak değeri nedir? sorusunun cevabı önem arz etmektedir. Bu konuda ise Tabiun'un üzerinde icma ettiği görüşlerin kabul edileceği, ihtilafli olanların ise lügat ilmine havale edilmesi gerektiği ifade edilmiştir.⁴⁰³ Ayrıca bu rivâyetler erken dönemden itibaren bazı müfessirler tarafından ya sahih görülmemiş yada kastedilenin farklı bir şey olduğu söylenilerek te'vil edilmiştir.⁴⁰⁴ Söz konusu rivâyetlerin ilk dönemden itibaren bir düşüş gösterdiği son dönemde ise hiç

⁴⁰³ Demir, a.g.m., S. 14, s. 71.

⁴⁰⁴ İmam Maturidi (ö. 333) Semerkandi (ö. 373), Zeccâc (ö. 311), Abdülkâhir el-Cürcani (ö. 471), Kirmani (ö. 500), Zemahşeri (ö. 538), Fahreddin er-Râzî (ö. 606), Kurtubi (ö. 671), Nesefî (ö. 710), Ebu Hayyan el-Endelüsi (ö. 745), Seâlibi (ö. 875), Ebu's Suud (ö. 982), Elmalılı (ö. 1942), İbn Âşur (ö. 1973), Sabuni (ö. 2015).

zikredilmediği gör÷lmektedir. Bu durum söz konusu rivâyetlerin kadre değer olmadığını ve bu sebeple de sonraki müfessirler tarafından zikre değer gör÷lmediğini salıklamaktadır.

İKİNCİ BÖLÜM

PEYGAMBERE İSNAD EDİLEN BİR GÜNAH OLARAK NA'CE MESELESİ

1. TEFSİR LİTERATÜRÜNDE HZ. DÂVÛD VE ÜRİYÂ'NIN HANIMI MESELESİ

Kur'ân-ı Kerim ve hadislerde Hz. Dâvûd'un çeşitli özellikleri belirtilmekle beraber gerek soy kütüğü gerekse hayat hikayesiyle ilgili ayrıntılı bilginin olmadığı, bu konuda diğer İslami kaynaklarda yer alan bilgilerin de İsrâiliyat türünden olup Ahd-i Atik'teki malumatla büyük ölçüde benzerlik gösterdiği ifade edilmiştir.⁴⁰⁵

Hiz. Dâvûd (a.s.), Kur'an-ı Kerim'de 16 defa zikredilmektedir.⁴⁰⁶ Bunlardan çok kısa şekilde bahsedecek olursak sırasıyla şöyledir; Kur'an-ı Kerim'de Hz. Dâvûd'dan ilk defa, Calût'u öldürmesi münasebetiyle bahsedilir.⁴⁰⁷ Bunun ardından Hz. Dâvûd'a hem hükümdarlık hem de hikmetin (nübüvvet)⁴⁰⁸ yanısıra dört büyük kitaptan Zebur'un verildiğinden⁴⁰⁹, demiri işleyip zırh yapmasından⁴¹⁰, dağlar ve kuşların onunla beraber Allah'ı tesbih etmesinden⁴¹¹, ibadete çok düşkün oluşundan bunun bir sonucu olarak günah işlemekten titizlikle kaçınmasından, Allah'ı çok zikretmesinden, ibadete ve salih amele düşkün olmasından⁴¹², yeryüzünde halife kılındığından ve saltanatının güçlendirildiğinden ve son olarak adaletle hükmetmesinin gerekliliğinden⁴¹³ bahsedilir. Peygamberliği dışında kendine has bazı özelliklerinin dile getirildiği bu âyetlerden ayrı olarak, sahih hadislerde de Dâvûd isminden çokça bahsedilir ve muhtelif halleri yanında bilhassa ibadeti, çalışkanlığı ve alın teriyle geçinmesi örnek olarak gösterilir.⁴¹⁴ Bu kısa girişten sonra bizim konumuz olan ve üzerinde duracağımız husus bu son âyetlerde anlatılan kıssayla ilgili olacaktır. Şöyle ki;

⁴⁰⁵ Ömer Faruk Harman, "Hz. Dâvûd", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, C. 9, s. 21.

⁴⁰⁶ Abdülhakî, *a.g.e.*, s. 264.

⁴⁰⁷ Bakara 2/250-251.

⁴⁰⁸ Bakara 2/251.

⁴⁰⁹ Nisa 4/163; İsrâ 17/55.

⁴¹⁰ Enbiyâ 21/80; Sebe 34/10-11.

⁴¹¹ Enbiya 21/79; Sebe 34/10; Sâd 38/18-19.

⁴¹² Sâd 38/17.

⁴¹³ Sâd 38/20-26.

⁴¹⁴ İgili âyet ve hadisleri bir arada görmek için bkz. Abdullah Aydemir, "Hz. Dâvûd", *Diyanet Dergisi*, Ankara 1976, C. 15, S. 1, s. 342-3. Ayrıca bkz. Harman, *a.g.m.*, *DİA*, C. 9, s. 21-23.

Tefsir literatüründe ismetü'l enbiya bağlamında üzerinde en çok tartışma bulunan âyetlerin başında Kur'ân'ın nüzül ve mushaf sıralamasına göre 38. sûresi olan Sâd Sûresi'nin 21 ile 26. âyetlerinde ilginç bir şekilde zikredilen Hz. Dâvûd (as) kıssasının olduğunu söyleyebiliriz.⁴¹⁵ Oldukça netameli olan söz konusu kıssanın gerçek mahiyeti Kur'ân'da şöyle zikredilir:

"Sana davacıların haberi geldi mi? Hani onlar duvarı aşarak mabede girmişlerdi. Hani Dâvûd'un yanına girmişlerdi de Dâvûd onlardan korkmuştu. Onlar, "Korkma! Biz, iki davacı grubuz. Birimiz diğerine haksızlık etmiştir. Aramızda adaletle hükmet. Zulmetme ve bizi hak yola ilet" dediler. İçlerinden biri şöyle dedi: "Bu benim kardeşimdir. Onun doksan dokuz koyunu var. Benim ise bir tek koyunum var. Böyle iken 'Onu da bana ver' dedi ve tartışmada beni bastırdı." Dâvûd dedi ki: "Andolsun, senin koyununu kendi koyunlarına katmak istemek suretiyle sana zulmetmiştir. Esasen ortakların pek çoğu birbirine haksızlık eder. Ancak iman edip salih ameller işleyenler başka. Onlar da pek azdır." Dâvûd, bizim kendisini imtihan ettiğimizi anladı. Derken Rabbinden bağışlama diledi, eğilerek secdeye kapandı ve Allah'a yöneldi. Biz de bunu ona bağışladık. Şüphesiz katımızda onun için bir yakınlık ve dönüp geleceği güzel bir yer vardır."⁴¹⁶

Araştırdığımız kadarıyla müfessirlerin kıssa üzerindeki fikri tutumunu belirleyen anahtar kelime yirmi iki ve yirmi üçüncü âyetlerde zikredilen 'nâ'ce' kelimesi olmuştur. Müfessirlerin tarihsel seyir içerisindeki fikri tutumu bu kelimeye yükledikleri mânâya göre farklılık arz etmektedir. Bazı müfessirler nâ'ce kelimesinin 'kadın' dan kinaye olduğunu ve dahi kıssanın Ehli Kitab'ın anlatılarından bağımsız düşünülmemeyeceğini ifade etmişlerdir. Bazı müfessirlerde na'ce kelimesini kadınla ilişkilendirmiş ancak kıssanın Tevrat'ta anlatım şeklinin İslami öğretilerle uyuşmadığını göz önüne alarak ciddi eleştirmişler ve kıssayı hafifleterek daha makul bir çizgiye çekmeye çalışmışlardır. Mezkur iki görüşe nazaran sayıları daha az olan bazı müfessirler ise söz konusu kelimeyi zahiri olarak ele almış, kelimenin doğrudan birinci mânâsı olan 'koyun' şeklinde açıklamış ve isrâiliyyat olduğu zikredilen ve ismet nazariyesiyle çelişen anlatıları tenkit etmiş, ilgili kıssaya hiç yer vermemek suretiyle kıssanın zikre değer

⁴¹⁵ Orhan Şeker Koloğlu, "Vani Mehmet Efendi'nin İsmetü'l-Enbiyâ Bağlamında Bazı Âyetlere Bakışı", *Ulusal Vani Mehmet Efendi Sempozyumu (7-8 Kasım 2009 -Bildiriler-)*, Ed. Mehmet Yalar, Celil Kiraz, Bursa 2011, s. 149.

⁴¹⁶ Sad 38/21-25.

yanının dahi olmadığını imâ ederek kanaatlerini ortaya koymuşlardır. Kıssanın içinde zikredilen söz konusu nâ'ce kelimesi araştırdığımız kadarıyla Kur'ân'da sadece bu kıssanın içinde zikredilmekte başka yerde geçmemektedir. Şimdi konuya daha bütüncül ve kapsamlı bakabilme adına ayrı ayrı başlıklar halinde gerek tefsir literatüründe gerekse Tevrat'ta ki mahiyetine geçmek istiyoruz.

1.1. Ahd-i Atık Çerçevesinde Ūriyâ'nın Hanımı Üzerinden Hz. Dâvûd'a Zina İsnadı

Erken dönemden son döneme kadar çok azı hariç bir çok müfessir söz konusu âyetleri, Ahd-i Atık'te anlatılan kıssa çerçevesinde anlamaya çalışmıştır. Mezkur kıssayı eleştirenler dahi ilgili âyetlerin izahında kıssayı zikretmeden kendilerini alıkoyamamışlardır.⁴¹⁷ Bu sebepten dolayı tefsir literatürünü etkisi altına alan bu hadisenin Tevrat'ta ki yerinin detaylıca incelenmesinin ilgili kıssanın tefsirlerini incelerken isabetli sonuca varma konusunda yardımcı olacağı ayrıca tefsirlere geçmiş olan ve isrâiliyyattan olduğu vurgulanan bu bilgilerin Kitab-ı Mukaddes'ten ne ölçüde müteessir olduğunu göstermek için⁴¹⁸ ilgili bölümlere bir göz atmanın faydalı olacağı kanaatindeyiz. Ahd-i Atık'te yer alan söz konusu kıssa Hz. Dâvûd'un zina edişiyle ilgili bir misal olmak üzere zikredilir.⁴¹⁹ Şöyle ki, Ahd-i Atık'e göre dokuz karısı ve pek çok cariyesi olan Dâvûd,⁴²⁰ ordusu Ammonoğulları'na karşı sefere çıktığında bu savaşa iştirak etmez ve Kudüs'te kalır. Bir akşam kral (Dâvûd) evinin damında gezinirken, yıkanmakta olan bir kadını damdan görür; ve kadının bakılışı çok güzeldir. Ve Dâvûd kadının kim olduğunu soruşturur. Orduda asker olan Hitti Ūriyâ'nın karısı Eliam'ın kızı Bat-Şeba olduğunu öğrenip evine aldırır ve onunla ilişkiye girer. Devamı aynen şöyledir:

"Ve kadın gebe kaldı, ve gönderip Dâvûd'a bildirdi, ve: "Ben gebe kaldım" dedi. Ve Dâvûd Yoab'a gönderip dedi: "Hitti Ūriyâ'yı bana gönder." Ve Yoab Ūriyâ'yı Dâvûd'a gönderdi. Ve Ūriya yanına gelince Dâvûd: "Yoab nasıldır, ve kavm nasıldır, ve cenk ne haldedir?" diye sordu. Ve Dâvûd Ūriyâ'ya dedi: "Evine in ve

⁴¹⁷ Abdullah Aydemir, *Tefsirde İsrâiliyyat (Hicri 6. Asrın Başına Kadar)*, Beyan Yayınları, İstanbul 2015, s. 382.

⁴¹⁸ Aydemir, a.g.m., C. 15, S. 1, s. 28.

⁴¹⁹ Kitab-ı Mukaddes Eski ve Yeni Ahit (Tevrat ve İncil), Kitab-ı Mukaddes Şirketi (Rota Ofset) İstanbul 1985, II. Samuel 12/ 1-6.

⁴²⁰ II. Samuel 3/2-5,13; 5/13-16; 11/27; I. Krallar 1/3.

ayaklarını yıka". Ve Ūriyâ, kral evinden çıktı ve ardından kralın hediyesi çıktı. Ve Ūriyâ, kral evinin kapısında efendisinin bütün kullarıyla beraber yattı, ve evine inmedi. Ve Dâvûd'a: "Ūriyâ evine inmedi" diye bildirdiler. Ve Dâvûd Ūriyâ'ya dedi: "Sen yoldan gelmedin mi? Niçin evine inmedin?" Ve Ūriyâ Dâvûd'a dedi: "Ahit sandığı, ve İsraille Yahuda haymelerde oturuyorlar; ve efendim Yoab'la efendimin kulları kırlarda konmuşlarken, yemek ve içmek ve karımla yatmak için ben evimemi ineyim? Senin hayatın hakkı için, ve canının hayatı hakkı için, ben bu şeyi yapmam" Ve Dâvûd Ūriyâ'ya dedi: "Bu gün de burada kalda yarın seni göndereyim" Ve Ūriyâ o gün ve ertesi gün Yerusâlim'de kaldı. Ve Dâvûd onu çağırdı, ve onun önünde yiyip içti; ve onu sarhoş etti; ve akşamleyin efendisinin kulları ile beraber yatağında yatmak üzere çıktı, ve evine inmedi. Ve sabahleyin vaki oldu ki, Dâvûd Yoab'a mektup yazdı, ve Ūriyâ'nın eliyle gönderdi. Ve mektup da: "Ūriyâ'yı şiddetli cenkte ön safa koyun, ve onun yanından çekilin ki, vurulsun da ölsün" diye yazdı. Ve vaki oldu ki, Yoab şehri muhasara altında tutarken yiğit adamların bulunduğunu bildiği yere karşı Ūriyâ'yı koydu ve şehrin adamları çıkıp Yoab'la cenk ettiler ve kavimden, Dâvûd'un kullarından düşenler oldu, ve Hitti Ūriyâ da öldü. Ve Ūriyâ'nın karısı, kocası Ūriyâ'nın öldüğünü işitti, ve kocası için dövündü. Ve yası geçince Dâvûd gönderip onu evine aldı, ve onun karısı oldu, ve ona bir oğul doğurdu. Fakat Dâvûd'un yaptığı şey Rabbin önünde kötü idi.⁴²¹

Ve Rab Natan'ı Dâvûd'a gönderdi ve yanına gelip ona dedi: "Bir şehirde biri zengin ve öbürü fakir iki adam vardı. Zengin adamın pek çok sığırları ve koyunları vardı; ve fakir adamın satın almış ve beslemiş olduğu küçük bir dişi kuzudan başka bir şeyi yoktu; ve kuzu onun yanında kendisiyle ve çocukları ile beraber büyümüşü; ve lokmasından yer ve tasından içerdi; ve koynunda yatarı, ve kendi kızı gibi idi. Ve zengin adama bir yolcu geldi, ve kendisine gelen yolcuya hazırlamak için kendi koyunlarından ve kendi sığırlarından almaya kıyamadı fakat fakir adamın kuzusunu aldı ve yanına gelen adam için onu hazırladı. Ve o adama karşı Dâvûd'un öfkesi çok alevlenip Natan'a dedi: "Hay olan Rabbin hakkı için bunu yapan adam ölüm oğludur; ve bu şeyi yaptığı ve acımadığı için kuzuyu dört kat ödeyecektir" Ve Natan Dâvûd'a dedi: "O adam sensin" İsrâil'in Allah'ı Rab şöyle diyor: Ben seni İsrâil üzerine kral olarak meshettim, ve ben seni Saul'un elinden kurtardım; ve efendinin evini sana, ve efendinin karılarını koynuna verdim, ve İsrâille Yahuda evini sana verdim; ve eğer bu az gelse idi, sana daha neler verirdim. Niçin Rabbin gözünde kötü olanı yaparak onun sözünü hor gördün? Hitti Ūriyâ'yı kılıçla vurdun, ve karısını kendine karı olarak aldın, ve Ūriyâ'yı Ammon oğullarının kılıcı ile vurdun. Ve şimdi kılıç ebediyyen senin evinden ayrılmayacak, çünkü beni hor gördün, ve Hitti Ūriyâ'nın karısını kendine karı olarak aldın. Rab böyle diyor: İşte kendi evinden ona

⁴²¹ II. Samuel 11/2-27.

karşı kötülük çıkaracağım; ve senin gözlerinin önünde karılarımı alıp, komşuna vereceğim, ve bu güneşin gözü önünde o senin karılarınla yatacak. Çünkü sen gizlice yaptın, fakat ben bu şeyi bütün İsrâil'in karşısında, ve güneşin karşısında yapacağım. Ve Dâvûd Natan'a dedi: "Rabbe karşı suç ettim". Ve Natan Dâvûd'a dedi: "Rab da senin suçunu sildi; ölmeyeceksin. Fakat, küfretmek için bu işle Rabbin düşmanlarına büyük fırsat verdiğinden dolayı sana doğan çocuk da mutlaka ölecektir."⁴²²

Hz. Dâvûd'a zina isnad eden ve 'mâsum bir insanın kanını şehveti için döktürecek katil diye takdim eden pasajlar'⁴²³ yukarıda zikredilmiştir. Eski Ahid'de dolayısıyla Yahudi geleneğinde peygamber olarak görülmeyen Hz. Dâvûd⁴²⁴ kıssasında geçen olayları, "Yahudi hukuku ve bağlayıcılığı açısından bir yana bırakırsak, Yahudilerin ve Eski Ahit'i kabul etmeleri hasebiyle Hristiyanların, söz konusu kitapta anlatılan bu tür kıssalardan ne tür bir ahlaki (?) sonuç çıkardıkları veya çıkaracakları oldukça düşündürücüdür."⁴²⁵ Kaldı ki 'on emirden biri zina ile ilgilidir ve zinayı kesin olarak yasaklar. Konuyla ilgili Tevrat'ta bir hayli hüküm vardır. Söz gelimi evli bir kadınla ilişki kesinlikle yasaktır ve cezası ölümdür.'⁴²⁶ Hasılı bu minvalde "Tevrat'ın elle tutulur gözle görülür çelişkisine"⁴²⁷ ve muharrifliğine dair söylenecek çok şey vardır. Ne var ki Kur'ân'da anlatılan Hz. Dâvûd kıssasının tefsiri sadedinde ortaya konan (isrâiliyyat olduğu vurgulanan) ve Tevrat'ta ki anlatımla da benzerlik

---

⁴²² II. Samuel 12/1-15.

⁴²³ Aydemir, a.g.m., C. 15, S. 1, s. 30. Ayrıca yazar aynı makalesinde bizzat Kitab-ı Mukaddes'in ihtiva ettiği bir kısım bilgilerin Hz. Dâvûd'un zâni ve katil olmasını reddettiğini, söz konusu isnadların ise Hz. Dâvûd'a reva görülen iftira ve püsküllü yalanlardan ibaret olduğunu, Dâvûd (a.s.) hakkında anlatılan bu kıssaların tamamıyla Yahudiler'in uydurması olduğunu ve bazı mühtedi Yahudilerin itirafına göre bu tür şeylerin aynı soydan olan Hz. İsa'yı rahatça tan edebilmek için onun büyük atalarından olan Hz. Dâvûd hakkında bile uydurulduğunu ifade etmektedir. Bkz. a.g.m., C. 15, S. 1, s. 31-39. İncelediğimiz kadarıyla tefsir literatüründe bu iddiayı ilk Bikâi dile getirmiştir. Bkz. Bikâi, a.g.e., c. XVI, s. 361. Bunun Hz. İsa değil de Hz. Süleyman olduğunu söyleyenler de vardır. Bkz. Mevdûdi, *Tefhimu'l Kur'ân*, Çev. Muhammed Han Kayani vd., İnsan Yayınları, İstanbul 1987, c. V, s. 64.

⁴²⁴ "Ahdî Atik'te Hz. Dâvûd kral olarak takdim edilir. Ancak kralın da peygamberlik karizmasına iştirak ettikleri görülmüştür. Çünkü onlar da Rabbin sözüne muhatap oluyor, ilahi ruhla doluyorlardı." Bkz. Salih İnci, *Eski Ahid'de Peygamberlere İzafe Edilen Ahlâki Zaaflar/Günahlar Ve Kur'ân'ın Peygamberlik Anlayışı (Bir Karşılaştırma)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2001, s. 19.

⁴²⁵ İnci, a.g.e., s. 103.

⁴²⁶ Ömer Faruk Harman, "Yahudi ve Hristiyan Kutsal Metinlerinde Peygamberlik ve Peygamber Evlilikleri", *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı (Tartışmalı İlmî Toplantılar Dizisi)*, İlmî Neşriyat, İstanbul 1988, s. 48, 51.

⁴²⁷ Baki Adam, "Kur'ân'ın Anlaşılmasında Tevrat'ın Rolü", *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 1996, C. 9, S. 1-2-3-4, s. 171.

gösteren bu anlatıları ismet bağlamında incelemeyi hedef edindiğimiz bu başlığın sınırlarını aşmamak için bu kadarlıkla iktifa ediyoruz.

Tefsir literatürünü etkisi altına alan bu kıssa bağlamında konumuzu doğrudan ilgilendiren şu soru akla gelmektedir; Kur'ân-ı Kerim'in, Ehl-i Kitab'ın hak yoldan sapmış olduklarını ve kitaplarını tahrif ettiklerini açık açık ifade ettiği⁴²⁸ Kitab-ı Mukaddes malumatının, Kur'ân tefsirindeki kaynak değeri nedir?⁴²⁹

1.1.1. Hz. Dâvûd Kıssasının Tefsirlerdeki Mahiyeti

Kur'an'da Hz. Dâvûd (as)'ın tevbesine sebep teşkil eden suçun zina fiili olduğuna ilişkin bir kayıt bulunmamasıyla birlikte⁴³⁰, müfessirler ilgili âyetlerin tefsirinde Ahd-i Atik'teki bu kıssadan etkilenip hafifleterek kullandıklarını belirtmiştik. Kıssanın, klasik rivâyet tefsiri kitaplarının ilki diyebileceğimiz ve konuya dair birçok rivâyeti içeren ve dönemine kadar ki görüşleri derlemesi bakımından adeta bir tefsir ansiklopedisi olan⁴³¹ Taberî'nin tefsirindeki açılımı şu şekildedir:

Rivâyetlere göre Dâvûd vaktini üçe ayırmış olup, bir gün halkın işlerini görür, kadılık eder; ikinci gün halvete girerek Rabbine dua eyler, üçüncü gün de şahsi ve ailevi işleriyle uğraşır. Dâvûd'un 99 karısı vardı. O, okuduğu kitaplarda İbrahim, İshak ve Yakub'un fazilet ve meziyetlerine dair haberlere rastladı ve kitaplardan bu bilgileri edindikten sonra; "Ey Rabbim, benden önce yaşamış olan atalarımın, fazilet ve iyiliği başkalarına bırakmamış olduklarını

⁴²⁸ Nisa, 4/46; En'am, 6/91; Maide, 5/13, 41.

⁴²⁹ Bu cümleden hareketle Kur'ân'ın bu açık iddiasından sonra Kitab-ı Mukaddes'i kaynak edinme ihtiyacının da ortadan kalktığı ifade edilmiştir. Bkz. Şimşek, *a.g.e.*, s. 66. Ayrıca İsrâiliyyat olduğu vurgulanan bu tür nakilleri yasaklayan birden fazla sarîh hadis vardır. Hadisler ve izahları için bkz. Aydemir, *a.g.e.*, s. 46-51. Bunlardan sadece biri olan, Buhari'nin naklettiği bir hadiste Hz. Peygamber, Ehl-i Kitab'ın anlattığı şeylerin tasdikini de, tekzibini de yasakladığı (Buhari, K. Şehâdât 24; Tefsir 11; İ'tisâm 25; Tevhid 51) görülmektedir. Benû İsrâil'den haber nakline dair mevcut tek örneğin "Benû İsrâil'den nakledin; bunda beis yoktur. (Ve haddisu an beni isrâile ve la harace ..)" rivâyetidir. (Buhari, Enbiya 50; Müslim, Zühd 72) Bu rivâyetten hareketle Tevrat ve İncil'in, bütünüyle tahrif edilmiş kitaplar olmadığı, içlerinde ilahi hüviyetini muhafaza eden parçaların bulunması ihtimaline binaen Kur'ân ve sahih sünnetin ruhuna aynen uygun düşen kısımlarının nakledilebileceği, söz konusu hadisinde bu manaya hamledildiği, mutlak manada olmadığı zikredilmiştir. Şimşek, *a.g.e.*, s. 132. Ayrıntılı bilgi için bkz. Aydemir, *a.g.e.*, s. 52, 60-62. Hadisin senet ve metin tenkidi için bkz. Veysel Özdemir, "İsrâiliyyat Türü Rivâyetlerin Hükümünü Belirleme Açısından "Ve Haddisu An Beni İsrâile Ve Lâ Harace .." Hadisi Hakkında Bir Değerlendirme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, C. 13, S. 2, ss. 307-325.

⁴³⁰ Mustafa Öztürk, "Kur'ân Dilinde Örtük Anlatım: Kinaye ve Ta'riz" *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Temmuz-Aralık 2003, C. 3, S. 2, s. 225.

⁴³¹ Şimşek, *a.g.e.*, s. 136.

görüyorum. Bana da onlara bağışlamış olduğun fazilet ve meziyetlerden ver." diye dua etti. Bunun üzerine Allah kendisine şöyle vahyetti: "Ataların, senin imtihan olmadığın belalarla imtihan oldular; İbrahim, oğlunu kurban etmekle; İshak, gözlerini kaybetmekle; Yakub, oğlu Yusuf için kaygı ve hasret çekmekle imtihan edildi. Halbuki sen bunlardan hiçbirisiyle denenmedin." Dâvûd, kendisine bu vahiy geldikten sonra: "Beni de onlar gibi imtihan et ve onlara lütfettiğin şeref ve faziletleri ihsan et." dedi. Bunun üzerine Allah kendisine, arzusunun yerine getirileceğini bildirdi. Nitekim bir süre sonra, bir gün şeytan, altın güvercin şekline girerek, namaz kıldığı esnada Dâvûd'un iki ayağı arasına kondu. Dâvûd, yakalamak üzere pencereye geldiğinde güvercin uçtu. Güvercinin nereye konduğunu anlamak ve onu yakalamak maksadıyla adam göndermek üzere bakınırken, gözü, evinin damında yıkanmakta olan bir kadına ilişti. Yıkanan kadın, endamı ve yaratılışı bakımından son derece güzeldi. Ona bakmakla Dâvûd muzdarip oldu. Kadın onun baktığını görünce, saçlarını sarkıtarak vücudunu örttü. Kadının bu hareketi, Dâvûd'un ona olan rağbet ve arzusunu artırdı. Dâvûd, kadının halini ve kimin nesi olduğunu sordu. Onun evli olduğu ve kocasının bir sınırdaki askerlik hizmetinde bulunduğu kendisine haber verildi. Dâvûd bu haberi aldıktan sonra, sınırdaki komutanına, kadının kocası olan Êriyâ'nın falan yerde ki, falan düşmânâ karşı gönderilmesini emretti. Komutan emri yerine getirdi. Êriyâ orasını fethettikten sonra geri döndü. Dâvûd bundan sonra Êriyâ'nın öncekinden daha kuvvetli bir düşmânâ karşı gönderilmesini emretti. Êriyâ yine muzaffer olarak geri döndü. Durum komutan tarafından Dâvûd'a bildirildi. Dâvûd bu sefer Êriyâ'nın başka bir düşmânâ karşı gönderilmesini emretti. Bu son muharebede Êriyâ öldürüldü; Dâvûd 'da onun karısı ile evlendi. Dâvûd'un onunla evlenmesinden az bir zaman sonra, Allah ona, insan şeklinde iki melek gönderdi. Melekler Dâvûd'un yanına girmek istedilerse de, o günü ibadet için ayırmış olduğundan, muhafızlar melekleri Dâvûd'un yanına sokmadılar. Fakat onlar mihrabın duvarına tırmânâarak Dâvûd'un yanına girdiler. Namaz kılmakta olan Dâvûd onların girişini farketmedi; onları ansızın karşısında görünce korktu. Melekler ona: "Korkma, biz ancak iki davacıyız. Birimiz ötekinin hakkına tecavüz etti. Şimdi sen aramızda adaletle hükmet. Aşırı gitme... Bizi doğru yolun ortasına çıkar." dediler. Dâvûd: "Bana aranızdaki anlaşmazlığı anlatınız" dedi. Biri söze başlayıp: "Bu benim biraderimdir. Onun 99 dişi koyunu var. Benim ise bir tek dişi koyunum var. Böyle iken: Onu da bana ver, diyerek benimkini almak ve kendi koyunlarını yüze tamamlamak istiyor." dedi. Dâvûd ötekisine: "Buna ne diyorsun? deyince o: benim 99 dişi koyunum var; bu kardeşimin ise bir tek dişi koyunu var. Ben, o razı olmadığı halde onun bu tek koyununu almak ve kendiminkileri yüze tamamlamak istiyorum." cevabını verdi. Dâvûd: "O halde sana başkasının hakkına tecavüze müsaade edemeyiz. Sen bunu yapamazsın. Eğer ısrar edersen, senin şurana ve şurana vururuz." dedi. Melek: "Ey Dâvûd, sen kendin şu ve şu yerlerine vurulmaya müstehaksın; çünkü senin 99

karın vardı; Ūriyâ'nın ise tek bir karısı vardı. Böyle olduğu halde onu defalarca ölüm tehlikesine maruz bırakarak nihâyet ölümüne sebep oldun, sonra da karısıyla evlendin." dedi. Bundan sonra Dâvûd etrafına bakındı, fakat bir şey göremedi; işlediği hatayı ve imtihan edildiğini anladı. Secde ederek yere kapandı, ağladı... Neticede Allah: "Ey Dâvûd, başını yerden kaldır, ben seni mağfîret ettim." diye vahyetti. Dâvûd: "Ya Rab, Sen gerçek hakimsin, âdilsin; kimseye zulmetmezsin; kıyamet günü Ūriyâ başını sağ veya sol eline aldığı ve damarlarından da kanlar aktığı halde arşının önüne gelir ve: Ya Rab, bu adamdan sor, beni hangi sebeple öldürmüştür, diyerek hakkını dava ettiği vakit, beni bağışladığını nasıl anlayabilirim?" diye sordu. Cenab-ı Hak ona vahyen: "Böyle bir hal vukuunda, Ūriyâ'yı huzuruma çağırarak ondan bu hakkını bağışlamasını isterim; o da sana hakkını bağışlar. Ben de karşılık olarak ona cennet sevabı veririm." diye hitab etti. Bunun üzerine Dâvûd: "Ya Rab, şimdi beni bağışlamış olduğunu anladım." dedi.⁴³²

Yukarıda anlatılan kıssayı çeşitli ifade farklılıklarıyla bazı ilk dönem müfessirlerinde ve en ayrıntısıyla da Taberî ve sonrası bazı müfessirlerde görmek mümkün. Söz konusu kıssayı özetleyecek olursak, Taberî başta olmak üzere birçok müfessirin izahatına göre Hz. Dâvûd Ūriyâ'nın karısına aşık olmuş, hile ile kadının kocasını öldürterek onunla evlenmiştir. Bunun üzerine birbirinden davacı iki insan şeklinde iki melek gönderilmiş, bunlar söz konusu kıssayı naklederek Hz. Dâvûd'un suçlu olduğunu ima etmişler, o da suçunu anlayıp tevbe etmiştir. Kıssayla ilgili bir diğer yoruma göre ise Hz. Dâvûd küçük günah işlemiştir. Buna göre Hz. Dâvûd evli olan bir kadını almak için onun kocasını öldürtmemiştir. Çünkü söz konusu kadın Ūriyâ ile evli değil nişanlıdır. Hz. Dâvûd nişanlı olan bu kadını almıştır. Onun hatası, bir çok karısı olduğu halde bir mümin kardeşinin nişanlısını elinden almasıdır. Bir başka telakkiye göre ise o dönemdeki adet uyarınca Hz. Dâvûd Ūriyâ'dan karısını boşamasını, onunla evlenmek istediğini söylemiş, Ūriyâ da kralın isteğini reddetmenin uygun olmayacağını düşünerek bu teklifi kabul etmek zorunda kalmıştır. Her ne kadar bu davranışı o

⁴³² Taberî, *a.g.e.*, c. XX, s. 66-76; Çeşitli ifade farklılıklarıyla tamamı veya özetinin anlatıldığı bu olay için bkz. Süddî, *a.g.e.*, c. I, s. 410-11; Mukatil b. Süleyman, *a.g.e.*, c. III, s. 639-42; Abdürrezzak es-Sanâî, *a.g.e.*, c. III, s. 113-4; Zeccac, *a.g.e.*, c. IV, s. 324-329; İbn Ebi Hâtim, c. X, s. 3238-3239; Semerkandî, *a.g.e.*, c. III, s. 162-163; İbn Ebi Zemenin, *a.g.e.*, c. IV, s. 86; Sa'lebi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 186-185; Maverdi, *a.g.e.*, c. V, s. 85-86; Abdulkâhir Cürçani, *a.g.e.*, c. IV, s. 1480-1484; Kirmani, *a.g.e.*, c. II, s. 997-998; Begavi *a.g.e.*, c. IV, s. 58-60; Zemahşeri, *a.g.e.*, c. IV, s. 81; İbn Atiyye *a.g.e.*, c. IV, s. 498; İbnu'l Cevzi, *a.g.e.*, c. III, s. 565; Kurtubi, *a.g.e.*, c. XV, s. 166-169; Seâlibi, *a.g.e.*, c. V, s. 62; Süyûtî, *a.g.e.*, c. VII, s. 158-162; Şevkânî, *a.g.e.*, c. IV, s. 492.

dönemdeki şer'i hükümlere uygunsu da Dâvûd'un kemaliyle bağdaşmadığı için günah sayılmış ve bu yüzden Allah'a tövbe etmiştir.⁴³³

1.1.2. Tefsir Literatürü Çerçevesinde Hz. Dâvûd Kıssasının İsmet Nazariyesi Açısından Değerlendirilmesi

İlgili âyetlerin tefsiri sadedinde ortaya konan kıssayı yukarıda zikrettik. Hicri birinci asırdan son dönem müfessirlerine kadar tefsir literatürüne giren, Hz. Dâvûd ile kadın arasında geçen bu meselenin, peygamber evsafından ismet prensibine mutabık olup olmadığı tartışılmıştır. Erken dönemden itibaren bazı müfessirler (Mukatil, Taberî, Sa'lebi, Begavî, Süyûtî) bu olayı hiç eleştirmeden nakletmiş, ismet manzumesi açısından olumlu bir değerlendirmede bulunmamışlardır. Bunun yanısıra bazı müfessirlerde sözü edilen kıssayı, ismet prensibi açısından eleştirmiş, peygambere yakışmayacak kısımlarını filtrelemek suretiyle nakilde bulunmuşlardır. Bu iki grubun dışında kalan bazı müfessirler ise ismet ilkesini şiar edinip bu ilkeye sadık olduklarından olsa gerektir, mezkur kıssayı hiç nakletmemek suretiyle bir tavır, kanaat ortaya koymuşlardır. Son iki grup, peygamberlerin ismet özelliğine istinad ederek bir te'vil geliştirirken, birinci grupta olan müfessirler ise ismet nitelemesi hakkında açık ve net bir kanaat ortaya koymamışlardır. Bu girizgahtan sonra konuyu ismet inancına mutabık bir çizgide ele alanlar ile almayanları iki ayrı başlıkta kronolojik olarak analiz edeceğiz.

1.1.2.1. Kronolojik Olarak Mezkûr Kıssayı İsmet Doktrinine Uygun Şekilde Yorumlamadan (Eleştirmeden) Nakledenler

Hicri birinci asırda, Frûzabâdi'nin İbn Abbas (ö. 68/687-88)'a isnat ettiği tefsirde söz konusu kıssa yer almaz ancak na'ceden kastın kadın, hasımdan kastın ise melek olduğu, Hz. Dâvûd'un Üriyâ'ya ne yaptığının farkına varıp kavraması için bir darb-ı mesel sunduğu, bu günahından dolayı tevbe ve istiğfar ettiği, hevasının ise Dâvûd'un amca kızı olan Üriyâ'nın hanımıyla ilgili olduğu şeklinde ifade eder.⁴³⁴ Konuya dair Firûzabâdi'de geçmeyen ancak Taberî'de İbn Abbas'a isnat edilerek nakledilen rivâyetler (yukarıda zikrettik), münakaşası yapılan söz konusu kıssanın omurgası niteliğindedir.

⁴³³ Bütün bu görüş ve rivâyetler için bkz. Taberî, *a.g.e.*, c. XX, s. 52-77; Begavi, *a.g.e.*, c. IV, s. 58-66. Ayrıca bkz. Öztürk, *a.g.m.*, C. 3, S. 2, s. 225-226.

⁴³⁴ Firûzabâdi, *a.g.e.*, c. I, s. 381-2.

Hicri ikinci asra geldiğimizde Mücahid (ö. 103/721)'in tefsirinde kıssaya dair hiç bir izah göremiyoruz.⁴³⁵ Âyetlerin tefsiri yapılmamıştır ancak burada da Taberî, Mücahid'den konuya dair rivâyetlerde bulunmuştur. Taberî'nin konuya dair en çok rivâyette bulunduğu Süddi (ö. 127/745) 'ye baktığımızda kıssayı nakleder ve hiç bir eleştiri de bulunmaz.⁴³⁶ Aynı durum Mukatil (ö. 150/767)'de de geçerlidir.⁴³⁷ Abdürrezzâk es- San'âi (ö. 211/826-27)'de kıssayı nakleder ve ismet fikrine uygun bir tenkit ortaya koymaz.⁴³⁸

Hicri dördüncü asır; Bu dönemde ilk inceleyeceğimiz müfessir Taberî'dir. Söz konusu kıssayı kendi dönemine kadar en uzun (25 sayfa) ve en kapsamlı ele alan ilk müfessir de yine Taberî'dir. Müellif, bahsi edilen kıssayı İbn Abbas, Katade, Süddi, Mücahid, Dahhak, İbn Vehb gibi ravilerden; Tevrat'ta anlatılan kısmıyla büyük oranda benzerlik gösteren şekliyle ele alıp nakletmiştir. Kendisi bunu yaparken ismet ilkesini göz önüne almamış, meseleyi filtrelemeden, tenkite tabi tutmadan olduğu gibi nakletmiştir.⁴³⁹ Rivâyet tefsiri olmakla birlikte dirâyete de yer veren Taberî'nin bu tutumu sonra gelecek müfessirler tarafından eleştiriye hedef olmuştur. Bu bağlamda M Sait Şimşek: "*Taberî'nin bu gevşekliği, Yuhanna ed-Dımaşkî isimli Hıristiya'nın Peygamberimiz hakkında uydurduğu şu iftiranın da tefsirinde yer almasına sebep olmuştur: Güya Peygamberimiz (s), azadlısı Zeyd'in evine gitmiş ve Zeyd'in eşi Zeyneb'i yarı çıplak bir vaziyete görerek ona aşık olmuştur.*"⁴⁴⁰ diyerek Taberî'nin bu kıssayı eleştiri süzgecinden geçirmeden rivâyet etmesini isabetli bulmadığını ifade

⁴³⁵ Mücahid, *a.g.e.*, c. I, s. 573.

⁴³⁶ Süddi, *a.g.e.*, c. I, s. 410-411.

⁴³⁷ Mukatil, *a.g.e.*, c. III, s. 639-642.

⁴³⁸ Abdürrezzâk es-San'âi, *a.g.e.*, c. III, s. 113-114.

⁴³⁹ Taberî, *a.g.e.*, c. XX, s. 66-76.

⁴⁴⁰ Şimşek, *a.g.e.*, s. 138-139. İslâm'ın zuhurundan yaklaşık bir asır sonra Yuhanna ed-Dımaşkî (ö. 749 [?]) tarafından kâleme alınan aynı zamanda Hıristiyanların reddiye türünde İslâm'a dair yazdıkları ilk eser olarak kabul edilen çalışmada müellif, Hz. Peygamber'in peygamber olmadığına ilişkin ileri sürdüğü iddialardan birisi de, Kur'ân'daki 'Kadın sûresi' (Nisâ Sûresi) dediği kısımdan nakillerde bulunarak, Hz. Peygamber'in sırf birtakım şehevî arzuları sebebiyle (hâşa) kölesi Zeyd'in eşini yani Zeyneb bint Cahş'ı elde etmek üzere bir boşama (talak) türü icad ettiğinden bahseder. Bkz. Yuhannâ ed-Dımaşkî, "Peri Aireseos ya da De Haeresibus'un 100. Bölümü", Çev.: İsmail Taşpınar, ("Doğu'nun Son Kilise Babası Yuhanna ed-Dımaşkî (649-749) ve İslam" makalesinin ek bölümü) *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, S. 21, s. 53. Bilindiği gibi vahiy nübüvvet temeli üzerine inşâ edilmiştir. Bunu bilen Yuhanna ed-Dımaşkî, eğer nübüvvet üzerine bir güven bunalımı ya da bir sarsıntı meydana getirebilirse bunun faturasının doğrudan vahye çıkarılacağını düşünüyordu. Bu yüzden de o, Hz. Peygamber'in Zeyneb bint Cahş ile aşk ettiği hikayesini uyduruyordu. Bkz. Ramazan Altıntaş, "Ebû Hanîfe'nin Kelam Metodu ve *"el-Fıkhu'l-Ekber"* adlı Eserine Yöneltilen Bazı Eleştiriler", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 2002, C. 15, S. 1-2, s. 189-190.

etmiştir. Hz. Dâvûd'a hem kadına göz koyma hem de öldürtme günahını isnat eden ve senedinin zayıf olduğu ifade edilen söz konusu rivâyete⁴⁴¹ bakıldığında Taberî'nin olumlu olumsuz hiç bir eleştiri serdetmemesi, yorumsuz bırakması gerçekten düşündürücüdür. Acaba Taberî, bunu yaparken naklettiği kıssanın nübüvvet kurumuna hâlel getirecek bir durum arzemediğini mi düşünmekteydi? Veyahutta tefsirinde hiç isrâiliyyat tabirini kullanmayan Taberî⁴⁴², rivâyet ettiği söz konusu kıssayı, Tevrat'ta anlatıldığı için değil, Hz. Peygamber'in ve sahabenin sözü olduğu nokta-i nazarından ele aldığı için mi bir eleştiri de bulunmadı? Bunun dışında Kur'ân'ın açıkça ifade etmediği, sahih hadislerde de sarîh şekilde geçmeyen bu kıssayı, teolojik analizler yapmaksızın tamamen bir bilgi kaynağı ve tefsir malzemesi olarak kaydetmek istediği için mi eleştirmedir? Bunlar ihtimal dahilinde olabilecek hipotezlerdir.

İbn Ebi Hâtîm (ö. 327/938)'e baktığımızda ise yirminci âyetin tefsiri sadedinde İbn Abbas ve Enes'ten olmak üzere iki rivâyet naklederek kıssayı nakleder. İsmet inancına dair bir değerlendirmede bulunmaz.⁴⁴³ İbn Zemenin (ö. 399/1008)'e baktığımızda kıssayı özet mahiyetinde zikreder ve kıssada Hz. Dâvûd'un kadını aniden görüp sonra gözünü kapattığını neticede ise kadını beğendiğini anlatır. Ayrıca Êriyâ'yı öldürttüğü şeklindeki isnatları bir peygamber için söz konusu olamayacağını hissetmiş olmalıki bunun niyet planında olduğunu ifade eder.⁴⁴⁴ Bu yaklaşım tarzına baktığımızda doğrudan açık ve net bir eleştiri görememekle birlikte tercih edilen bazı terimler sayesinde ismet teorisine uygun bir değerlendirme yapıldığını ifade edebiliriz.

Hicri beşinci asra geldiğimizde bu dönem için ilk olarak İbn Fûrek (ö. 406/1015)'i incelediğimizde konuyu kısa ele almış ve farklı olarak bazı sorular sorup sonrasında açıklamaya başlamıştır. Konumuzu ilgilendiren kısımda sadece bir yerde Hz. Dâvûd'un 'kıyle' kaydıyla Êriyâ'nın nişanlısıyla evlendiği şeklinde bir nakilde bulunmuş bunun dışında kıssadan hiç bahsetmemiştir. Ayrıca hiç 'zenb' (günah) tabirini kullanmadığını bunun yerine 'hata' ifadesini tercih ettiğini ardından da Hz. İbrahim'i

⁴⁴¹ İbn Kesir, *a.g.e.*, c. VII, s. 61-63

⁴⁴² Mesut Kaya, *Çağdaş Tefsirlerde İsrâiliyata Yaklaşım Ve Kitab-ı Mukaddes Bilgilerinin Kullanımı*, (Basılmamış Doktora tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013 s. 69.

⁴⁴³ İbn Ebi Hâtîm, *a.g.e.*, c. X, s. 2338-2339.

⁴⁴⁴ İbn Zemenin, *a.g.e.*, c. IV, s. 86-87.

misal getirdiğini, doksan dokuz kadınının olmadığını bunun bir misal olduğunu naklettiğini görmekteyiz.⁴⁴⁵ İbn Füreke, kıssayla ilgili doğrudan eleştiride bulunmasada, ilgili âyetleri izah ederken kullandığı üsluba genel olarak baktığımızda peygamberlerin ismet özelliklerine hâlel getirecek bir tutum içerisinde olmadığını söyleyebiliriz.

Sa'lebi (ö. 427/1035)'ye baktığımızda ise onun kıssayı üç aşağı beş yukarı Taberî'nin naklettiği minvalde ayrıntılı olarak kaydettiğini söyleyebiliriz. Yani Kitab-Mukaddes'in verdiği bilgilere benzer şekilde (peygamberlik kurumunun mâsumiyeti ile hiçbir şekilde izahı mümkün olmayan bazı pasajları istisna tutarak) anlatan müfessirlere dendir. Sa'lebi imtihan sebebi olarak farklı rivâyetler zikreder. Söz gelimi Hz. Dâvûd, kral olunca Benî İsrâil'e, "Vallahi aranızda adaletli olacağım." demiş ancak "inşallah" kaydını koymayı unutmuş, diğer rivâyete göre de Hz. Dâvûd, fazla ibadetini beğendiği için Allah tarafından imtihan edilmiştir.⁴⁴⁶ Sa'lebi, Hz. Dâvûd'un tevbe ve istiğfarının nedeni olarak, içeriği farklı birden fazla yorumsuz; "dedi, bazıları dedi, tenzih edenler dedi" gibi nakillerde bulunur, söz konusu rivâyetlerde şöyledir; Hz. Dâvûd, gönlünün meylettiği evli bir kadınla evlenebilmek için kocasını bir ordu ile birlikte savaşa göndermiştir. Hz. Dâvûd, birçok hanımı olmasına rağmen mümin kardeşinin nişanlısına talip olmuştur. Hz. Dâvûd, kadına olan ilgisinden dolayı diğer askerlerinin ölümüne üzüldüğü kadar o kadının kocası olan askerinin (Ûriyâ) ölümüne üzülmemiştir.⁴⁴⁷ Zikredilen bu rivâyetlerin dışında Sa'lebi, bu kıssanın ikaz amaçlı tariz olduğunu da ifade etmiştir. Söz gelimi " ضرب زيد عمرا، وظلم عمرو زيدا، " gibidir. Yani bu ifadelerde darb, zulüm veya alım-satım yoktur. Aynen bunun gibi kıssada gerçekte koyun (na'ce) veya haddi aşma söz konusu değildir.⁴⁴⁸ Bu zikredilen rivâyetlerin dışında Sa'lebi, Hz. Ali'ye isnat edilen "Kim Dâvûd'un bu kadından dolayı günah işlediğini söylerse, ona yüz altmış celde vururum. Çünkü nebî dışındakilere iftirâ atana seksen değnek, nebiye iftira atana ise yüz altmış değnek vurulur." sözünü de nakleder.⁴⁴⁹

⁴⁴⁵ İbn Füreke, *a.g.e.*, c. II, s. 278-279.

⁴⁴⁶ Se'âlibi, *a.g.e.*, c. III, s. 187.

⁴⁴⁷ Se'âlibi, *a.g.e.*, c. III, s. 190.

⁴⁴⁸ Se'âlibi, *a.g.e.*, c. III, s. 189.

⁴⁴⁹ Se'âlibi, *a.g.e.*, c. III, s. 190.

Aynı dönemde yetişmiş Maverdi (ö. 450/1058) ise Tevrat'ta geçtiği şekliyle olmasada ana hatları itibariyle benzerlik gösteren mezkûr kıssaya yer vermektedir. Bu çerçevede müellif, davacıların melek, dava konusunun da kadın olduğunu, Hz. Dâvûd'un gönlünün meylettiği evli bir kadınla evlenebilmesi için kocasını bir ordu ile birlikte savaşa gönderdiğini ifade eder.⁴⁵⁰ Bununla birlikte Hz. Ali'ye dayandırılan cümleyi de ilgili pasajda yer verir. Maverdi'de bir önceki Mukatil, Taberî ve Sa'lebi gibi aynı çizgide bir tutum sergileyip doğrudan bir görüş ortaya koymamıştır. Burada da muhakkik dipnotlarda, bu masalların batıl ve sahte olduğuna dair kısa bir pasaj verir. Abdulkâhir Cürcâni (ö. 471/1078-79)'ye baktığımızda, kıssayı ayrıntılı olarak nakleder ve bu naklettiği pasajlarda Hz. Dâvûd'un dilinden "İlahi benim günahım (zenb)..; ilahi benim büyük günahım (الذنب العظيم).. " şeklinde ifadeler nakletmesi dikkat çekicidir.⁴⁵¹ Bununla birlikte Cürcâni, kendi kanaatini açık ve net ortaya koymaz ayrıca görebildiğimiz kadarıyla kıssaya yönelik herhangi bir yorumda ve bir eleştiride de bulunmaz.

Hicri altıncı asra geldiğimizde ilk olarak Kirmani (ö. 500/1106'dan sonra)'yi görmekteyiz. Kirmani, iki hasmın mahiyeti hakkında müfessirlerin ihtilafa düştüklerini ama büyük çoğunluğun insan suretinde gelen iki melek dediğini nakleder ve bunu da ilginç (acip) bulur; 'kıyle' kaydıyla da nâ'cenin kadın olduğunu nakleder ve bunun da tuhaf (garip) olduğunu ifade eder. 'Kıyle' kaydıyla imtihan edilme gerekçesi olarak iki farklı rivâyetin olduğunu, bunların ilki nefsi üzerine hüküm vermesi diğeri de Üriyâ'nın nişanlısını ailesinden isteyip onunla evlenmesidir. Müellif bundan sonra kıssayı nakleder ve bazı müfessirlerin Cebrail'i ve bazı sözlerini zikretmek suretiyle kıssaya ilavelerde bulduklarını ifade eder. Ardından bazı muhakkiklerin Hz. Ali'ye isnat edilen rivâyeti naklederek bu kıssayı inkar ettiklerini de zikreder. Hz. Dâvûd'un günahı için de "onların bazılarının görüşü" diyerek naklettiği Hz. Dâvûd'un, Üriyâ'nın hanımını kendisi için istemesi ve bunun onların şeriatında uygun olduğunu belirtmeleri şeklinde

---

⁴⁵⁰ Maverdi, *a.g.e.*, c. V, s. 86-89. Maverdi'nin tefsirinin muhakkiki, Maverdi'nin bu rivâyetler karşısında sukut etmesine tahammül edememiş olsa gerektir ki ilgili kısmın altına dipnotlar koyarak, bu kıssanın batıl isarâiliyyat olan bir senede dayanması hasebiyle batıl olduğunu, insanlardan herhangi biri için dahi kötü, çirkin olan eylemin Allah'ın nebisi Hz. Dâvûd'a asla yakışmayacağını ifade eder ve Âlûsi'den iktibasta bulunur. Maverdi, *a.g.e.*, c. III, s. 89.

⁴⁵¹ Abdulkâhir Cürcâni, *a.g.e.*, c. IV, s. 1482.

ifade eder. Ardından 'Allah'u a'lem' der.⁴⁵² Görüldüğü üzere Kirmani'de doğrudan kendi görüşünü belirtmeden ve dahi tenkit ve değerlendirmelerde bulunmadan kıssaya yer vermiştir.

Begavî (ö. 516/1122)'ye baktığımızda Süddi ve Kelbi'nin de içinde bulunduğu ravilerden nakillerde bulunarak kıssayı nakleder ve na'ceden kastın kadın; gelen hasımlardan kastın ise insan suretinde melek olduğunu, birinin Cibrîl öbürünün ise Mikâil olduğunu söyler. Ayrıca Begavî Hz. Dâvûd'un imtihanı ile ilgili olarak şunları nakleder, Hz. Dâvûd, Benî İsrail ile karşılıklı müzakerede bulunuyorlardı. Konuşmalar sırasında kadın fitnessinden bahsedildi. Hz. Dâvûd içinden, bu şekilde sınanırsa, günahtan kaçınacağını düşünür ve mezkur olay cereyan eder. Begavî peygamberin günahı olarak İbn Mesud'dan şöyle bir rivâyet nakleder; Hz. Dâvûd, kocasından kadını boşamasını istedi. Böyle bir talep onlar için mubahtı. Fakat Allah, onun bu talebinin dünyaya ve kadına rağbet olması nedeniyle razı olmadı. Diğer taraftan Begavî, "Allah, Dâvûd'un bu davranışından razı olmadı. Çünkü bu davranış, dünyaya rağbet ve kadınlara meyletmektir. Oysa Allah kendisine başka nimetler vermek suretiyle bunlara ihtiyaç hissettirmemiştir."⁴⁵³ demek suretiyle bu tezinin kesin doru olamayabileceğini imâ etmektedir.⁴⁵⁴ Ayrıca müellif, Sa'lebi'nin de naklettiği gibi bu kıssanın ikaz amaçlı bir ta'riz olabileceğini de zikretmiştir. Görüldüğü gibi Begavî de bir önceki zikredilen Mukatil, Taberî ve Sa'lebi çizgisinde konuyu tamamen ilgili rivâyetlerin tesiri altında ele almış ve Hz. Dâvûd'un hem kadına göz koyma hem de öldürtme günahı olarak verilen kıssa eleştirilmeden yorumsuz olarak ele alınmıştır.⁴⁵⁵

'İsrâiliyyat' tabirini tefsirinde hiç zikretmemesine karşılık, İsrâiliyyat kökenli rivâyetleri ilk kez eleştiriye tâbi tuttuğu öne sürülen⁴⁵⁶ İbn Atiyye el-Endülûsi (ö. 541/1147), söz konusu kıssayı zikretmiş ve na'cenin kadından kinaye olduğunu belirtmiştir. İddia edilen günah için de, Hz. Dâvûd'un bir kadınla evlenmeye sadece

⁴⁵² Kirmani, *a.g.e.*, c. II, s. 996-998.

⁴⁵³ Beğavi, *a.g.e.*, c. IV, s. 59-62

⁴⁵⁴ Abdurrahman Ateş, "İsrailiyatın Odağındaki Peygamber: Hz. Dâvûd -Sâd Suresi 21-25 Âyetler Bağlamında Yapılan Rivâyetlere Eleştirel Bir Yaklaşım-" *Marife*, Bahar 2010, C. 10, S. 1, s. 15.

⁴⁵⁵ Recep Orhan Özel, "Bir Kur'ân Kıssası Bağlamında Tefsirde İsrâiliyyât Kritiği: Hz. Dâvûd'a Gelen Davacılar", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2014, C. 14, S. 3, s. 137.

⁴⁵⁶ Kaya, *a.g.e.*, s. 69. (İbn Haldun'dan naklen)

niyetlendiğini, Hz. Dâvûd'un evlenmeyi düşündüğü kadının kocasının ölümüne fazla üzülmediğini ifade etmiştir. Ayrıca Hz. Ali'ye isnat edilen rivâyete de yer verir.⁴⁵⁷ Bununla beraber kanaatini açıkça belirtmeyen müellif, olayın İsrailoğulları tarafından çeşitli ziyadelerle yakışksız bir hal aldığını ifade etmek istediği anlaşılmaktadır.

Hicri onuncu asır olarak ilk ele aldığımız müfessir olan Süyûtî (ö. 911/1505), en hacimli rivâyet tefsiri olarak kabul edilen⁴⁵⁸ Dürrü'l Mensûr adlı eserinde, söz konusu kıssayla ilgili bir çok rivâyet nakletmiş ve bu bağlamda Hz. Dâvûd'a isnat edilen hem kadına göz koyma hem de öldürtme günahı yorumsuz olarak verilmiştir.⁴⁵⁹ Kehf'ten Nâs sûresine kadar Süyûtî'nin tamamladığı bilinen⁴⁶⁰ Celâleyn tefsirinde de durum çok farklı değildir. Söz konusu âyetlerin tefsirinde, koyun mânâsına gelen na'ce kelimesinden kastın kadın, muhakeme için gelen iki hasmın ise melek olduğunu, Hz. Dâvûd'un, doksan dokuz hanımı olmasına rağmen bir tek kadını olan bir şahsın karısına muhabbet duyup istediği ve neticede evlendiği, bu tavrından dolayı da imtihan edildiği anlatılır.⁴⁶¹ Süyûtî, Celâleyn tefsirinde, bu âyetlerin izahında İsrâiliyat bilgilerine yer verdiği düşüncesiyle eleştirilmiştir.⁴⁶² Süyûtî'nin peygamberlerin ismetiyle ilgili kaleme aldığı müstakil eseri göz önüne alındığında söz konusu kıssada ismet ilkesini ihlal eden pasajları naklederken takındığı sükut halini anlamak oldukça düşündürücü olmakla beraber müellifin, bu noktalarda bir değerlendirme yapması beklenirdi.

Modern dönemde incelediğimiz ilk müellif olan Şevkânî (ö. 1250/1834), müfessirilerin Hz. Dâvûd'un zenbi (günahı) ile ilgili ihtilaf ettiklerini söyler ve bunu beş maddede zikreder. Ardından 'ben diyorum' ki şeklinde söze başlayarak, Hz. Dâvûd'un bir çok hanımı varken bir tane hanımı olan adamdan eşini boşamasını istemesiyle ilgili Cenab-ı Allah, Hz. Dâvûd'un tevbe istiğfar etmesi için iki melek gönderdiğini onunda tevbe istiğfar dilediğini ve bu durumun peygamberlerin ismet özellikleriyle çelişmediğini ifade eder. Şevkânî, bu cümlelerin devamında konuya farklı bir zaviyeden yaklaşarak Hz. Adem'in durumunu misal getirir. Şöyle ki, insanlığın babası ve

⁴⁵⁷ İbn Atiyye el-Endülüsî, *a.g.e.*, c. IV, s. 498-499.

⁴⁵⁸ Mertoğlu, *a.g.m.*, C. 38, s. 199.

⁴⁵⁹ Süyûtî, *a.g.e.*, c. VII, s. 155.

⁴⁶⁰ Ali Akpınar, "Tefsîrü'l-Celâleyn", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, C. 40, s. 294.

⁴⁶¹ Süyûtî, *Celâleyn*, c. I, s. 600-601.

⁴⁶² Akpınar, *a.g.m.*, c. 40, s. 294.

peygamberlerin ilki olan Hz. Adem'in tevbe ve istiğfarından önce Kur'ân'da, عَصَى، غَوَى gibi günaha delalet etmesi ihtimal dâhilinde bulunan fiillerin isnat edildiğini ve bu gibi bir durumun Hz. Adem dışındaki peygamberler içinde vaki olabileceğini ifade etmek istemiştir. Neticede Hz. Adem'in tevbe ve istiğfarının kabul edildiği gibi Hz. Dâvûd'un da tevbe ve istiğfarının kabul edildiğini, kıyamet günü Hz. Dâvûd'un şânının yüce olacağını ifade ederek nakillerde bulunur.⁴⁶³ Görüldüğü gibi Şevkâni bu tutumuyla mutlak bir ismet algısını benimsemediği bununla birlikte kadın için adam öldürtme gibi çirkin bir eylemin de bir peygambere izafe edilemeyeceğini yukarıda ki tavrıyla ihsas ettirmiştir.

Modernist yorumlarıylada dikkat çeken Muhammed Esed (ö. 1992)'i incelediğimizde, bahse konu olan Sâd 21-26. âyetlerin Hz. Dâvûd'un şahsında bütün peygamberlerin günah işleyip işlememesiyle, terminolojideki karşılığıyla ismet doktrinine baştan (a priori) sahip olup olmadıklarıyla, tabiri diğerle insan tabiatında mevcut olan zaafılara onların maruz kalıp kalmadığı yahut onların 'günahtan âri' (ma'sum) kılan karakter temizliğinin vehbi olup olmadığıyla ilgili olduğunu söyler. Esed, Taberî ve bazı ilk dönem müfessirlerinin anlattığı kıssayı kısaca nakleder. Mezkûr kıssanın zina iftirası hariç az çok Eski Ahit'teki hikaye ile uyduğunu, söz konusu zina iftirasının da müslümanlar tarafından her zaman tezyif ve rencide edici bulunarak reddedildiğini Hz. Ali'nin sözünü de ilave ederek dile getirir. Esed, İbn Abbas, Enes b. Malik gibi sahabe ve hemen ardından gelen kuşağın öncü isimleri tarafından nakledilen Taberî ve Begavî'de ayrıntısıyla yer alan söz konusu kıssanın, bazı müslüman ilahiyatçılar tarafından yüzyıllar içerisinde geliştirilip formülize edilen ismet doktrini ile çeliştiğini ifade eder. Bu çerçevede Esed, kendi kanaati sadedinde şu çıkarımlarda bulunur. Peygamberlerin temizliği ve bunun gereği olan İsmet paradigması, onların iç mücadelelerinin ve sınanmalarının bir sonucu olarak, doğuştan (bahşedilmiş) bir nitelikten ziyade manevi/ahlaki bir kazanımı temsil etmektedir. Bu bağlamda Esed'de müfessirlerin çoğunun dediği gibi, Hz. Dâvûd'a gelenlerin melek, sözü edilen davanın da mecazi bir üslupla Hz. Dâvûd'un tutkusu altında kaldığı kadınla ilgili günahına telmih olduğunu ifade etmek istediğini görmekteyiz.⁴⁶⁴

⁴⁶³ Şevkâni, *a.g.e.*, c. IV, s. 490-492.

⁴⁶⁴ Esed, *a.g.e.*, s. 926-927.

Çağdaşımız olan ve dahi çağdaş bir tefsir kaleme alan Süleyman Ateş'in ismet telakkisine baktığımızda klasik ismet algısının kırılıp değiştiğini görmekteyiz. Bu bağlamda müellif, Kur'ân'da zikredilen kıssanın Tevrat'takinin özeti mahiyetinde olduğunu, Hz. Dâvûd'un tevbe eyleminin günah işlediğine işaret ettiği, ilah-i kelamda peygamberlerin günah işlemeyeceklerine dair herhangi bir nassın bulunmadığını aksine günah işleyip hemen tevbe ettiklerine (Taha 20/121-122 ile Kasas 28/15-16'a telmih yapar) dair âyetlerin olduğunu, peygamberlerin mâsumluğunun sadece vahyi tebliğle sınırlı olduğunu bunun dışında diğer insanlar gibi günah işleyebileceklerini farklı olarak günaha ısrar etmeyip hemen tevbe ettiklerini ifade eder.⁴⁶⁵ Müellif, Hz. Dâvûd'un Tevrat'ta kral olarak sunulduğunun gözden uzak tutulmaması gerektiğini hatırlatarak adeta Tevrat'ta ki mezkûr zina iftirasının bir peygamber için mümkün olabileceğini imâ etmektedir.

Son olarak Mustafa Öztürk'e baktığımızda Süleyman Ateş'in yaklaşımına benzer bir tutum sergilediği görülmektedir. Öztürk, bu kıssanın Esk-i Ahit'teki anlatımından bağımsız düşünmenin pek mümkün olmayacağı kanaatindedir. Müellife göre gelenler insan suretinde melek, koyun mânâsına gelen na'ce kelimeside kadından kinayedir. Hz. Dâvûd'un secde gerektirecek bir hatası, davalıyı dinlememesi gibi zorlama bir te'vil ile ilgili değil söz konusu kıssada geçen kadınla ilgilidir. Öztürk meselenin gâyet açık olduğunu buna rağmen zorlama yorumlarla te'vil cihetine gidenlerin kaynağının sahip oldukları abartılı ismet algısından kaynaklandığını halbuki söz edilen ismetin vehbi değil kesbi olduğunu yani peygamberlerin mâsumiyetleri, doğuştan bahşedilmiş bir nitelikten ziyade, iç mücadeleler ve sınanmalar sonucunda kazanılmış manevi ve ahlaki bir kazanım olduğu binaenaleyh, manevi-ahlaki kemale ulaşma sürecinde peygamberlerden bir takım sürçmelerin sadır olması, pekala anlaşılabilir ve izah edilebilir bir beşeri durum olarak telakki edilebileceğini ifade eder.⁴⁶⁶ Ayrıca Öztürk, pek çok İslam aliminin, söz konusu âyetleri ismet doktrinini zedelemeyecek bir tarzda yorumlamaya çalıştıklarını; ancak "na'ce" (koyun) kelimesinin Arap dilinde kadından kinaye olarak kullanılmasından kaynaklanan problemin nasıl çözüleceğine, yani Hz. Dâvûd'un ilgili âyette kadınla ilgili göndermenin kendisine ait olduğunu anlayıp hemen

⁴⁶⁵ Ateş, *a.g.e.*, c. VII, s. 465.

⁴⁶⁶ Öztürk, *a.g.e.*, s. 620-621.

Allah'tan af dilemesinin ismet doktrini bağlamında nasıl izah edileceğine dair tatminkâr bir formül üretemediklerini de dile getirir.⁴⁶⁷

1.1.2.2. Kronolojik Olarak Mez-kûr Kıssayı İsmet Doktrinine Uygun Şekilde Yorumlayarak (Eleştirerek) Nakledenler

Erken dönem tefsir geleneğinde bu başlık altında fikri bir tutum sergileyen ve aynı zamanda Taberî'nin de muasırı olan Zeccâc'a (ö. 311/923) baktığımızda durumun Taberî'nin tutumundan daha farklı olduğunu görüyoruz. Şöyle ki, Zeccâc, söz konusu kıssayı nakleder ardından da bazı değerlendirmelerde bulunur. Na'ceden kastın kadın olduğunu, hasımdan kastın melek olduğu söyledikten sonra, Hz. Dâvûd'un Êriyâ'yı gücü ve savaştaki başarısı sebebiyle ordunun en önüne geçirilmesini istediği, kadın meselesinin ise daha sonra bu olay üzerine rastladığı ihtimaline yer verir. Buna ilaveten kadınla evlenme meselesinin Êriyâ'yı öldürme kasıt ve çabasına dönüşmeyen bir istek formunda olduğunu bu durumun ise enbiyâlar için günah sayıldığını ve bu isteğin neticesinde ise Allah'ın günah yazdığını ifade eder. Bunun yanısıra Zeccâc Hz. Ali'den nakledilen ma'lum rivâyete de yer verir.⁴⁶⁸

Görüldüğü gibi Teberi'den bir yıl sonra vefat eden Zeccâc, konuyu salt nakil ile bırakmayıp, kıssanın içindeki ismet inancına ters olan uçları kendince törpülemek suretiyle bir değerlendirmeye tabi tutarak kaydetmiştir. Bu durum onun, kıssada bahsi geçen peygamberin şânınana yakışmayan ifadelerden rahatsız olduğunu, düzeltme ihtiyacı hissettiğini salıklamaktadır. Ayrıca Hz. Ali'den naklettiği ifadeyle de ismet ilkesine mutabık bir te'vil geliştirmeye çalıştığını söylemek mümkün gözükmektedir.

Ebu Müslim İsfahânî (ö. 322/934), ise söz konusu olayı önceki müfessirlerin aksine kinaye olarak değil zahiri anlamıyla reel olarak gerçekleştiğini söyler. Gelenlerin insan, davanın gerçek olduğunu iki maddede kısa bir şekilde açıklamıştır. Hz. Dâvûd'un da söz konusu olayda izinsiz, vakitsiz girmeleri karşısında korktuğu ve davalıyı dinlemeden karar vermesiyle ona zulmettiğini bunun sonucunda i'tâb

⁴⁶⁷ Öztürk, a.g.m., C. 3, S. 2, s. 228.

⁴⁶⁸ Zeccâc, a.g.e., c. IV, s. 124-129.

edildiğini ifade etmiştir.⁴⁶⁹ Bu yaklaşımıyla müellifin konuyu, ismet telakkisine uygun bir çizgide te'vil ettiği gözlenmektedir.

Kelami yönüyle mümeyyiz olan Mâtürîdî (ö. 333/944)'ye baktığımızda ise her ne kadar bu âyetlerin yorumunda yaygın anlayışı kabul etse de, rivâyetleri bütün boyutlarıyla kabul etmez. Ayrıca o kıssayı zikretmez. 'Kıyle' kaydıyla gelenlerin meleklendiği, olayında temsili formda ele alındığını nakleder. Bununla birlikte 'te'vil ehlinin sözü' diyerek başladığı paragrafta Hz. Dâvûd'un, kendisine gelen bir kuşun nereye gittiği görmek için bakışırken gözünün güzel bir kadına iliştiğini ve onu beğenip devamlı (uzun uzun) bakakaldığı şeklindeki sözlerini eleştirir ve Hz. Dâvûd gibi bir peygamber için bunun asla caiz olamayacağını ifade eder.

Mâtürîdî'nin kıssada kabul ettiği tek yorum, ibadet ve tesbih ile meşgul olan Hz. Dâvûd'un kasıtsız ve bilmeden bir an kadını gördüğünü ardından kalbinin ona meylettirdiği hususudur ayrıca bu tavrın da da mazur görülebileceğini ifade eder. Bunun izahı olarakta, kalbinin bu meyline engel olamayacağını, bunun elinde olmayan bir durum olduğunu söyler. İşte Hz. Dâvûd'un kınandığı durum budur. Mâtürîdî kişinin kalbinin bir başkasına gayri ihtiyari meyletmesinin normalde günah olmamasına rağmen, bir peygambere yakışmayacağı için Hz. Dâvûd'un kınandığı düşüncesindedir. Çünkü peygamberler sıradan insanlardan farklı olarak en küçük şeyler sebebiyle bile hesaba çekilir.⁴⁷⁰

⁴⁶⁹ İsfahânî, *a.g.e.*, s. 227-228.

⁴⁷⁰ Maturidi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 616. Maturidi ilgili sayfada, Hz. Dâvûd'un kalbinin meyletmesinin elinde olmayan bir durum olduğunu belirttikten sonra buna misal olarak Hz. Peygamber'in Zeyd'in eşine kalbinin meylettirdiğini ve neticede Allah'ın onları nikahladığını zikreder. Bkz. *a.g.s.* Ayrıca Mâtürîdî'de konuyla ilgili olarak dikkatimizi çeken Yûsuf Sûresi'nde ki âyete de kısaca temas etmek istiyoruz. Mâtürîdî, 'o (Züleyha) onu istedi, o (Yusuf) da onu istedi' (هُمَّتْ بِهِ وَهَمَّ بِهَا , Yûsuf 12/24) âyetinde geçen 'hemme' fiilinin üç muhtemel mânâsından bahseder: 1- Hz. Yûsuf'un niyeti, zihne gelen bir şey/istektir (خطر هم) ve insanın zihnine geliveren düşünceden dolayı kul için bir şey yoktur. Ve bundan da sorgulanmaz. 2- Hz. Yûsuf'un niyeti geri çevirme/red idi. Ancak red niyeti olsaydı ardından şu âyet gelmezdi 'Eğer rabbinin bürhanını görmeseydi'. Bu ifade niyetinin geri çevirme olmadığını gösterir. Dolayısıyla burada Yûsuf'un, onu (Züleyha'yı) "öldürmeye niyetlenmesine/istemesine (هم بقتلها)" benzer bir mana vardır. Ancak Rabbinin bürhanını görünce helal olmayan bu öldürme işinden vazgeçmiştir. 3- 'Rabbinin bürhanını görmeseydi isteyecekti.' Burada bir şart söz konusudur. Tıpkı Hz. Peygamber hakkında 'Eğer sana sebat vermeseydik neredeyse onlara meyledecektin' (İsra 17/74) âyetinde olduğu gibi. Yine Hz. İbrahim'in 'Eğer konuşursa büyüğüne sorun' (Enbiya 21/63) ifadesindeki şart gibi. Bkz. Mâtürîdî, *a.g.e.*, c. VI, s. 226. Söz konusu bu olayla ilgili ilk dönem tefsirlerinin tamamında konu Hz. Yusuf'un Züleyha'yı arzuladığı ancak kötü bir fiilde bulunmadığı şeklinde anlaşılmasına rağmen Mâtürîdî, -yukarıda serdettiği yorumlara da bakıldığında- Hz. Yusuf'un Züleyha'yı arzulamadığını ispatlamaya

Bu yaklaşımıyla da Mâtürîdî olayı tabii bir mecrada ele alıp, insan fıtranın göz ardı edilemeyeceğini, hükümlerinde buna göre meşruiyet kazanıp kazanmadığını göstermiş olmaktadır. Diğer yandan Mâtürîdî, Hz. Dâvûd'un kadının eşini öldürmek için savaşa gönderdiği şeklindeki rivâyetleri asla kabul etmeyip ihtimal dahi vermez. Ancak Allah'ın düşmanlarıyla savaşması için gönderip orada öldüğü ihtimali üzerinde durur ve ardında da 'Allah'u a'lem' kaydını zikreder. 'Kıyle' kaydıyla da Hz Yunus'un izinsiz eylemini misal vererek peygamberlerin i'tâb edildiklerini Hz. Dâvûd'un da i'tâb edildiğini, ardından da peygamberlerin yüksek ve yüce tabiat sahibi olduklarını zikreder.⁴⁷¹ Mâtürîdî, Allah'ın Hz. Dâvûd için 'biz onu bağışladık' âyeti için getirilen yaklaşımları da ciddi eleştirir. 'Te'vil ehli diyor ki' diyerek onların bu âyeti Ūriyâ ile ilişkilendirerek ele almalarına asla katılmaz ve 'biz bunu böyle demiyoruz ve böyle bilmiyoruz' diyerek bu görüşlerin sahih olmadığını, istikamet üzere olmadığını vurgulayıp kendi görüşünün ise öldürme ve helak etme kastı ve kurgusu olmaksızın, Allah düşmanlarıyla savaşması için gönderildiği ve orada öldüğü bundan dolayı i'tâb edildiğini çünkü peygamberlerin en ufak şeyden dahi i'tâb edildiklerini bunun bir sürçme olduğunu ifade eder. Mâtürîdî, ehli te'vilin görüşünün doğruluğu farzedinse dahi peygamberlerin günahının evlâ ve eslem olanın terki şeklinde anlaşılması gerektiğini zikreder.⁴⁷²

Mâtürîdî'nin kıssayı te'vil ederken tercih ettiği üsluba genel olarak baktığımızda bir yer dışında hiç günah (zenb) tabirini kullanmadığını, bunun yerine i'tâb ve zelle (zelletü'l enbiya, zelletü'l rusûl) tabirlerini tercih edip ve bunları çokça zikrettiğini görmekteyiz. Mâtürîdî'nin bu tutumu da bize, peygamberlerin ismeti konusunda çok hassas bir çizgide yer aldığını, ismet prensibine uygun düşmeyen te'villeri ya tamamen reddetmek ya da bir takım ayıklamalar yapmak suretiyle sahip olduğu mâsum peygamber tasavvuruna mutlaka uyumlu hale getirmeye çalıştığını ihsas ettirmiştir.

çalışmıştır. Bunu yaparkende uzak yorumlarda dahi bulunabilmiştir. 'Onu istedi' ibaresinin 'Züleyha'yı öldürmeyi istedi' şeklinde anlaşılmasını mümkün görmesinde olduğu gibi... Ayrıntılı bilgi için bkz. Günaydın, *a.g.e.*, s. 191.

⁴⁷¹ Mâtürîdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 616-617.

⁴⁷² Mâtürîdî, *a.g.e.*, c. VIII, s. 619-620.

Nehhâs (ö. 338/950), ilgili âyetlerin te'vilini oldukça kısa tutmuştur. Bununla birlikte na'cenin Araplarda kadından kinaye olduğunu nakleder ve ardından mezkûr kıssadan sadece Ūriyâ ismini vererek bahseder ve Ūriyâ kıssasının büyük çoğunluğunun sahih olmadığını, doğru bir senetle gelmediğini dolayısıyla doğruluğu ispatlanmadıkça bu misallerden cesaret almaya da gerek olmadığını ayrıca Hz. Dâvûd'un, bir adamın cariyesini ister gibi Ūriyâ'dan eşini boşamasını istemesi üzerine i'tâb edildiğini dile getirir.⁴⁷³ Semerkandi (ö. 373/983)'ye baktığımızda, kıssayı nakleder ardından 'bazıları der ki' diyerek bazı değerlendirmelerde bulunur. Söz gelimi bu kıssanın sahih olmadığını çünkü Hz. Dâvûd gibi bir peygamber için bu isnatların düşünülmemeyeceğini, onun hatasının (zellesinin) davalıyı dinlemeden ona zulüm isnat etmesi olduğunu ve bu zellesinden dolayı istiğfar dilediğini ifade eder.⁴⁷⁴ Aynı kıssa münasebetiyle bir başka yerde de, Hz. Dâvûd'un, Cebrail'in kendisine vahiy getirmesini beklemeden Ūriyâ'nın karısıyla evlendiğini, bu davranışının da kendisi için bir zelle olduğunu söyler. Ardından da söz konusu peygamber zellelerinin sebebinin, mubah olan bir konuda kendi görüşleriyle faziletli olanı tercih edip en faziletli olanı terk etmeleri olduğunu dile getirir.⁴⁷⁵ Semerkandi, kanaatini zenb (günah) üzerinden değilde zelle (sürçme) üzerinden ortaya koyması ismet inancı hakkındaki tutumunu bize göstermesi açısından önemlidir.

Hicri altıncı asırda Mutezili ekolünden Zemahşeri (ö. 538/1144), olayın bütün ayrıntılarını anlattıktan sonra Hz. Dâvûd'un, Ūriyâ'nın, karısıyla evlenebilmek için savaşa göndermesi ve öldürülmesini istemesi şeklinde rivâyet edilen olayların peygamberler şöyle dursun, bir müslümânâ bile yakışmayacağını, dolayısıyla olayın uydurma olduğunu belirtip reddetmektedir. Keşşâf sahibi, bu gibi rivâyetleri değil nebiler, sâlih zatlar hakkında bile konuşulmaması gereken çirkin şeyler kabilinden görmektedir.

⁴⁷³ Nehhâs, *Meâni'l Kur'ân*, Thk. M. Ali Sabuni, Memleketü'l Arabi Su'udiyeti'l Ümmü'l Kura (Türasi'l İslami), Mekke 1410/1989, c. VI, s. 98,101. Muhakkik Sabuni, ilgili âyetlerin tefsir edildiği bölümde uzunca bir dipnot koymuş ve söz konusu kıssanın bazı müfessirler tarafından isrâiliyyat olduğu, temiz ve doğru olmayan bu tür batıl Ehli Kitap kıssalarının müslümanların üzerinde ittifak ettiği *İsmetü'l Enbiya* inancıyla çeliştiğini ifade eder ve bunuda temellendirmek için İbn Kesir, İbn Cevzi, Kadı İyaz, Beydâvi, Hazin ve Ebu Hayyan'dan nakillerde bulunur. Nehhâs, *a.g.e.*, c. VI, s. 98-100.

⁴⁷⁴ Semerkandi, *a.g.e.*, c. III, s. 163.

⁴⁷⁵ Akçay, *a.g.m.*, C. 13, S. 24, s. 12. (Semerkandî, Şerhu'l-Fıkhî'l-ekber, s. 26'dan naklen)

Bu minvalde Zemahşerî farklı bir rivâyet daha nakleder. Buna göre; Ömer b. Abdülaziz'e bu hikâye anlatılmıştır. O sırada yanında bulunan hak taraftarı birisi anlatılanları yalanladı ve şöyle dedi: Eğer kıssa Allah'ın kitabındaki gibi ise, Allah'ın kitabında bildirilenlerin hilafına şeyler aranmamalıdır. Ondan başkasının söylenmesi en büyük günahdır. Eğer kıssa, hikâye edildiği gibi ise Allah bunu nebisi için setretmiş olacağından bu da açığa vurulmamalıdır. Bu sözleri duyan Ömer b. Abdülaziz, "Bunları duymak bana, güneşin üzerine doğduğu şeylerden daha sevimsizdir." demiştir.⁴⁷⁶ Zemahşeri, Hz. Dâvûd'un, Ūriyâ'nın karısını görünce sevdiği, kendisi için boşamasını istediği, Ūriyâ'nın da Hz. Dâvûd'u reddetmekten utandığı için isteğini yerine getirdiği ve Hz. Dâvûd'un da bu kadınla evlendiği şeklindeki bilgilerin "üzerinde ittifak edilen husus" olarak belirtmesi çok ilginçtir.⁴⁷⁷ İlginç olan bir diğer hususta Ensar ve Muhacirler'den örnek vererek İslami gelenekte söz konusu olayın izdüşümünü bulmaya çalışmasıdır.⁴⁷⁸ Bu bağlamda Keşşâf sahibi, "Dâvûd (a.s) zamanında insanlar, evlenmek için birbirlerinden hanımını isterlerdi. Bu tür uygulamalar, onlar arasında adet haline gelmişti. Nitekim Ensâr da muhacirler için benzeri şekilde davranmıştır."⁴⁷⁹ demektedir.

İsrâiliyat kelimesini müfessirler arasında ilk kez kullanan⁴⁸⁰ Ebu Bekir İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148) konuyla ilgili olarak ismet ilkesiyle uyumlu uzun değerlendirmeler yapar. Müellif, 'peygamberlerin büyük günahattan korundukları hususunda icma küçük günahattan korundukları konusunda ihtilaf meselesi' şeklinde bir başlık açmış kendi kanaatinin ise peygamberlerin her iki günahanda mâsum oldukları yönünde olduğunu vurgulayarak belirtmiştir.⁴⁸¹ Bu kıssa çerçevesinde incelediğimiz kadarıyla ismet tabirini zikrederek ıstılahi olarak kullanan ilk müfessir olduğunu söyleyebiliriz. Söz konusu kıssayla ilgili yaptığı değerlendirmelerin özeti olarak, bu tür şeylerin peygamberin ismetiyle asla bağdaşmadığı, anlatılmasının da bir iftira olacağı ve anne-baba hakkından söz eden bir dinin, peygambere yapılan bu haksızlığı asla kabul etmeyeceği yönündedir. İbnü'l-Arabî ayrıca, "Peki o zaman bu kıssa Kur'an'da niye

⁴⁷⁶ Zemahşeri, *a.g.e.*, c. IV, s. 81.

⁴⁷⁷ Zemahşeri, *a.g.e.*, c. IV, s. 80.

⁴⁷⁸ Koloğlu, *a.g.m.*, s. 155.

⁴⁷⁹ Zemahşeri, *a.g.e.*, c. IV, s. 80.

⁴⁸⁰ Kaya, *a.g.e.*, s. 68.

⁴⁸¹ Ebu Bekir İbnü'l-Arabî, *Ahkâmü'l Kur'an*, Thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Dârü'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 1424/2003, c. IV, s. 51.

zikredildi?" gibi bir soruya da, Allah Teâlâ bu tür olayları olduğu gibi dosdoğru anlatmış, böylelikle kulların, peygamberler hakkında Allah'ın haber verdiği sınırların ötesine geçmemelerini, kendisinin peygamberlere nispet etmediği şeylerden de onları tenzih etmelerini amaçlamıştır, şeklinde cevap verir.⁴⁸² Ayrıca müellif, kıssanın kesinlikle batıl olduğunu bildirdikten sonra aynı sayfada Hz. Dâvûd'un evli bir kadına meylettği yönündeki isnatları değerlendirirken Mâtürîdî'nin yaptığı gibi Hz. Dâvûd'un durumunun, Ahzap sûresinde anlatılan Hz. Peygamber'in Zeynep bint Cahş'la evliliğine işaret ettiğini ifade ederek⁴⁸³ tartışmaya açık bir konuya temas etmiştir. Bu durumda kıssanın bâtıllığı kesinse tolere etmek için yeni kurgulara ne ihtiyaç var sorusu cevapsız kalmakta ve bu tavrıyla müellif, paradoksal bir tutum sergilediği izlenimi vermektedir.

Hasan en-Nîsâbûrî (ö. 553/1158'den sonra), ilgili kısımda görebildiğimiz kadar bir yer hariç günah (zenb) ve kadın tabirini hiç zikretmemiştir. Ancak bununla birlikte âyette geçen 'isteğfera' ifadesini 'ümmetin günahları' olarak; 'zalemeke' ifadesinin izahında da Üriyâ hadisesini zikretmiş ve bu olayın sabit olduğunu, Hz. Dâvûd'un bir çok kadını olmasına karşın Üriyâ'nın nişanlısının üzerine nişan yaptığını, hatasının da bu olduğunu zikreder.⁴⁸⁴ Müellifin bir diğer eserinde ise farklı olarak kendisinden önce baktığımız müfessirler içerisinde söz konusu kıssa bağlamında rastlamadığımız bir konuya temas ettiğini görmekteyiz. Müellif kime ait olduğunu belirtmeksizin 'İsmetü'l Enbiya kitabında belirtildi' diyerek kıssayı zahiri (reel) olarak ele alındığını söyler ve bahsettiği kitaptan iktibasta bulunur.⁴⁸⁵

İsrâiliyyat haberlerine karşı ihtiyatlı olan ve Hanbeli ekolünden İbnü'l Cevzi (ö. 597/1201), kıssayı zikreder ve zenb (günah) konusunda muhakkiklerin ihtilafa düştüklerini söyler ve bunları dört madde halinde zikreder. Bunlar kısaca; Hz. Dâvûd'un kadına hevası, Üriyâ'nın karısını istemesi ve evlenmesi, kadını görüp kalbinde alaka duyması, Üriyâ'nın nişanlısı olduğunu bilmesine rağmen karısıyla nişanlanıp

⁴⁸² İbnü'l-Arabi, *a.g.e.*, c. IV, s. 52-53.

⁴⁸³ İbnü'l-Arabi, *a.g.e.*, c. IV, s. 54.

⁴⁸⁴ Hasan en-Nîsâbûrî, *a.g.e.*, c. II, s. 710-711. Burada da muhakkik uzunca dipnotlarla müfessirin izah etmediğini adeta bir eksik veya yetersiz olarak gördüğünden olsa gerektir ki bu konuyla ilgili anlatıların sahih bir hadise dayanmadığını, israiliyyat haberlerinden olduğunu ve dahi enbiyaların ma'sum olduklarını ifade eder. Bunu destekleyici olarak İbn Arabi ve Kadı İyaz'dan iktibasta bulunur. Nîsâbûrî, *a.g.e.*, c. II, s. 711.

⁴⁸⁵ Hasan en-Nîsâbûrî, *Bâhirü'l-burhân fî me'âni müşkilâti'l-Kur'ân*, Thk. Suâd bint Sâlih b. Saîd Bâbekî, Câmi'atü'l Ümmü'l Kura, Mekke 1419/1998, c. II, s. 1236.

evlenmesidir. İbnü'l Cevzi'nin kanaati ise Hz. Dâvûd'un kadını uygunsuz vaziyette gördüğü ve heves ettiği, ona sahip olmak için kocasını ölüme gönderdiği şeklindeki rivâyetini peygamberlerin ismet vasfı ile bağdaştırmaz. Bu yüzden bu rivâyetin nakil yönünden asılsızlığı yanında mânâ yönünden peygamberler için caiz olamayacağını söyler. Ayrıca peygamberler bilerek isyan etmezler, peygamberlerin küçük günahı (sağair) Allah katında büyük olduğundan i'tâb (sitem) edilirler. Müellif, kıssayı anlatırken 'İ'tap' tabirini zenb tabirinden daha çok kullanmış.⁴⁸⁶ Bu durum müfessirin konuya dair takındığı fikri tutumun bir sonucu olmalıdır.

Hicri yedinci asır; Fahreddin er-Râzî (ö. 606/1210), insanların bu kıssayı üç başlıkta ele aldığını zikrederek bunları, büyük günah diyenler, küçük günah diyenler, sonuncusu da büyük ve küçük günah demeyenler olarak tasnif eder. Râzî âyetlerin te'viline geçmeden bu hikayenin bâtil olduğunu bunu da üç delille ispatlayacağını belirterek işin başında kanaatini belirtmiş olur. Bunun ardından Râzî, Hz. Dâvûd'un Kur'ân'da geçen sekiz buna ilaveten söz konusu âyetlerin siyak ve sibakını göz önüne alarak ortaya koyduğu on olumlu vasfından bahseder.⁴⁸⁷ Hz. Ali'ye isnat edilen söz ile Ömer b. Abdülaziz'e isnat edilen sözleri nakleder. Ortaya koyduğu delillilerden bir tanesinde kendi başından geçen (kıssayı savunan bir melike karşı ismet inancını savunduğu ve onu susturduğuyla ilgili) bir olaydır. Bir diğer delilinde de kıssayı kabul edenlere seslenerek şöyle der: "Bu hikâye insanların en fâsığı ve en fâcirine nispet edilse, bunu kabulden geri dururdu. Bu kıssayı takrir eden habîs, sığ görüşlü adamın kendisi, böyle bir davranışa nispet edilseydi, elinden geldiğince kendini aklama çabasına girerdi. Belki de kendini o çirkin amele nispet edene lanetler okurdu. Durum böyle olunca âkîl kişiye, o günahı mâsum bir peygambere nispet etmek nasıl yaraşır?"⁴⁸⁸ demek suretiyle haklı bir tepki göstermiştir.⁴⁸⁹

Müellif, baştaki iddiasını, delilleri zikrettikten sonra tekrar dile getirir ve bu delillerle masalcıların anlattığı bu hikayenin fâsit ve bâtil olduğunun anlaşıldığını vurgular. Bunun devamında Râzî, bu hikayenin doğruluğu hususunda ne bir ilmin ne de

⁴⁸⁶ İbnü'l Cevzi, *a.g.e.*, c. III, s. 565-566.

⁴⁸⁷ Râzî, *a.g.e.*, c. XXVI, s. 377.

⁴⁸⁸ Râzî, *a.g.e.*, c. XXVI, s. 377.

⁴⁸⁹ Özel, *a.g.m.*, C. 14, S. 3, s. 138.

bir zann-ı gâlibin bulunmadığını, bunun tam aksine aleyhte delillerin bulunduğunu, bütün müfessirlerin bu konuda ittifak etmediklerini, aksine hak ve hakikat araştırmacı olan büyük çoğunluğun bu hikayeyi reddettiğini, yalan ve fâsit olduğunu binaenaleyh bu kıssanın doğru olduğunu söylemenin caiz olmadığını vurgulamıştır. Ayrıca müfessirlerle muhaddislerin görüşlerinin tenakuz etmesi halinde kendi ortaya koyduğu delillere dönülmesi gerektiğini belirtmiş, konuyla ilgili görüşlerinin tamamını verdiğini söylemiştir. Bunun yanısıra Râzî, Hz. Dâvûd'un işlediği fiilin küçük günah olma ihtimali üzerinde durur ve evli kadını istemesiyle ilgili olarak konunun asrı saadetteki izdüşümünün olduğunu, ensar ile muhacir arasında geçen kardeşlik anlaşmasında Ensardan bazılarının Muhacir kardeşlerinin evlenebilmesi için ikinci hanımlarını boşamayı teklif etmeleri şeklindeki uygulamaların buna benzediğini,⁴⁹⁰ ebrara güzel olanın, mukarrabe günah olacağı (hasenâtü'l ebrâr, seyyiâtü'l mukarrâbin) düsturunu, en son çare olarakta terk-i evlâ olarak muhtemel günah isnatlarının te'vil edilebileceğini ifade etmiştir.⁴⁹¹

Râzî, ilgili âyetlerde Hz. Dâvûd'a günah izafe etmeyi salıklayan dört kavramı da gündeme getirir ve tek tek izah eder. Bunlar sırasıyla; 'imtihan ettik (fetennâhu)', 'bağışlamasını diledi (festağfir rabbehu)', 'Allah'a döndü (enâb)' ve 'bağışladık (feğafernâ)'. Fetih sûresi ikinci, Muhammed sûresi on dokuzuncu âyetlere de gönderme yapan müellif, bu âyetlerin hiçbirinin ileri sürülen günah fiiline delalet etmediğini belirterek uzunca izahlar yapar. Bunlardan sadece bir tanesinde Râzî, Hz. Dâvûd'un zellesi olduğu düşünülse dahi kadınla ilgili olduğunu düşünmez ve bunu davalıyı dinlemeden verdiği hükme bağlar yani terk-i evlâyâ hamleler.⁴⁹²

Görüldüğü gibi hadiseyi peygamberlerin günahsızlığı ile delillendiren Râzî, peygamberin faraza günah işlediğini kabul ediyormuş gibi olur ancak hemen kendi peygamber tasavvuruna uygun bir te'vil ortaya koyarak peygamberlerin ismet özelliklerine hâlel getirecek bir tavırdan hassasiyetle kaçınır. Önceki müfessirilere

---

⁴⁹⁰ Zemahşeri ile başlayan bu teşbih eleştirilmiş ve söz konusu olayı meşru göstermek için asrı saadetteki izdüşümünü bulma adına sergiledikleri bu tavırlarının makul bir yönünün olmadığı ifade edilerek *"en az bizim kadar bu iddiayı savunanlar da bilirler ki Ensar ile Muhacirler arasındaki olayda hiç kimsenin başkasının hanımıyla evlenme gibi bir talebi olmamıştır."* denilmiştir. Abdurrahman Ateş, a.g.m., C. 10, S. 1, s. 21.

⁴⁹¹ Râzî, a.g.e., c. XXVI, s. 380.

⁴⁹² Râzî, a.g.e., c. XXVI, s. 381.

nazaran Râzî'nin, İsmet paradigmasını hararetle savunan, bunun için içlerinde bazı orijinal delillerle birlikte birçok delil sıralayan ve konuyla ilgili müstakil eser⁴⁹³ kaleme alan ilk müfessir olduğu hususu daha önce zikredilmişti. Ancak savunmacı ve tepkisel bir tutumla ele aldığı bu teoriler arasında adeta âyetin kapsamı alanı dışına çıkan ve ismet doktrini dışında da hiç bir delili olmayan bazı zorlamacı yorumlar da yaptığı vakidir.

Kurtubi (ö. 671/1273)'ye baktığımızda kıssanın te'vili için ortaya konan yorumların neredeyse tamamının önceki müfessirlerden yapılan uzunca nakillerden ibaret olduğunu söyleyebiliriz. Bu bağlamda söz konusu kıssayı en uzun (27 sayfa) ele alan müfessir Kurtubi olmuştur. Bununla birlikte müellif, söz konusu kıssayla ilgili gelenlerin melek, dava konusu olan koyununda kadın olduğu⁴⁹⁴ yaygın görüşünü kabul etsede ortaya konan rivâyetlerin hepsini kabul etmez. Söz gelimi Hz. Dâvûd'un Êriyâ'nın talip olduğu kadına bilerek talip olduğu, kadını uygunsuz (çıplak) olarak görüp uzunca baktığı, ona sahip olmak için eşini öldürttüğü şeklindeki rivâyetlerin Kur'ân ve bütün tefsir kitaplarında reddedildiğini, bunların hem senet hemde mânâ yönünden bâtil olduğunu ifade etmiştir.⁴⁹⁵ Görüldüğü gibi Kurtubi'de rivâyetlerin olumsuz etkilerini filtreleyerek te'vil etme cihetine gitmiştir. Ayrıca müellif, Ebu Bekir İbnü'l-Arabi'den naklen, Hz. Dâvûd'un evli bir kadını istemesini, ensardan Said b. er-Rabi' ile muhacirden Abdurrahman b. Avf arasında geçen olayla; Hz. Peygamber'in Zeynep bint Cahş ile evliliğine benzediğini nakleder.⁴⁹⁶

Beyzâvî (ö. 685/1286) ise konuya çok kısa temas eder ve 'şâyet doğruysa' diyerek malum kıssayla ilgili Hz. Dâvûd'un bir an gözüne iliştiği kadına aşık olup evlenmek için uğraşması ardından Hz. Süleyman'ın doğmasını nakleder ve bunun ancak dünürlük yoluyla yada kocasından istemek kaydıyla mümkün olabileceğini çünkü o

⁴⁹³ Râzî bu eserinde tefsirdeki tavrını sürdürür ve hararetle ismet ilkesini savunur. Hz. Dâvûd'un ismetiyle ilgili on iki tane delil sıralar. Râzî'nin tefsiriyle ismeti ele aldığı müstakil eserinde aynı olay farklı şekilde anlatılmış ve bu iki eserin birinde yapılan izah diğerinde hiç yapılmamıştır. Bu durum Râzî'nin bazı yorumlarını kurgulayıp bir senaryo oluşturduğunu tedâi ettirmiştir. Bkz. Kurt, *a.g.e.*, s.136. 'İsmetü'l Enbiya' kitabının muhakkiki, Râzî'nin 'pek çok muhaddis bu hikayeyi nakletti, diyebilirsiniz' sorusuna cevap verdiği yerde, 'muhaddis' kelimesiyle 'muhdesler' yani yenileri yada uydurmacıları kastetmiş olabileceğini söyleyerek ilginç bir ifade bulunmuştur. Bkz. Râzî, *İsmet*, s. 114-115.

⁴⁹⁴ Kurtubi, *a.g.e.*, c. XV, s. 170.

⁴⁹⁵ Kurtubi, *a.g.e.*, c. XV, s. 181.

⁴⁹⁶ Kurtubi, *a.g.e.*, c. XV, s. 176.

dönemde böyle bir durumun normal olduğunu, ensar ile muhacir arasında da böyle bir durumun söz konusu olduğunu ifade eder. Aksi halde Hz. Dâvûd'un evlenmek için kadının kocasını savaşa gönderip ölmesi için ön saflarda bulunmasını istemesi, savaşta ölünce de hanımıyla evlenmesi türünden haberlerin birer maskaralık ve iftira olduğunu zikretmiştir. Ardından da Hz. Ali'ye isnat edilen sözü zikretmiştir. Ayrıca 'kıyle' kaydıyla olayın reel olarak Hz. Dâvûd'a suikast kuran kişiler olduğu, Hz. Dâvûd'un bunlardan intikam almak istemesi, bu tavrından dolayı da tevbe ettiği şeklinde de bir rivâyet paylaşır. Ayrıca kıssanın vermek istediği en önemli mesaj olarak, Hz. Dâvûd'un elinde bir benzeri olmasına karşılık bir başkasına ait bir şeyi istemesidir. Allah bunun için i'tâb etmiştir o da tevbe emiştir⁴⁹⁷ diyerek kanaatini belirtmiştir. Görüldüğü üzere Beyzâvî'de kıssanın bazı kısımlarını tolere ederek makul bir çizgiye çekmeye çalışmıştır.

Hicri sekizinci asırda Nesefî (ö. 710/1310)'ye baktığımız da kıssayı 'kıyle' kaydıyla bir kaç cümle ile göndermede bulduktan sonra söz konusu anlatıları ciddi eleştirir, bir peygambere yakışmayacağını söyler. Ehl-i hakkın, bu çirkin isnatları yapanları yalanladığını ve Allah'ın kitabında belirtilen kıssanın hilafına bir şey söylenilmemesi gerektiğini, ifade eder. Ardından Hz. Ali ile Ömer b. Abdülaziz'e isnat edilen sözü zikreder.⁴⁹⁸ Bununla birlikte Nesefî, Hz. Dâvûd'un evli bir kadını istemesinin ensar ile muhacir arasında geçen olaya benzediğini de ifade eder.⁴⁹⁹ Genel olarak kıssayı ele alış üslubuna baktığımızda zenb (günah) tabirini kullanmayıp bunun yerine zelle tabirini tercih ettiğini bu tavrıyla da peygamberlerin ismet özelliklerine halel getirecek bir tutumdan hassasiyetle kaçınmaya çalıştığını rahatlıkla söyleyebiliriz. Nizameddin en-Nîsâbü'rî (ö. 730/1329[?]), hikayeyi üç farklı görüş üzerinden ele alır ve ilgili kısmı meçhul sigayla zikreder ve Râzî'den de iktibaslarla bulunarak söz konusu yakışıksız isnatları eleştirir.⁵⁰⁰ Hz. Dâvûd ile oğlu Hz. Süleyman'ın seçilmiş olduklarını, ismet vasfına haiz olduklarını dolayısıyla bir takım çirkin yakıştırmalarda bulunulamayacağını ve muhakkiklerin ortaya koyduğu en meşhur te'vilin bu olduğunu ifade eder. Müellif, Hz. Ali'ye isnat edilen söze de yer verdikten sonra ismet tabirini

⁴⁹⁷ Beyzâvî, *a.g.e.*, c. V, s. 27-28.

⁴⁹⁸ Nesefî, *a.g.e.*, c. III, s. 150.

⁴⁹⁹ Nesefî, *a.g.e.*, c. III, s. 149.

⁵⁰⁰ Nizameddin en-Nîsâbü'rî, *a.g.e.*, c. V, s. 590-592.

ıstılahi olarak kullanır.⁵⁰¹ Abdürrezzâk el-Kâşânî'nin tefsirinde ise müellif; olaydan çok kısa şekilde bahseder ve sadece bir cümlede "Ûriyâ'nın karısıyla sınıadığımız kesin olarak kanaat getirdi." demek suretiyle günahın Ûriyâ ile ilgili olduğunu söyler.⁵⁰² Her hangi bir eleştiride bulunmaz.

Ebu Hayyan el-Endelüsi (ö. 745/1344)'yi ismet nokta-i nazarından önceki müfessirlerle karşılaştırdığımızda algının makas değiştirdiğini görmekteyiz. Çünkü Ebu Hayyan, ilgili kıssayı hiç zikretmemiş sadece uzunca dil tahlilleri yapmakla yetinmiştir. Ayrıca müellif, ilgili kıssada görebildiğimiz kadarıyla zenb (günah) tabirini hiç kullanmamış, ismet ilkesini ıstılahi anlamıyla zikretmiş ve kıssanın içerisinde peygambere izafe edilen 'istiğfar' kelimesi üzerinden çirkin bir şey yaptığı anlamının çıkarılamayacağı çünkü istiğfar ahlakının peygamberlerin bir şiarı olduğunu burada ayıplanacak bir şeyin olmadığını ve dahi onların ismet sıfatlarının olduğunu ifade etmiştir.⁵⁰³ Müellifin, peygamberlik kurumunun mâsumiyeti söz konusu olduğunda genel tavrı çok hassastır. İsmet ilkesine hâlel getirecek bütün yorumlardan kaçınır ve makul bir çizgiye çekmeye çalışır. Bu kıssa bağlamında da sergilediği tavır, sahip olduğu bu genel yaklaşımla örtüşmektedir. Ayrıca müellifin, kıssayla ilgili isrâiliyat olduğu söylenen olumsuz bütün isnatların adını bile anmadan bir tavır ortaya koyması, bu tarz rivâyetler karşısında takınılacak tavırla ilgili yeni bir yorum tarzı geliştirdiğini salık vermektedir.

Muhaddis kimliğiyle meşhur İbn Kesir (ö. 774/1373)'de Ebu Hayyan'ın yorum tarzından etkilenmiş olsa gerektir ki o da kıssayı hiç zikretmeden eleştirir. Müfessirlerin söz konusu âyet çerçevesinde büyük bir kısmını isrâiliyattan aldıkları kıssayı naklettiklerini ifade eder ve akabinde hadisçi kimliğini konuşurarak, söz konusu kıssayla ilgili başta İbn Ebi Hatim'in rivâyeti olmak üzere ilgili rivâyetlerin senetlerini tahlil ederek bu rivâyetlerin isnadının sahih olmadıklarını, bu konuda ma'sum olan Hz. Peygamber'den uyulması gereken bir hadisin vârid olmadığını vurgular.⁵⁰⁴ Ayrıca İbn Kesir, âyette zikredilen 'biz onu bağışladık' ifadesiyle ilgili, muhtemelen Allah, 'iyi

⁵⁰¹ Nizameddin en-Nîsâbûrî, *a.g.e.*, c. V, s. 593.

⁵⁰² Kâşânî, *a.g.e.*, c. II, s. 1736.

⁵⁰³ Ebu Hayyan, *a.g.e.*, c. IX, s. 146.

⁵⁰⁴ İbn Kesir, *a.g.e.*, c. VII, s. 60.

kimselerin salih amelleri Allah'a yakın olanların kötü amelleri gibidir' kabilinden bir hatasını bağışlamıştır⁵⁰⁵ demek suretiyle ismet inancı hakkındaki hassasiyetini ortaya koymuştur. Müellifin Hz. Peygamber'den doğrudan 'ma'sum' şeklinde bahsetmesi kayda değerdir.

Hicri dokuzuncu asırda Seâlibi (ö. 875/1471), kıssadan çok kısa nakleler ve eleştirir. Te'vil ehli arasında gelenlerin melek olduğu konusunda ihtilaf olmadığını, bu kıssanın bir darb-ı mesel olarak sunulduğunu, Hz. Dâvûd'un söz konusu kadınla evlenmeye sadece niyet ettiğini, bunun ötesine gitmediğini, kınanma sebebinin de bu niyetinden dolayı olduğunu nakleler. Ayrıca kıssacıların bu kıssayı uzun uzun anlatmalarının doğru olmadığını ve Beni İsrail kitaplarında bu kıssanın, bir peygambere yakışmayacak formda işlendiğini ifade eder. Akabinde Hz. Ali'ye isnat edilen sözü zikreder.⁵⁰⁶

Âyetler ve sûreler arası kurmaya çalıştığı irtibat ve insicamla ön plana çıkmış bir müfessir⁵⁰⁷ olan Bikâî (ö. 885/1480), sözü edilen kıssa ve emsalinin Yahudilerin yalanlarından olduğunu söyler ve 'onlardan müslüman olan bazıları bana haber verdi' diyerek Hz. Dâvûd hakkında bu ithamları, onun zürriyetinden olan Hz. İsa'yı tân edebilmek için bir yol bulmak maksadıyla yaptıklarını nakletmek suretiyle ilginç bir noktaya temas eder. Bununla birlikte Bikâî, zenb (günah) tabirini kullanmaz bunun yerine i'tâb kelimesini tercih eder ayrıca Zemahşeri'den naklen Hz. Ali ile Ömer b. Abdülaziz'e isnat edilen sözleri zikreder.⁵⁰⁸ Kitabı Mukaddes'ten doğrudan bilgi aktaran müfessirlerin arketipi niteliğinde değerlendirilen Bikâî⁵⁰⁹ Hz. Dâvûd kıssası gibi netameli bir konuda neredeyse yok diyebileceğimiz çok cüzi bilgiyle yetinmiş ayrıca peygamberin mâsumiyetini ihlal eden bu isrâiliyat bilgileri karşısında ciddi tenkitler yaparak adeta şahin kesilmiştir.

Ebüssuûd Efendi (ö 982/1574)'ye baktığımızda, bir kaç cümleyle anlattığı kıssayı eleştirel bir yaklaşımla ele aldığını görmekteyiz. Âyette geçen na'ce kelimesinin

⁵⁰⁵ İbn Kesir, *a.g.e.*, c. VII, s. 60. (إِنَّ حَسَنَاتِ الْأَبْرَارِ سَيِّئَاتِ الْمُفْرَبِينَ)

⁵⁰⁶ Seâlibi, *a.g.e.*, c. V, s. 62.

⁵⁰⁷ Kaya, *a.g.e.*, s. 385.

⁵⁰⁸ Bikâî, *a.g.e.*, c. XVI, s. 361-362.

⁵⁰⁹ Kaya, *a.g.e.*, s. 385.

kadından kinaye olduğunu, gelen iki hasmında insan suretinde melek olduğunu ifade eder. Bunun ardından Hz. Dâvûd'un, Êriyâ'yı karısıyla evlenebilmek için savaşa göndermesi ve öldürülmesi için çaba harcaması şeklinde rivâyet edilen olayların uydurulmuş bir iftira olduğunu, bu çirkin isnatların reddedilmesi gerektiğini belirtmiş, ardından Hz. Ali'ye isnat edilen sözü nakletmiştir. Ayrıca Hz. Dâvûd'un evli bir kadını istemesiyle ilgili anlatıların ensar ile muhacir arasında vuku bulan olaya benzediğini ifade etmiştir.⁵¹⁰ Genel olarak bakıldığında özellikle Zemahşeri'nin el-Keşşâf'ını esas aldığı belirtilen⁵¹¹ Ebüssuûd, bunun bir somut örneği niteliğinde olan söz konusu kıssanın tefsirinde Zemahşeri'nin konuya dair yaklaşımlarının harfi harfine aynısını nakletmiş olması dikkat çekicidir.⁵¹² Konuya ismet nokta-i nazarından baktığımızda ise nübüvvet kurumunun mümessili olan peygamberi zaafiyet içerisinde gösterecek her türlü isnatları reddetmek suretiyle olayı daha makul bir çizgide ele almış ve böylece ismet fikriyle ilgili kanaatini de göstermiş olmaktadır.

İsmâil Hakkı Bursevi (ö. 1137/1725), sözü edilen kıssaya kısmen yer vererek ismet ilkesiyle bağdaşmayan anlatıları tenkit etmiştir. Müellif tefsirini, yapmış olduğu vaazları daha sonra Arapça olarak kaleme almak suretiyle meydana getirdiği için tefsirinde mev'izaya ağırlık verilmiştir.⁵¹³ Bu bağlamda söz konusu kıssayla ilgili olarak Muhyiddin İbn Arabi'den naklen, vaizleri uyarmış ve Yahudi tarihçiler tarafından anlatılan bu hikayeye tefsirlerin yer verdiğini göz önüne alarak 'müfessir der ki' şeklinde anlatmamaları gerektiğini ifade etmiştir. Ayrıca Hz. Ali'ye isnat edilen sözü nakletmiş ve peygamberlerin seçilmiş olduklarını, onların zellelerinin olabileceğini bunun bir sonucu olarakta i'tâb edildiklerini bu kıssada da Hz. Davu'un i'tâb edildiğini söylemiştir.⁵¹⁴ Müellifin kıssayı ele alış tarzına baktığımızda peygamberlerin ismetine hâle gelmesi noktasında bir endişe taşıdığını görmekteyiz.

Modern dönemin başları olarak nitelenen XIX. yy.'da yetişmiş olan Âlûsi (ö. 1270/1854)'yi tahlil ettiğimizde 'bu görüşlerden makbul olan, nübüvvet makamını ihlal

⁵¹⁰ Ebüssuûd, *a.g.e.*, c. VII, s. 222.

⁵¹¹ Süleyman Ateş, "İrşâdü'l-Aklî's-Selîm", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, C. 22, s. 457.

⁵¹² Abdurrahman Ateş, *a.g.m.*, C.10, S. 1, s. 15.

⁵¹³ Namlı, *a.g.m.*, c. 23, s. 103-104.

⁵¹⁴ Bursevi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 20.

etmekten uzak olan görüştür' diyerek Zemahşerî'nin izahını kabul eder. Bu konudaki meşhur rivâyetleri ise, Hz. Dâvûd'un makamını fazlasıyla ihlal ettiği gerekçesiyle sahih görmez. Peygamberlerin hatalardan ma'sum (معصومون) olduklarını, kıssayla ilgili nakledilen olumsuz bütün haberlerin ilk dönemdeki kıssacılar tarafından yayıldığı yönünde görüş beyan ederek, kıssacıları tenkit etmiş ve bunların peygamberin ismet ilkesiyle uygunluğu nispetinde makbul olduğunu ifade etmiştir. Akabinde Hz. Ali'ye isnat edilen sözü zikretmiş ve bu sözün Hz. Ali'ye nisbetinin sahih olmadığını söylemiştir.⁵¹⁵ Bununla birlikte Âlûsi, Hz. Dâvûd'un durumunu, Hz. Peygamber'in Hz. Zeynep ile evliliği ile ilişkilendirir ve Zemahşerî'nin naklettiği gibi ensar ile muhacir arasında vuku bulan müsavât'tan yani, Medine'de Ensar'ın yaptığı gibi, kişinin eşinden kardeşinin yararına vazgeçmesinden söz eder.⁵¹⁶

Cemâleddin el-Kâsîmi (ö. 1914), 'uyarılar' başlığı altında söz konusu kıssayla ilgili müfessirlerin çeşitli yönlerden bir çok haber naklettiklerini söyler ve bunların iki farklı başlık altında incelenebileceğini ifade eder. Bunların ilki Taberî'nin yaklaşım tarzı, diğeri de İbn Hazm'ın yaklaşım tarzıdır. Taberî kıssayı, İbn Abbas, Süddî, Atâ, Hasan, Katade, Vehb ve Mücahid'den uzunca rivâyetlerle hiç bir yorum yapmaksızın ele alırken; İbn Hazm ise bu âyette sözü edilen olayı reel olarak ele aldığını ve gelenlerin ademoğlundan iki grup olduğunu ve muhakeme konusunun da koyun olduğunu ve gerçeğin bu olduğunu bunda şüphe olmadığını söylediğini nakleder. Kâsîmi, İbn Hazm'ın konuyla ilgili düşüncelerini daha ayrıntılı şekilde nakletmeye devam eder. Şöyle ki İbn Hazm, bu kıssayla ilgili rivâyetlerin Yahudilerin ortaya koyduğu hurafelerden olduğunu ve bunu yapan yalancı ve iftiracıların delil olamayacağını ifade eder. Ayrıca âyetin açık nassı dışında kıssada sözü edilen iki kişiye melek, dava konusunun da kadınla ilgili olduğunu söylemenin Allah'a demediği şeyi dedirtmek suretiyle yalan isnat etmek olacağını, Kur'ân'da olmayan şeyi Kur'ân'a sokmak suretiyle ilahi kelâmın ziyadeleştirildiğini ve kötülüğü Allah'a ikrar ettirmek suretiyle de Allah'ı ve melekleri yalanlamak olacağını dile getirir. Bununla birlikte İbn Hazm, Hz. Dâvûd'un namazı terk edip kuşa baktığı sonra kadını görüp aşık olduğu ve evlenmek için kasten eşini öldürttüğü şeklindeki pasajları anlatanların kendilerini bâtılin içine

⁵¹⁵ Âlûsi, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Thk. Ali Abdülkadir Atıyye, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1415, c. XII, s. 177-178.

⁵¹⁶ Âlûsi, *a.g.e.*, c. XII, c. 176-177.

attıklarını, bu ancak beyinsizlerin (sûfeha), şaşkınlardan, fasıklardan, isyankar ve sapıkların (mütemerrid) işi olduğunu böyle hezeyanlardan Allah'a sığındıklarını, söz konusu bu isnatların çirkinliklerden beri olan takva sahibi insanlar için asla yakışmayacağını ifade eder. İbn Hazm, ilgili âyetlerde zikredilen tevbe ve istiğfarın da günah yada günah olmayan bir fiile teallük etmediğini bu niyazın bizatihi hayır olduğunu ayrıca nebilerin yeryüzündekilerin günahları içinde tevbe istiğfar ettiklerini söyler.⁵¹⁷

Kâsîmi, İbn Hazm'dan sonra Sünen sahibi İbn Mace'den Hz. Dâvûd'un haram bir fiil işlemediğini tevbesinin ise Allah nezdindeki konumuna göre olup mevkisini yükseltmek için olduğu ifadesini, Zemahşeri'den Ömer b. Abdülaziz'in sözünü, Bikâi'den Yahudilerin Hz. İsa'yı tân edebilmek için uydurdukları bâtil ve yalan haber olduğu haberini, İbn Kesir'den kıssanın isrâiliyyat olup senet açısından sahih olmadığını, Kâdî İyaz'dan ise müfessirlerin tahrif olmuş Ehli Kitab'ın haberlerini vermelerine iltifat edilemeyeceğini ve bunların ne Kur'ân'da ne sahih hadiste geçmediği yönündeki kanaatlerini zikretmiştir.⁵¹⁸ Ayrıca Kâsîmi, kendi kanaati sadedinde bu kıssanın Hz. Peygamber'den merfu olarak gelmediğini sahabe ve tâbiundan mevkuf olarak geldiğini, Nâsır'dan naklen verdiği ifadede de Hz. Dâvûd ve diğer peygamberlerin küçük günahattan münezze ve müberra olduklarını, yine naklen Kur'ân dışında tahrif olmuş bir kitaba ihtiyaç olmadığını, bir müslümanın katline sevinmenin bir peygambere yakışmayacağını⁵¹⁹ zikretmek suretiyle nübüvvet kurumunun mâsumiyeti konusunda tavrını ortaya koymuştur. Açık ve net şekilde doğrudan kendi düşüncesini vermesede ilgili kısımda zikrettiği bütün müfessirlerin ismet tasavvuruna uyumlu duruş sergileyen kişiler olması Kâsîmi'nin de zihin dünyasında ismet algısının aynı olduğunu tedai ettirmektedir.

Klasik ilim geleneğine bağlı olan Elmalılı Muhammed Hamdi Yazır (ö. 1942)'a baktığımızda söz konusu kıssayı hiç zikretmediğini görmekteyiz. Bununla birlikte gelenlerin melek olmalarının zaruri olmadığını, Hz. Dâvûd'un, baskın yaptıklarına dair zannı yâhutta mücerred bir imtihana tabi olduğu hususunda ki zannının affedildiğini söyler. Elmalılı *"bu kıssa münasebetiyle bir çok lâflar edilmiş, masallar söylenmiştir.*

⁵¹⁷ Kâsîmi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 248-249.

⁵¹⁸ Kâsîmi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 250.

⁵¹⁹ Kâsîmi, *a.g.e.*, c. VIII, s. 251-252.

*Onun için Hazreti Ali'nin: her kim Dâvûd hadîsini kassasların rivâyeti vechile tahdis ederse ona yüz altmış deynek vururum dediği naklediliyor."*⁵²⁰ ifadesiyle adeta peygamberlerin ismeti ilkesiyle çatışan mezkûr kıssanın zikre değer bir yanının dahi olmadığını söylemek istemiştir.

Mehmet Vehbi Efendi (ö. 1949)'in daha önce baktığımız müfessirlerde görmediğimiz bir yaklaşım tarzı vardır o da ilgili âyetlerde geçen 'na'ce' kelimesine doğrudan 'kadın' mânâsını verip 'koyun' olma ihtimali üzerinde hiç durmamasıdır. Vehbi Efendi'ye göre 'gârip' olan bu kıssada, gelenler melek dava konusu da kadındır. Hz. Dâvûd'un zellesiyle ilgili bir çok rivâyetten en isabetli olanı, Ūriyâ'nın nişanladığı (hıtbe) kadını nişanlayıp kendine nikahlaması ile doksan dokuz kadını olan Hz. Dâvûd'un yüzüncüyü istemesi şeklinde nakledilen iki rivâyettir. Çünkü müellife göre ilgili âyetlerde bu rivâyetlere bir imâ vardır. Hz. Dâvûd'un bu tavrı o dönem de normal dahi olsa bir peygambere yakışmadığından zelle kabul edilmiş ve bu zellesi bu şekilde hatırlatılmıştır. Çünkü onların durumu 'hasenâtü'l ebrâr seyyiâtü'l mukarrâbin' yani 'iyi kimselerin salih amelleri, Allah'a yakın olanların kötü amelleri gibidir' düsturuyla izah edilir. Bununla birlikte müellif, Ūriyâ hakkında vaki olan rivâyetlerin aklen ve naklen sahih olmadığı, bunların birer iftira, bûhtan ve yalandan ibaret olduğunu vurgulamadan da geçmez.⁵²¹ Görüldüğü gibi müellif, meseleyi kadınla ilişkilendirerek ele almış ve bunu zelle olarak tanımlamış, ismet ilkesiyle bağdaşmayacak pasajları reddetmek suretiyle meseleyi makul bir çizgiye çekmeye çalışmıştır. Ayrıca Muasır olan Elmalılı ile ilgili kıssa bağlamında ve ismet nokta-i nazarından farklı algıya sahip oldukları da dikkat çekmektedir. Çünkü Elmalılı, mezkûr kıssayı kadınla ilişkilendirmek şöyle dursun adını bile anmaksızın adeta kayda değer bir yanının dahi olmadığını ifade etmek istemiştir ama Vehbi Efendi'de durum tam aksidir.

Seyyid Kutup (ö. 1966)'u incelediğimizde o da Elmalılı gibi kıssayı hiç zikretmez ve hadiseyi zahiri olarak ele alır. Bununla birlikte Kutup, bazı tefsirlerin isrâiliyatla birlikte ele aldığı bu kıssanın sahih olmadığını, peygamberlerin tabiatının nezih (tenezzehe) olduğunu ayrıca söz konusu kıssa hakkında ittifak olmadığını ve

⁵²⁰ Elmalılı, *a.g.e.*, c. V, s. 4092-4093.

⁵²¹ Mehmet Vehbi, *Hulâsatu'l Beyân fi Tefsiri'l Kurân*, 3. baskı, Ūçdal Neşriyat, İstanbul 1966, c. XII, s. 4785.

âyetle de uyuşmadığını dile getirir. Hatta bu rivâyetlerin masalların hafifletilmiş hali olduğunu da ilave ederek ayrıca tenkit etmiştir.⁵²² Kutup, kıssayı te'vil ettiği ilgili yerde zemb (günah) ve kadın tabirlerini kullanmamış ayrıca ismet manzumesini çağrıştıran 'tenezzehe' ifadesini tercih etmiştir.

Ömer Nasuhi Bilmen (ö. 1971), olayı Râzî'nin çizgisinde ele alır ve söz konusu kıssayı tenkit eder. Bilmen, kıssayla ilgili farklı rivâyetlerin olduğunu ve bunların hiç de doğru olmadığını, Râzî'nin bunlara tek tek açıkladığını ifade eder ve ardından ilgili kıssayı kısaca nakledip bunun haber-i vahid olduğunu, aslının olmadığını, ayrıca farzımuhal 'böyle bir olay olsaydı öyle iki meleğin gelmesine ne gerek vardı ki? Allah (cc), peygamberini vahiyle irşad ve ikaz ederdi' diyerek tepkisini ortaya koyar. Bilmen'e göre olayın aslı zahiridir. Yani Hz. Dâvûd'a gelenler onun düşmanlarından bir gruptur ve suikast teşebbüsünde bulunmak için huzuruna girmişlerdir bunu yapamayınca da gerçek dışı bir söylem geliştirmişlerdir. Hz. Dâvûd'da bunlar hakkında sûi-zan beslemiş ve bu onun için 'iyi kimselerin salih amelleri Allah'a yakın olanların kötü amelleri' kabilinden zellesi sayılmıştır. Bilmen, konuyu ismet nokta-i nazarından -daha önce ilk Hasan en-Nîsâbûrî'de rastladığımız- şöyle bir te'vil geliştirir; yüksek mevki sahibi peygamberler ma'sum ve ilah-i emre her yönüyle bağlı olduklarından, onlara yönelik uyarı içerikli bu tarz emri ilahinin asıl muhatabı ümmetleridir demek suretiyle ismet ilkesine halel getirmeyen bir kanaat belirtmiştir.⁵²³

İbn Âşur (ö. 1973) Kur'ân'ın temsili bir anlatımla sunduğu ilgili kıssanın Hz. Dâvûd'un kadınla evlenmesine işaret ettiğini söyler ancak kıssayı bilindiği haliyle değil ismeti ihlal eden kısımları revize ederek zikreder. Bunun yanısıra İbn Âşur, Tevrat'ın II. Samuel bölümünde anlatılan hikayenin Kur'ân'ın zıttına bir mahiyet arzettiğini, nübüvvet makamını inkar ettiğini, Hz. Dâvûd'un ismetine uygun düşmeyen bir anlatımla hikaye edildiğini dolayısıyla bâtil olduğunu, itibar edilemeyeceğini ve bunlardan sakınılması gerektiğini ifade eder. Müellif Ehli Sünnet'in tamamının peygamberlerin seçilmiş olduklarını, binaenaleyh büyük günahtan ma'sum olduklarını (ismetü'l enbiya) düşündüklerini hatta muhakkiklere göre küçük günahtan da

⁵²² Kutup, *a.g.e.*, c. V, s. 3018.

⁵²³ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul t.y., c. VI, s. 3031-3032.

korunduklarını dile getirir ve ardından bu düstûrlara ters ve bu ismet inancından ayrılmış haberlerin reddedilmesi gerektiğini vurgular.⁵²⁴ Diğer bazı müfessirlerde de görüldüğü gibi müellif, tamamıyla ne kıssadan vazgeçebilmekte ne de ismet tasavvurundan taviz vermek istemektedir. Ama bu iki durum arasında önceliğin ismet paradigması olduğu, kıssanın bu fikre uygunluğu ölçüsünde kayda değer olabileceği imâ edilmektedir.

Mevdûdi (ö. 1979) yeni bir perspektifle kaleme aldığı ve çağdaş bir tefsir olarakta görülen⁵²⁵ eserinde, ilgili konunun başında üç soru yönelterek işe başlar. Bunlar, Hz. Dâvûd'un ne yaptığı, Allah (cc) bu kıssayı niçin açıkça değilde imâlî bir şekilde zikrettiği ve bu olaydan ne gibi derslerin çıkarılabileceği türünden sorulardır. Bizi ilgilendiren kısma gelince Mevdûdi, bu olayın aslının Hz. Dâvûd'un Üriyâ'nın hanımıyla evlenme isteğinde bulunması bunun o dönem için normal olması ve bunda da herhangi bir cebir kullanmaması ama yaptığına bir hata olduğunu anlayıp tevbe etmesinden ibaret olduğunu ifade eder. Ayrıca müellif bu konuda müfessirlerden üç farklı perspektif olduğunu; bunların ilkinin İsrailoğullarının anlattıkları rivâyetleri zina eylemi hariç aynen kabul edenler, ikincisinin siyak sibakla uygun olmayan anlamsız şekilde te'vile başvuranlar ve Mevdûdi'nin de kendini konumlandığı üçüncü grubun ise bu olayın bir kaç cümle yukarıda zikredildiği üzere kanaat belirtenler olduğunu söyler. Müellif kendi görüşü de olan bu üçüncü grup için İbn Abbas, Zemahşei, Cessas ve İbn Arabi'den destekleyici mahiyette nakillerde bulunur. Mevdudi, 'maazallah' diyerek bahsettiği ilgili hikayenin, Kitab-ı Mukaddes'te en çirkin şekle büründürüldüğünü ve bu anlatının Yahudilerin habis zihniyetlerinin bir ürünü olarak, Hz. Süleyman'a düşman olduklarından dolayı onu karalamak için böyle bir hikaye düzdüklerini ifade eder. Mevdûdi, zina ve cinâyet suçuyla itham edilen Hz. Dâvûd'un; sihirbaz ve yalancılıkla itham edilen Hz. Peygamber'e sabretmesi için hatırlatıldığının da altını çizer.⁵²⁶ Mevdûdi'de ilgili anlatıların ismet teorisiyle taban tabana çelişen kısımlarını ayıklayarak daha yumuşak ve makul bir çizgiye çekmeye çalışmıştır.

⁵²⁴ İbn Âşur, *a.g.e.*, c. XXIII, s. 237-239.

⁵²⁵ Kaya, *a.g.e.*, s. 8-9.

⁵²⁶ Mevdûdi, *a.g.e.*, c. V, s. 62-65.

Kur'ân'ı nüzul sırasına göre tefsir eden İzzet Derveze (ö. 1984)'yi ele aldığımızda kıssanın Tevrat'ın II. Samuel bölümünde ki kısmını doğrudan nakleder ve Kur'ân'da ki ilgili kısmın Tevrat'ta ki ayrıntılardan uzak olduğunu ancak bununla uyum sağlayan geçici işaretlerin olduğunu çünkü Hz. Dâvûd'un Allah'ın kendisini bir suç nedeniyle imtihan ettiğinin bilincinde olduğunu ifade eder.⁵²⁷ Derveze, müfessirlerin Hz. Dâvûd'un suçu ile tevbesi hakkında çok açıklamalarda bulduklarını, bunların bazısının Tevrat'ta zikredilenlere uyduğunu, bazısının tam farklılık gösterdiğini bazısının ise çok ilginç durum gösterdiğini (Begavî, Kurtubi, Hazin, İbn Kesir) bildirir. Her halükarda peygamber toplumunun Hz. Dâvûd kıssasını, Yahudilerin kıssaya ilave ettiği fahiş rivâyetleri bildiğini ifade eder. İlgili kısma bağlamında Kur'ân ile Tevrat'ın üslubunu kıyaslar ve Kur'ân'ın çok bariz farklılığına vurgu yapar.⁵²⁸ Görüldüğü üzere müellif ismet algısıyla ilgili doğrudan bir kanaat belirtmemektedir.

Said Havva (ö. 1989) söz konusu âyetleri Nesefi ve İbn Kesir çerçevesinde ele alır ve çoğu cümleleri aynen nakleder. Kıssayla ilgili olarakta bunun Yahudilerin çirkin işlerinden olduğunu, Allah'ın resulüne iftira atıp aşağıladıklarını, Kur'ân'a muhalif olduğunu, ilmi bir kıymetinin olmadığını (müellif burada Allah'ın, meleklerin ve tüm insanların lanetlerinin bunları yapanların üzerine olmasını temenni eder) dile getirir. Akabinde de Hz. Ali ile Ömer b. Abdülaziz'in sözlerini yer verir.⁵²⁹ Ayrıca müellif Nesefi'den naklen kıssaya bir kaç cümleyle temas ettikten sonra Hz. Dâvûd'un durumunun ensar ile muhacir arasında geçen duruma benzediğini zikreder.⁵³⁰ Söz konusu olayı savunmacı bir yaklaşımla ele alan müellif, ismet teorisine uygun düşmeyen ilgili pasajları ciddi tenkit etmiştir.

Son dönem olarak nitelendirdiğimiz içinde bulunduğumuz yirmi birinci asırda ilk olarak Muhammed Ali Sâbûnî (ö. 2015)'yi inceleyeceğiz. Sâbûnî, Ebu Hayyan'ın çizgisinde, zenb (günah) tabirini hiç kullanmadan savunmacı bir tutum ortaya koyduğunu görmekteyiz. Bu bağlamda kıssayı peygamberlerin makamlarına halel getirdiği düşüncesiyle hiç zikretmez, sadece 'müfessirler şöyle der' diyerek na'cenin

⁵²⁷ Derveze, *a.g.e.*, c. II, s. 307.

⁵²⁸ Derveze, *a.g.e.*, c. II, s. 308-309.

⁵²⁹ Havva, *a.g.e.*, c. VIII, s. 4791.

⁵³⁰ Havva, *a.g.e.*, c. VIII, s. 4799.

kadından kinaye olduğunu söyler ancak kendi görüşü âyetleri zahiri olarak ele almaktan yanadır. Ayrıca Sâbûnî, 'biz kesin olarak biliyoruz ki peygamberler hatadan ma'sumdurlar'⁵³¹ diyerek peygamberlerin bu tarz hatalarına cevaz verildiği takdirde getirdikleri şeriatların batıl olacağı ve güven kaybına uğrayacaklarını dolayısıyla bu kıssada peygamberin ismetine hâlel getirecek bir mahiyet arzettiği ve bunları reddettiğini ifade eder. Bu minvalde müellif, Hz. Dâvûd'un hatasını, iki kişi hakkında beslediği zannı olarak görür ve bunuda İbn Kesir'den 'iyi kimselerin salih amelleri, Allah'a yakın olanların kötü amelleri gibidir.' prensibiyle destekler.⁵³²

Vehbe Zuhayli (ö. 2015)'de Ebu Hayyan'ın perspektifinde bir görüş ortaya koyar ve hadiseyi reel olarak ele alır. Müellif, huzura gelen iki davacı hakkında meşhur olan görüşün iki melek şeklinde olduğunu ancak doğruya daha yakın olanın bunların sürü sahibi iki insan, dava konusunun da gerçek dava olduğunu söyler. Kıssayı eleştirmek için çok kısa naklede ve ardından bunun isrâiliyyat haberlerinden olduğunu, peygamberlerin ismeti kaidesiyle asla uyuşmadığını bunlardan kaçınılması gerektiğini⁵³³ ifade ettikten sonra 'âyetten çıkan hükümler' başlığı altında ismet inancıyla çelişen ilgili kıssayı tenkit ederek tekrar dile getirir ve bazı müfessirlerin naklettiği ve peygamberin ismeti ilkesiyle çelişen bahse konu olan kıssanın aslı astarının olmadığını, bunun rivâyetler arasına sokuşturulmuş bir isrâiliyyat haberi olduğunu ısrarla dile getirir. Bununla birlikte günah işlemekten korunmuşluğu (ismet) ile meşhur olan peygamberler için istiğfarın onlar için bir şiar olduğu bu bağlamda ilgili âyetlerdeki Hz. Dâvûd'un istiğfarının da günaha delalet etmediğini, nitekim peygamberlerin büyük günahattan mâsum oldukları hususunda ulemanın icma ettiklerini, küçük günahlarda ise ihtilaf ettiklerini bu konuda en isabetli görüşün ise Ebu Bekir İbn Arabî'nin 'gerek küçük gerekse büyük günahlardan korunmuş' olduklarına dair söylediği görüş olduğunu vurgulayarak zikreder.⁵³⁴ Bahsedildiği üzere Zuhayli, ilgili âyetleri savunmacı bir yaklaşımla ele alır ve peygamberin ismetine çokça vurgu yaparak bu paradigmaya hâlel gelmemesi için gayret eder ve uzunca açıklamalar yapar.

⁵³¹ ونحن نعلم قطعا أن الأنبياء معصومون من الخطايا

⁵³² Sabuni, *a.g.e.*, c. III. s. 50.

⁵³³ Zuhayli, *a.g.e.*, c. XXVIII, s. 181.

⁵³⁴ Zuhayli, *a.g.e.*, c. XXIII, s. 190-191.

Bayraktar Bayraklı'ya baktığımızda geleneksel ismet algısına mutabık bir te'vil geliştirdiği görülmektedir. Öncelikle müellif konunun başında, ilgili âyetlerin Tevrat'ta bahse konu olan kıssadan bağımsız düşünülemediği görüşünü tenkit mahiyetinde ve bizimde dikkatimizi çeken bazı retorik sorular sorarak konuyu tetkik etmektedir. Bu sorulardan bazısı şu şekildedir; 'Kur'ân'da olmayan bir öykü ile Kur'ân'ı tefsir etmek ne denli isabetli bir davranıştır?', Bu öykünün Kur'ân'da olduğunu söylemek Kur'ân'a hakaret değil midir?', Hz. Adem ve eşinin memnû' yasak ağaçtan yiyip kovulmalarını ve Hz. Musa'nın insan öldürmesini anlatan Kur'ân, Hz. Dâvûd'un böyle bir yanlışını anlatmaz mıydı?, Yüce Allah, bir gerçeği anlatmaktan asla çekinmez ve haya etmez iken (Bakara 2/26), bu öyküyü gizledi veya yanlış anlattı diyebilir miyiz?, Bu durum Allah'a iftira atmak olmaz mı?⁵³⁵

Bu girişten sonra müellif, kadınla ilişkilendirilen söz konusu 'öykü'nün isrâiliyyattan olup çürük bir zeminine dayandığını söyleyerek tenkit edip reddeder. Müellife göre gelenler melek, na'ce ise reel olarak koyundur, kadından kinaye değildir. Dava konusu ise meleklerin, Hz. Dâvûd'a hukuk eğitimi vermek için iki kardeş arasında geçiyormuşçasına anlatmalarından ibarettir. Hz. Dâvûd'un hatası ise ortakların birini dinlememesi ve iman etmeyenlerin ortakçılıkta haksızlık edeceklerine dair genel bir hüküm yürütmesidir. Af dilemesine gelince, bunun mutlaka bir günaha işaret ettiği anlamının çıkarılamayacağı, insanın günah işlemediği halde Allah'tan her zaman af dileyebileceği Hz. Peygamber'in günde yüz defa istiğfar dilediğini söyler. Peygamberin mâsumiyeti ile ilgili olarak müellif, nübüvvetin mümessili olan peygamberlerin, kul olma cihetiyle hata yapabilecekleri ama resul olma cihetiyle yani dini tebliğ ve hayata tatbik noktasında ise hata yapamayacaklarını yapsalar bile ilahi ikazla müdahale göreceklerini ifade eder.⁵³⁶

Hayrettin Karaman öncülüğünde hazırlanan Kur'ân Yolu tefsiride ise ilgili âyetlerde mezkûr olayla ilgili Hz. Dâvûd'un imtihan edilmesi, istiğfar dileyip secde etmesi ve ardından tevbe etmesi gibi başlıkları aydınlatmak amacıyla tefsirlerde, İslam'ın peygamberlik öğretisiyle uyuşmayan isrâiliyyat türü bazı rivâyetlerin yer aldığı ifade edilir. Kitab-ı Mukaddes'te anlatılan çirkin olayın Yahudi geleneği açısından

⁵³⁵ Bayraklı, *a.g.e.*, c. XVI, s. 247.

⁵³⁶ Bayraklı, *a.g.e.*, c. XVI, s. 248-253.

normal olabileceği ancak İslami öğretide birer iman ve erdem abidesi olan peygamberlerin söz konusu büyük günahı işlemelerinin kesinlikle kabul edilemeyeceğinin altı çizilir. Bununla beraber gelen iki hasmın melek olduğu, muhakeme edilen olayında kadınla ilgili olabileceği üzerinde durulur. Bu çerçevede bahse konu olan kıssa şöyle te'vil edilir; Hz. Dâvûd, kalbinin meylettği evli kadınla evlenmeyi düşünmüş ve kendi dahli/planı olmaksızın kadının kocası savaşta ölmüş bunun üzerine dul kalan kadınla meşru usulle evlenmiş ve bu halkın ağzında söz konusu kurguya dönüşmüş olabilir. Ayrıca bu durumun sıradan insan için ciddi bir günah olmadığı ancak bir peygamber için evli bir kadından etkilenmesi onun kişiliğiyle bağdaşmayacağı için bu onun hakkında bir fitne/imtihan kabul edildiği, Kur'ân'da Allah'ın dışında hiç kimsenin yanlgılardan müstağni kalamayacağı, peygamberlerinde birer insan olduğu dolayısıyla onlarında nadiren de olsa bazı hatalarının olduğu örnekleriyle zikredildiği ifade edilmiştir.⁵³⁷ Burada da ismet nazariyesine uygun düşmeyen ve kebirden (büyük günah) olan günahlar reddedilmiş, bununla birlikte peygamberlerin mutlak mânâda ismete haiz olmadıkları, tabiri diğerle beşer oldukları nokta-i nazarından bir kısım sürçmelerinin olduğu dikkatlere sunulmuştur.

2. Analiz

Sâd sûresinde ele alınan Hz. Dâvûd kıssanı, altmışı aşkın tefsir çerçevesinde ismet nokta-i nazarından incelemiş olduk. Söz konusu âyetlerle ilgili şöyle bir değerlendirme yapabiliriz; Hz. Dâvûd'un hakemlik olayı, rivâyetlere başvurulmadan anlaşılması güç olan bir niteliktedir. Bilindiği gibi Kur'an'ın bu tür mücmel âyetlerini açıklamak için ya Kur'an-ı Kerim'in bir başka âyetinde bu konuya ilişkin açıklamalara başvurulacak ya da Hz. Peygamber'den gelen bir hadisin olup olmadığına bakılacaktır. Sahabeden itibaren ilk dönem müfessirleri, Kur'an ve hadislerde bilgi bulunmayan durumlarda bu gibi mücmel âyetleri, Ehl-i Kitap kökenli rivâyetlere başvurarak tefsir etme yoluna gitmişlerdir. Bir başka ifadeyle, sahabe ve tâbiinin tefsir kaynakları arasında Ehl-i Kitap'a müracaat da bulunmaktadır. Bu da o gün için bu rivâyetlere bir ihtiyacın ürünü olarak bakıldığını göstermektedir.⁵³⁸

⁵³⁷ Hayrettin Karaman vd., *a.g.e.*, c. IV, s. 574-576.

⁵³⁸ Kaya, *a.g.e.*, s. 83.

Kitab-ı Mukaddes'te yer alan söz konusu olayın anlatımının temel öğeleri tefsirlerde korunmakla beraber, Kitab-ı Mukaddes'te Hz. Dâvûd'a isnad edilen zina suçu, tefsirlerdeki hiçbir rivâyette yer almamıştır.⁵³⁹ Üstelik Kitab-ı Mukaddes'teki rivâyetlerde, Hz. Dâvûd ordularını savaşa gönderip kendisi sarayda safa süren bir kral gibi tasvir edilirken; tefsirlerdeki rivâyetlerde, kendinden önceki peygamberlere gıpta edip onların makamını elde etmek isteyen, bu sebeple onlar nasıl imtihan edilmişlerse öyle bir imtihan arzu eden bir peygamber tavrı vardır. Nitekim imtihan ona, Kitab-ı Mukaddes'teki gibi sarayının damında dolaşırken değil, mihrabında ibadet ederken gelip çatmıştır.⁵⁴⁰

Söz konusu âyetler Hz. Dâvûd'un imtihana tabi tutulduğunu ve bu imtihanın sonucunda tövbe ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla âyetlerin zahiri Hz. Dâvûd'un bir günah, hata, kusur, zelle, yanılğı gibi adına ne denirse densin, menfi bir eylemi işlediğine işaret etmektedir. Ya da en azından âyetler bu şekilde bir anlamaya müsaittir. Tefsir literatürüne baktığımızda çoğunlukla erken dönem müfessirleri, ismet fikrine ters rivâyetleri yorumsuz olarak ele almış ilgili kıssaya her hangi bir tenkit yönetmemişlerdir. Erken dönem müfessirlerin bu tutumları, söz konusu kıssayı peygamberlerin ismeti konusuyla ilişkilendirmediklerini ihsas ettirmektedir.⁵⁴¹ İsrâiliyyat konusundaki bu rahat tavırlarından anlaşıldığı kadarıyla, erken dönem İslam alimleri, -özellikle peygamberlerin ismeti meselesi ile ilgili- tefsirde başka din ve kültürlerle ait bilgilerin kullanılmasında bir sakınca görmemişlerdir. Bu tavırlarının arka planında ise İslam'ın itikad, ahlak ve hukuk alanlarında Yahudi ve Hıristiyanlık'tan çok daha mükemmel bir nizama sahip olduğu inancına dayalı bir özgüvenin olduğu ifade edilmiştir.⁵⁴²

Diğer yandan yine erken dönem müfessirlerinden, Taberî'nin de muasırı olan Zeccâc, Nehhâs, Semerkandi ve özellikle Mâtürîdî, iki asır sonrasında ise özellikle Zemahşeri, peygamberlerin ismeti noktasında daha hassas bir duruş sergiledikleri gözlenmektedir. Başlangıçta, rivâyetler ilk tefsirlerde olduğu gibi zikredilmekte, ancak

⁵³⁹ M Sait Şimşek, *Hayat Kaynağı Kur'ân*, Beyan Yayınları, 2012 İstanbul, c. IV, s. 319.

⁵⁴⁰ Kaya, *a.g.e.*, s. 123-124.

⁵⁴¹ Ertuğrul Döner, *Tefsirde İsrâiliyyâtın Kaynak ve Bilgi Değeri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015, s. 66.

⁵⁴² Döner, *a.g.e.*, s. 36-37.

bunlar üzerine kısa değerlendirmeler yapılmaktadır. Mâtürîdî ve Zemahşerî'nin tavrında, vakıanın varlığı kabul edilmekte, ancak ismet inancına ters olan ilgili rivâyetler ciddi tenkit edilmekte ve ilgili kıssa ismet ilkesini ihlal etmeyecek makul bir noktaya çekilmeye çalışılmaktadır.

Ebu Bekir İbnü'l Arabî, Râzî, Ebu Hayyân, İbn Kesîr, Bikâî, Âlûsî, İbn Âşur, Sâbunî gibi müfessirler de 'ismet' tabirini ıstılahî anlamda, tabiri diğerle klasik dönem Ehl-i Sünnet kelamındaki karşılığıyla kullanmış ve peygamberlerin ismetini ihlal eden yakışsız rivâyetleri değerlendirirken, bunların ilk dönemdeki kıssacılar tarafından yayıldığı yönünde görüş beyan ederek, kıssacıları ciddi tenkit etmiş peygamberin mâsumiyeti ilkesini bir delil olarak görerek ilgili rivâyetlerin bu potadan geçmesi halinde kayda değer olabileceği üzerinde durmuşlardır.

Ebu Hayyân, İbn Kesîr, Elmalılı, Seyyid Kutup, Said Havva ve Sâbûnî gibi müfessirler ise, daha keskin bir tutum takınıp rivâyetleri zikretmemişlerdir. Ebu Hayyân, tefsirin gelişim safhasına uygun olarak, bu tür rivâyetleri dikkate almaksızın sadece dilsel izahlarla yetinmiş, İbn Kesîr, ise bir hadisçi tavrıyla konuyu ele alarak rivâyetleri eleştirel bir gözle değerlendirmiştir.⁵⁴³ Elmalılı ise 'masal' olarak gördüğü anlatıları zikre değer görmezken, Kutup, Havva ve Sâbûnî ise Ebu Hayyan ve İbn Kesir'in çizgisinde yorumlar geliştirmişlerdir. Genel olarak ve özellikle erken dönem rivâyet tefsiri olarak bilinen tefsirlerde kıssa yorumsuz bırakılmışken, dirâyet tefsiri adıyla bilinen tefsirlerde ise ilgili kıssa hakkında ismet fikrine uygun te'viller yapıldığı gözlemlenmiştir.

Bunların yanısıra mezkûr hadisenin, Enbiya 21/78'de zikredilen, ekin tarlasına girip zarar veren sürü kıssasıyla da ilgili olabileceği, zira iki kıssada da haksızlık, koyunlar ve Hz. Dâvûd'un hükmünde tam isabet etmemesinin söz konusu edildiği de geliştirilen bir diğer yorum çeşitidir.⁵⁴⁴

Söz konusu hadisede asıl problem, Kitab-ı Mukaddes'te kıssa ile ilgili anlatılanlardan kaynaklanmaktadır. Bu minvalde Hz. Dâvûd'a zina suçu ile dolaylıda

⁵⁴³ Kaya, *a.g.e.*, s. 156.

⁵⁴⁴ Harman, *a.g.m.*, DİA, c. s. 24.

olsa katil suçu nisbet edilmektedir. Bunun İslam'ın peygamberlik öğretisine uymadığı aşikardır. Zina hariç tefsir literatürüne giren bu rivâyetlerin isnat zincirine bir göz atıldığında ilk müslüman neslinden İbn Abbas, Mücahid, Dahhak, Katade, Süddi, Kelbi ve Mukatil gibi müfessirlerin olduğu görülmektedir. Bir sahabe kimliğiyle İbn Abbas'tan da nakilde bulunan diğer müfessirlere dikkat edildiğinde, dalâlet ve vizir kavramlarını işlediğimiz bir önceki başlıkta da aynı ravilerin söz konusu olduğu anımsanacaktır.

Bahse konu olan kıssayla ilgili dikkat çeken bir diğer konuda Hz. Dâvûd'un durumunun asr-ı saadetteki izdüşümünü bulma adına serdedilen te'vil çabasıdır. Bu bağlamda Hz. Dâvûd'un kadınla ilgili ilişkisini Hz. Peygamber'in Zeynep bint Cahş'la yaşadığı ilişkiye benzediği ifade edilmiştir. Bunu ilk olarak Mâtürîdî'de sonrasında ise Ebu Bekir İbnü'l Arabi, Kurtubi, Bursevi ve Âlûsi'de görmekteyiz. Burada Hz. Dâvûd'un iradesiyle Üriyâ'dan kadını boşamasını istediği bilinirken, Hz. Peygamber'in Zeyd'den böyle bir talebinin olmadığı hatta boşanmalarını için gayret ettiği bilinen bir husustur. Bir diğeri ise Hz. Dâvûd'un durumunun sadece Ensar'dan Said b. Rabi ile Muhacir'den Abdurrahman b. Avf arasında geçen ve sadece diyalogla sınırlı olan duruma benzetilmesidir. Bunu da ilk olarak Zemahşeri'de sonrasında ise Ebû Bekir İbnü'l Arabi, Râzî, Kurtubi, Beyzâvi, Neseî, N. Nîsâbûrî, Ebüssuûd, Âlûsi, İbn Âşur ve Said Havva'da görmekteyiz. Burada ise genel bir prensipten daha çok münferit kalan iki sahabeyle ilgili olayın hadis kitaplarında dahi zikredilmediği söz konusu olayın ancak şerhlerde kendisine yer bulabildiği ifade edilmiştir.⁵⁴⁵ Görüldüğü gibi benzerlik kurulmaya çalışılan bu pasajlarda hem benzeyen hem de benzetilen olayla ilgili örtüşmeyen bazı noktaların ve tutarsızlıkların varlığı aşikardır.

---

⁵⁴⁵ Ateş, a.g.m., C. 10, S. 1, s. 21-22.

Tefsir Literatürü Çerçevesinde Sâd 38/21-26. âyetlerin İsmet Doktrini Açısından Kronolojik Analizi													
Hicri	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.	VII.	VIII.	X.	XIII.	XIV.	XV.	Top.
Kıssayı Zikredip Eleştirmeyenler	İbn. Abbas	Süddi, Mukatıl	San'âi, Tüsteri	Taberî, İbn Ebi Hâtim, İbn Zemenin,	İbn Füreke, Sa'lebi, Maverdi, Cürcâni,	Kirmani, Begavî, İbn Atiyye,			Süyûfî,	Şevkâni,	M. Esed,	S. Ateş, M. Öztürk, Cabiri,	21
Kıssayı Zikredip Eleştirenler				Zeccâc, Mâtürîdî, Nehhâs, Semerkandi,		Zemaşşeri, İbnü'l Arabî, Hasan en-Nisâbüri, İbnü'l Cevzi,	Râzi, Kurtubi, Beyzâvî,	Nesefî, N. Nisâbüri, Kâşânî	Scâlibî, Bikâi, Ebussuud,	İsmail H. Bursevi, Âlûsî,	M. Vehbi, Ö. R. Doğrul, Ö.N.Bilmen, İbn Âşur, Mevdudî, İ. Derveze,	V. Zuhaylî, B. Bayraklı, H. Karaman (vd.)	30
Kıssayı Hiç Zikretmeyenler		Mücahid, S Sevrî,	İbn. Hanbel, Tüsteri,	Ebu M. İsfâni,				Ebu Hayyan, İbn Kesir,			Elmalılı, S. Kutup, Said Havva	Sâbûnî,	11
Kıssada 'ismet'i Telâffuz Edenler						İbnü'l Arabî, Hasan en-Nisâbüri,	Râzi, Kurtubi,	Ebu Hayyan, İbn Kesir,		Şevkâni, Âlûsî,	C. Kasımî, Ö.N.Bilmen, İbn Âşur, M. Esed,	Sâbûnî, V. Zuhaylî, S. Ateş, M. Öztürk,	16

Yukarıdaki tabloda söz konusu kıssayı zikredip eleştirmeyenler, zikredip eleştirenler, hiç zikretmeyenler ve ismet tabirini ıstılahî anlamda kullanan müfessirleri tarihi seyir içinde sırasıyla ele aldık. Bu çerçevede toplam 62 müfessirin tefsirine müracaat edilmiş olup, buna ilaveten baktığımız beş müfessirde ise ilgili âyetlerin tefsiri yapılmadığından onları genel çerçeveye dahil etmedik. Söz konusu müfessirler, İbn Vehb (ö. 197), Yahya b. Sellam (ö. 200), İmam Şafii (ö. 204), Ferra (ö. 207), Vahidi (ö. 468)'dir. Bununla birlikte doğrudan bir eleştiri yöneltmeksizin ele aldığı üslûp ve yaklaşım tarzına bakıldığında ismet fikrine yakın olduğu izlenimi veren, İbn Zemenin, İbn Füreke, Kirmani, İbn Atiyye, Hasan en-Nisâbüri, Şevkâni, Derveze gibi müfessirleri, kıssayı "zikredip eleştirmeyenler" bölümünde ele aldık. Ayrıca tabloda, ilgili kıssada ismet kelimesini telaffuz edip bunu savunanların yanısıra ismet tabirini ve paradigmasını, tenkit etmek için zikreden müfessirlerin olduğunda gözden kaçmaması gereken bir diğer noktadır.

Son tahlilde yukarıdaki tabloyu incelediğimizde, ismet doktrinin ıstılahi anlamda hicri beşinci asra kadar hiç zikredilmediğini görmekteyiz. Bunun paralelinde -birkaç müfessir hariç- aynı döneme kadar bahse konu olan kıssanın hiç eleştirilmeden

nakledildiğini de görmekteyiz. Bu durum erken dönem tefsir literatüründe ismet algısının Râzî'nin sistematize ettiği Şekliyle anlaşılmadığını da göstermektedir.

SONUÇ

Kur'ân bütünlüğü içerisinde ve onun temel parametreleri ışığında, peygamberlerin ismet sahibi olduğu hususu herkes tarafından kabul edilmiştir. Ancak ismetin mahiyetiyle ilgili görüş birliği sağlanamamıştır. Peygamberin Allah'a muhatap olması yönüyle ismet sahibi olduğuna, ontolojik olarak insani düzlemdeki şahsiyeti yönüyle de bazı hataları işleminin tabii olduğu hususuna dikkat çekilmiştir. Kur'ân'ın nisbet ettiği günah formundaki ifadelerden hareketle, insani düzlemde bulunan bir peygamberin potansiyel olarak günah işleyebileceği hususu dile getirilmişse de söz konusu günahın mahiyetiyle ilgili de fikir birliği sağlanamamıştır.

Bu bağlamda Duhâ sûresinde ki "dalâlet" kavramını, İnşirah Sûresinde ki "vizr" kavramını ve Sâd sûresinde ele alınan Hz. Dâvûd kıssanı, kronolojik olarak altmış aşkın tefsir çerçevesinde ismet nokta-i nazarından incelemeye çalıştık. Araştırmamız da Duhâ ve İnşirah sûrelerinde geçen ifadelerle ilgili, on üç farklı dönemde yetişmiş müfessirlerin hemen hemen hiç biri, "dalâlet" kavramını "dinde sapık, kavminin sapık dini üzere olma" şeklinde anlamamış, konuyla ilgili rivayeti ya yorumlamış ya da kabul edilir görmemiştir. Bu iki kavramdan vizr; dalâlet kavramına nazaran daha çok 'günah' olarak zikredilmiştir. Ayrıca 'Vizr'le ilgili kısımda, Taberî dışında hiçbir müfessir Dahhak'tan gelen şirkle ilgili rivayeti eserine almamıştır. Katâde ve Mücahit'ten gelen, vizrin 'zenb' (nübüvvet öncesi günah) olduğu yönünde belirtilen rivayetleri ise gerek rivayet gerekse dirayet müfessirlerinden pek çoğu zikretmiştir. Dolayısıyla da bu kelime üzerinden peygambere zenb/günah nisbet edilmiştir. Ancak söz konusu zenbin mahiyetine değinilmemiştir. Zira zenbin mahiyeti ile ilgili herhangi bir rivayet nakledilmemiştir.

İlk dönem müfessirlerinin peygambere günah izafe etme hususunda, sonraki dönemlere nazaran daha cüretkar oldukları gözlenmiştir. İlk dönem de doğrudan küfür ve şirk gibi günahlar peygambere nisbet edilebilirken, sonraki dönemlerde bu sayı azalmış, son döneme geldiğimizde ise tamamen ortadan kalkmıştır. Bu durum ilk ile son dönem arasında geçen zaman aralığında zihinlerdeki peygamber tasavvurunun da değişime uğradığını tedâi ettirmektedir.

Söz konusu ayetleri peygambere günah (şirk, küfür) izafe etmeksizin izah eden son dönemdeki bazı müfessirler⁵⁴⁶, ilgili ayetlere ismet algısıyla yaklaşılmasının sonucu olarak ortaya konan zorlama te'villerle ayetin asıl anlamı dışına çıkıldığını, söz konusu ayetlerin ismetle ilgili olmadıklarını ifade etmişler, klasik döneme ait bu yaklaşımı benimsememişlerdir. Kur'ân'da ismet inancının en bariz şekilde kendini hissettirmesi beklenen yerlerden olan söz konusu ayetlerde dahi ismet paradigmasıyla irtibatlandırmadan peygambere günah izafetini uygun bulmayan son dönemdeki bazı müfessirler, bize, Kur'ân'ı anlama konusunda, klasik dönemle son dönem arasında bir metot veya algı farkı olduğu izlenimi vermiş, algıda seçicilik yerine algıda bütünlük ilkesini telkin etmişlerdir.

İkinci olarak ele aldığımız mevzu Hz. Dâvûd'la ilgilidir. Kitab-ı Mukaddes'te yer alan söz konusu olayın anlatımının temel öğeleri tefsirlerde korunmakla beraber, Kitab-ı Mukaddes'te Hz. Dâvûd'a isnad edilen zina suçu, tefsirlerdeki hiçbir rivayette yer almamıştır. Pek çok müfessir, peygamberlerin ismeti fikrini açıkça ihlal eden ve isrâiliyyat olduğu bilinen rivayetlere yer verirken, ihtiyatlı hareket etmiş ve bu rivayetler hakkında doğru olup olmadığı hususundaki kuşkuyu belirtmek için "denildi (kîle), rivayet edildi (ruviye)" şeklinde ifadeler kullanmışlardır. Tefsir literatürüne baktığımızda İbn Abbas, Taberî, İbn Ebi Hâtim, Sa'lebi, Maverdi, Begavî, Süyûtî gibi çoğunlukla erken dönem ve tefsirlerini rivayet usulüyle kaleme alan müfessirler, ismet fikrine ters rivayetleri yorumsuz olarak ele almış, ilgili kıssaya her hangi bir tenkit yönetmemişlerdir. Erken dönem müfessirlerinin bu tutumları, muhtemelen söz konusu kıssayı peygamberlerin ismeti konusuyla ilişkilendirmediklerini veyahutta konuyla ilgili açık bir nass olmadığından yorum yerine sükutu isabetli bulduklarını düşündürmektedir.

Gerek 'dalâlet' ve 'vizir', gerekse Hz. Dâvûd meselesiyle ilgili, tefsir literatürüne giren rivayetlerin isnat zincirine bir göz atıldığında ilk müslüman neslinden İbn Abbas, Mücahid, Dahhak, Katade, Süddi, Kelbi ve Mukatil gibi müfessirlerin olduğu görülmektedir. Her iki konuyla ilgili ortak ravilerin söz konusu olduğu anımsanacaktır. Söz konusu ravilerden özellikle Dahhak, Kelbi ve Mukatil'in nakillerinin sağlamlığının şüpheli olduğu erbabınca bilinen bir husustur. Bu bağlamda İsmet nazariyesine

---

⁵⁴⁶ Âişe Abdurrahman, Süleyman Ateş gibi müfessirler.

uymayan bütün rivayetleri bir çırpıda kenara itmek ilmi olmadığı gibi, ilgili rivayetlerin zayıf olduğu bilinen ravilerce nakledilmesini de göz önüne almadan bir hüküm bina etmekte ilmi ve ahlaki değildir. İlgili konuyu senet ve metin açısından da düşünüp, bir sahabe kimliğiyle nakleden İbn Abbas başta olmak üzere tafsilatlı şekilde tahkik edilmesi daha isabetli bir hükme varma adına öneme haiz bir inceleme olacaktır.

"Dalâlet" bahsinde "ismet"i kurumsallaşmış anlamıyla ilk kullanan hicri 4. asır müfessiri Mâtürîdî iken Hz. Dâvûd kıssasıyla ilgili bahiste ise ilk kullanan hicri 6. asır müfessiri Ebu Bekir İbnü'l Arabi olmuştur. Bu durum bir yönüyle erken dönem tefsir literatüründe ismet algısının Razi'nin sistematize ettiği şekliyle anlaşılmadığını da göstermektedir. Erken dönem müfessirleri, Kur'ân'da peygambere izafe edilen zenb (günah) gibi kavramları yorumlarken, ismet telakkisiyle ilgili herhangi bir endişe taşımadıklarını söyleyebiliriz. Diğer bir ifadeyle Kur'ân'ın izafe ettiği bu tür kavramları te'vil ederken ismet doktrinini bir delil veya gerekçe olarak görmedikleri anlaşılmaktadır. Öte yandan Kur'ân'ın peygambere nisbet ettiği günah karakterli fiilleri te'vil ederken bunların peygamberin ismetine hanel getirmeyeceği kanaatini de taşıdıkları ihsas edilmektedir.

Genel olarak ismet fikriyle ilgili, hicri beşinci asır ve sonrası için algıda makas değişimin olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle İbn Arabi'den itibaren Razi'ylede daha sistematik hale gelen ismet doktrini, klasik Ehl-i Sünnet kelamındaki karşılığıyla daha sıklıkla kullanılmaya başlanmış, Kur'ân'ın peygambere nisbet ettiği günah formundaki fiiler te'vil edilirken söz konusu ismet tasavvuru bir delil ve gerekçe olarak görülmüş, naslar bu çerçevede yorumlanmıştır. Razi'den itibaren sonraki dönemlerde de giderek artan ismet fikri, özellikle bir takım ekollerin peygamber hakkında ki teolojik pesimist yaklaşımları sonucu olsa gerektir ki müfessirlerin teolojik bir endişe taşıdığını da tedâi ettirmektedir. İsmet bağlamında nasları te'vil etmeyi gerekli görmelerinin temel sebeplerinden en önemli olanı da, kanaatimizce ilahi bir müessese olan nübüvvet kurumuna, değişen konjonktürde bir takım teolojik zaafiyetler nisbet edilmesiyle doğru orantılı olmasıdır.

Zaman içerisinde değişen ismet algısına dair, en erken dönem tefsir literatüründe karşımıza "günah işleyebilen bir peygamber" imajı çıkarken ilerleyen dönemlerde "asla hiç bir günah işlemeyen peygamber" algısı oluşmaya başlanmıştır. Bu bağlamda Kur'ân'da ki günah içerikli fiilleri ilk dönem müfessirleri te'vil etme ihtiyacı hissetmezken, sonraki dönemlerde farklı ifade kalıpları içinde mesele izah edilmeye çalışılmıştır. Bunlardan biri, Sûfi Ebû Saîd el-Harrâz'ın (ö. 277/890) "*İtaatkâr kulların sevap doğuran bazı amelleri, Allah'ın has kulları için günah sayılabilir*" sözüdür.⁵⁴⁷ Bu söz sonraki dönemlerde adeta bir kaide haline dönüşmüştür. Ayrıca müfessirler konuya sadece ilgili naslarla değil, kendi benimsedikleri kelimeler sistemleri içinde oluşturdukları bir nübüvvet anlayışı bütünlüğünde yaklaşmışlardır. Söz gelimi dört farklı düşünce ekolünün temsilcileri konumunda olan Mâtürîdî, Râzî, Zemahşeri ve Tabersî'nin zihni arka planında ismeti delillendirirken sahip oldukları mezhebi telakkinin tesirini görmek mümkündür.

---

⁵⁴⁷ "حسنات الأبرار سيئات المقربين", İsmail b. Muhammed Aclûnî, *Keşfü'l-hafâ ve Müzîlü'l-libâs*, Thk. Abdülhamid b. Ahmed Hendevî, Mektebetü'l-Asriyye, y.y., 1420/2000, c. I, s. 411. Benzer bir ifade olarak: "*Bir iş yapmakla kalacaksa ecir, ondan sorumlu tutulur vezir.*" Bkz. Sâbûnî, *Peygamberler*, s. 68.

KAYNAKÇA

Abdulbâkî, Muhammed Fuâd, *Mu'cemü'l-müfehres li-elfâzi'l-Kur'ân'i'l-Kerim*, Çağrı Yayınları, İstanbul 1406/1986.

Abdülhamid, İrfan, "İslâm'da İsmet İnancı", Çev. Avni İlhan, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 1970, C. 9, S. 96-97, ss. 178-180.

....., "İslâm'da İsmet İnancı II", Çev. Avni İlhan, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi*, 1970, C. 9, S. 98-99, ss. 240-243.

Aclûnî, İsmail b. Muhammed, *Keşfü'l-hafâ ve Müzîlü'l-libâs*, Thk. Abdülhamid b. Ahmed Hendevî, Mektebetü'l-Asriyye, y.y., 1420/2000.

Adam, Baki, "Kur'ân'ın Anlaşılmasında Tevrat'ın Rolü", *İslâmi Araştırmalar Dergisi*, 1996, C. 9, S. 1-2-3-4, ss. 167-176.

Âişe Abdurrahman (Bintü's-Şâtî'), *et-Tefsîrül Beyani li'l-Kur'âni'l Kerim*, Dârü'l Mearif, 7. Baskı, Kahire t.y..

Akçay, Mustafa, "Kelâm Literatüründe Peygamber Zelleleri", *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2011, C. 13, S. 24, ss. 1-33.

....., "Zelle", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2013, c. 44, ss. 223-225.

Akpınar, Ali, "Tefsîrül-Celâleyn", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2011, C. 40, ss. 294-295.

Altıntaş, Ramazan, "Ebû Hanîfe'nin Kelam Metodu ve "el-Fıkhu'l-Ekber" adlı Eserine Yöneltilen Bazı Eleştiriler", *İslami Araştırmalar Dergisi*, 2002, C. 15, S. 1-2, ss. 185-205.

Ateş, Abdurrahman, "İsrailiyatın Odağındaki Peygamber: Hz. Dâvûd -Sâd Sûresi 21-25 Ayetler Bağlamında Yapılan Rivayetlere Eleştirel Bir Yaklaşım-" *Marife*, 2010, C. 10, S. 1, ss. 9-27.

Ateş, Ali Osman, "Putlara Kurban Kesme Ve Allah'tan Başkası Adına Kesilenlerden Yeme Konusunda Hz. Peygamber'in Tutumu", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1987, S. 4, ss. 363-402.

Ateş, Süleyman, *Kur'ân Ansiklopedisi*, Kur'ân Bilimleri Araştırma Vakfı (KUBA), İstanbul t.y..

....., "İrşâdü'l-Aklî's-Selîm", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2000, C. 22, ss. 456-458.

- ....., *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, y.y. 1992.
- Avcı, Casim, *Muhammedü'l-Emin (Hz. Muhammed'in Peygamberlik Öncesi Hayatı)*, Hayykitap, İstanbul 2008.
- Aydemir, Abdullah, "Hz. Dâvûd", *Diyanet Dergisi*, Ankara 1976, C. 14, S. 6, ss. 342-360.
- ....., "Hz. Dâvûd", *Diyanet Dergisi*, Ankara 1976, C. 15, S. 1, ss. 24-39.
- ....., *Tefsirde İsrâiliyyat (Hicri 6. Asrın Başına Kadar)*, Beyan Yayınları, İstanbul 2015.
- Bağcı, H. Musa, *Beşer Olarak Hz. Peygamber*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2010.
- Bahçeci, Muhiddin, *Ayet ve Hadislerde Peygamberlik ve Peygamberler*, Türkiye Kalkınma Ve Dayanışma Vakfı (TÜRDAV) Yayınları, İstanbul 1977.
- Balcı, İsrail, *Peygamberlik Öncesi Hz. Muhammed*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015.
- Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2013.
- Bebek, Adil, "Peygamberlerin Korunmuşluklarına Dair", *Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, İstanbul 2006, S. 17, ss. 19-39.
- Bilmen, Ömer Nasuhi, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâl-i Âlîsi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul t.y..
- Bulut, Mehmet, "İsmet", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, C. 23, ss. 134-136.
- ....., *Ehl-i Sünnet ve Şia'da İsmet İnancı*, Risale Yayınları, İstanbul 1991.
- ....., "el-Müntekâ", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, c. 32, ss. 31-32.
- Bursevî, İsmâîl Hakkı, *Rûhu'l-beyân fi tefsiri'l-Kur'ân*, Dâru'l Fikr, Beyrut t.y..
- Canan, İbrahim, *Peygamberimizin Yanılma(ma)sı Meselesi*, Rağbet Yayınları, İstanbul 2006.
- Cerrahoğlu, İsmail, "Tefsirde Mücahid ve Ona isnad Edilen Tefsir", *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1978, C. 23, ss. 31-50.
- Cürcânî, Seyyid Şerîf, *Ta'rîfât*, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, Beyrut 1403/1983.

....., *Şehu'l Mevâkif*, Çev. Ömer Türker, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2015.

Dahhâk b. Müzâhim el-Horasânî, *Tefsirü'l Dahhâk*, Thk. Muhammed Şükri Ahmed Zaveyti, Dâru's-selâm, Kahire 1419/1999.

Demir, Recep, "Duhâ Sûresi 7 ve İnşirah Sûresi 2. Ayetler Bağlamında Hz. Peygamber'in Nübüvvet Öncesi İnancı", *Marife (Dini Araştırmalar Dergisi)*, Konya 2014, S. 14 , ss. 57-81.

....., "İtâb Ayetlerinin Şîh Yorumu: Tabâtabâî Örneği", *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 2016, C. 5, S. 4, ss. 1047-1082.

Demireşik, Ömer Faruk, *İtâb Âyetleri Işığında Hz. Peygamber'in Dindeki Yeri ve İsmeti*, (Yüksek Lisans Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2003.

Derveze, Muhammed İzzet, *et-Tefsirü'l-Hadis*, Dârün İhyâü'l Kütübî'l Arabî, Kahire 1962.

Döner, Ertuğrul, *Tefsirde İsrâiliyyâtın Kaynak ve Bilgi Değeri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015.

Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit, *el-Fıkhu'l-Ekber*, Thk. Muhammed b. Abdurrahman Humaysi, Mektebetü'l-Furkan, y.y. 1419/1999.

Ebû Hanîfe, Nu'mân b. Sâbit, *El-Âlim Ve'l-Müteallim*, (İmam-ı Â'zam'ın Beş Eseri içinde) Çev. Mustafa Öz, Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 6. Baskı, İstanbul 2010

Ebüssuûd, Muhammed b. Muhammed b. Mustafa el-İmâdî, *İrşâdü'l-'akli's-selim*, Dârün İhyâü'l Tûrasi'l Arabî, Beyrut 1994.

ed-Dımaşkî, Yuhannâ, "Peri Aireseos ya da De Haeresibus'un 100. Bölümü", Çev. İsmail Taşpınar, ("Doğu'nun Son Kilise Babası Yuhanna ed-Dımaşkî (649-749) ve İslam" makalesinin ek bölümü) *Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2001, S. 21, ss. 23-54.

el-Ahfeş, Ebü'l-Hasen el-Mücâşî el-Belhî, *Me'âni'l-Kur'ân*, Mektebetü'l Haneci, Thk. Hüda Mahmud Kırâ'a, y.y. 1411/1990.

el-Âlûsî, Şehâbeddin Mahmûd b. Abdillâh el-Hüseynî, *Rûhu'l-Meânî fî Tefsiri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'i'l-Mesânî*, Thk. Ali Abdülkadir Atıyye, Dâru'l-Kütübî'lİlmiyye, Beyrut 1415.

el-Begavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ', *Me'âlimü't-tenzil fi tefsiri'l Kur'ân, (Tefsirü'l Begavî)*, Dârün İhyaü'l Türesi'l Arabi, Thk. Abdürrezzak el-Mehdi, Beyrut 1420.

el-Beyzâvî, Nâsirüddîn Ebû Saîd Abdullah b. Ömer b. Muhammed, *Envârü't-tenzil ve esrârü't-te'vil*, Dârün İhyaü'l Türesi'l Arabi, Beyrut 1997.

el-Bikâî, Ali b. Ebi Bekr, *Nazmü'd-düerer fi tenâsübi'l-âyeti ve's-süver*, Dârü'l Kitâbi'l İslami, Kahire t.y..

el-Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm el-Cu'fi, *Sahihu'l Buhârî*, Thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır, Dârün Tukun en-Necat, y.y. 1422.

el-Cürcânî, Ebû Bekr Abdülkâhir b. Abdirrahmân b. Muhammed, *Derecü'd-düerer fi tefsiri'l ayi ve süver*, Mecelletü'l Hikmeti, Thk. Velid b. Ahmed b. Salih el-Hüseyn, İyad Abdüllatif el-Gaysi, Biritanya 1429/2008.

el-Ferâhîdî, Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, Thk. Mehdi el-Mahzûmî, İbrahim es-Sâmîrâî, Daru ve Mektebetü'l-Hilâl, t.y., y.y..

el-İsfahânî, Râgıb, *el-Müfredât fi garibi'l-Kur'ân*, Thk. Safvân Ahmed Davûdî, Dârü'l Kalemî, Beyrut 1412/1992.

el-İsfahânî, Ebû Müslim Muhammed b. Bahr, *Tefsirü'l Ebi Müslim Muhammed b. Bahrü'l İsfehani, (Câmi'u't-te'vil li-muhkemi't-tenzil)*, Thk. Hazar Muhammed Nebehe, y.y. t.y..

el-Kâsimî, Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd, *Mehâsinü't-te'vil*, Dârü'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 1997.

el-Kâşânî Abdürrezzâk, *Tefsiri Kebir (Te'vilât)* Çev. Vahdettin İnce, Kitsan Yayınları, İstanbul t.y..

el-Kirmânî, Ebü'l-Kâsım Tâcülkurrâ Burhânüddîn Mahmûd b. Hamza b. Nasr, *Garâ'ibü't-tefsir ve 'acâ'ibü't-te'vil*, Dârü'l Kibleti İis-segafeti'l İslamiyye, Cidde t.y..

el-Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh, *el-Câmi' li-âhkami'l-Kur'ân*, Dârü'l Kütübi'l Mısıriyye, 2. Baskı, Thk. Ahmed Berduni, İbrahim Atfiş, Kahire 1384/1964.

el-Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd, *Tefsirü'l Mâtüridi (Te'vilâtü Ehli's-sünne)*, Dârü'l Kütübi'l İlmiyye, Thk. Dr. Mecdi Bâsilümi, Beyrut Lübnan 1426/2005.

el-Mâverdi, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî, Nüket ve'l-'uyun, Dârü'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 1424.

el-Mevdûdî, Ebu'l A'lâ, *Tefhimu'l Kur'ân*, Çev. Muhammed Han Kayani, Yusuf Karaca, Nazife Şişman, İsmail Bosnalı, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, İnsan Yayınları, İstanbul 1987.

el-Mutrafî, Uveyd b. Ayed b. Ayid, *Âyâtu İtabi'l-Mustafa fi Davi'l-İsmeti ve'l-İctihad*, Dârü'l-Fikri'l-Arabî, Kahire t.y..

el-Pezdevî, Sadru'l İslâm İmam Ebu'l Yusr Muhammed, *Ehl-i Sünnet Akâidi (Usûlü'd-Din)*, Çev. Şerafeddin Gölcük, Kayıhan Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2013.

el-Vâhidî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed, *el-Basît fi tefsîri'l-Kur'ân (Tefsirü'l Basit)*, İmâdetü'l Bahsi'l İlmi, y.y. 1430.

Emirdağı, Haşim, *Kelami Ekollerde Masumiyet*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 1999.

Emiroğlu, H. Tahsin, *Esbâb-ı Nüzûl (Kur'ân Ayetlerinin İniş Sebepleri ve Tefsirleri)*, Konya t.y..

en-Nehhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed, *Meâni'l Kur'ân*, Thk. M. Ali Sabuni, Memleketü'l Arabi Su'udiyyeti'l Ümmü'l Kura (Türasi'l İslami), Mekke 1410/1989.

en-Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî, *Tefsirü'n-Nesâ'i*, Müessesetü'l Kütübi'l İlmiyye, Thk. Sabrî b. Abdülhâlik eş-Şâfiî, Seyyid b. Abbas el-Celîmî, Beyrut 1410/1990.

en-Nesefî, Ebü'l-Berekât Hâfızüddîn Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd, *Medârikü't tenzîl ve hakâ'iku't-te'vîl*, Darü'l Kelimi'l Tayyib, Beyrut 1998.

en-Nisâbûrî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ebi'l-Hasen b. el-Hüseyn, *Bâhirü'l-burhân fi me'âni müşkilâti'l-Kur'ân*, Thk. Suâd bint Sâlih b. Saîd Bâbekî, Câmi'atü'l Ümmü'l Kura, Mekke 1419/1998.

....., *Îcâzü'l-beyân 'an me'âni'l-Kur'ân*, Dârü'l Garbi'l İslamiy, I. Baskı, Thk. Dr. Hanif b. Hasan el-Kasmi, Beyrut 1415.

en-Nisâbûrî, Nizâmeddin Hasen b. Muhammed b. Hüseyin el-Kummi, *Garâ'ibü'l-Kur'ân ve reğâ'ibü'l-furkân*, Daru'l Kütübi'l İlmiyye, Thk. Zekeriyâ Umeyrât, Beyrut 1995.

er-Râzî, Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin, *İsmetü'l Enbiyâ*, Thk. Muhammed Hicazi, Mektebetü'l Sekafeti'l Reyniyye, Kahire 1406/1986.

....., *Kelâm'a Giriş (El-Muhassal)*, Çev. Hüseyin Atay, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, 1978.

....., *Mefatihü'l Gayb (et-Tefsirü'l-kebir)*, Dârün İhyau'l Turasül Arabi, Beyrut 1420/1999.

Esed, Muhammed, *Kur'ân Mesajı Meâl - Tefsir*, Çev. Cahit Koytak, Ahmet Ertürk, İşaret Yayınları, İstanbul 2002.

es-Sâbûnî, Nüreddin, *el-Münteka min 'ismetü'l-enbiyâ*, Thk. Mehmet Bulut, İslam Araştırmaları Merkezi (İSAM) Yayınları, İstanbul 2013.

....., *Mâtürîdiyye Akaidi (el-Bidâye fî Usûli'd-din)*, Çev. Bekir Topaloğlu, Marmara Üniversitesi İlâhiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 9. Baskı, İstanbul 2011.

es-Sa'lebî, Ebu İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrahîm, *el-Keşf ve'l-beyan 'an tefsiri'l-Kur'ân (et-Tefsirü'l-kebir, Tefsirü's Sa'lebi)*, Dârün İhyau'l Tûrasi'l Arabi, Beyrut 2002.

es-San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi', *et-Tefsirü Abdürrezzâk*, Dârü'l Kütübî'l İlmiyye, Thk. Dr. Mahmud Muhammed Abduh, Beyrut 1419.

es-Seâlibî, Ebü Zeyd Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf, *el-Cevahirü'l-Hisan fî tefsiri'l-Kur'ân*, Dârün İhyâü'l Tûrasi'l Arabi, Beyrut 1997.

es-Semerkindî, Ebü'l-Leys Nasr b. Muhammed b. Ahmed b. İbrahim, *Tefsiru Ebi'l-Leys es-Semerkindi (Bahrü'l 'ulûm)*, Mevsuatü'l Arabiyyetü'l Alemiyye, y.y. t.y..

es-Süddî, Ebü Muhammed İsmâîl b. Abdirrahmân, *Tefsirü's-Süddi el-Kebir*, Dârü'l Vefâ, nşr. Muhammed Ata Yusuf, Mansûre 1414/1993.

es-Süyûtî, Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebi Bekr, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsir bi'l-me'sûr*, Dârül Fikr, Beyrut t.y..

....., *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsir bi'l-me'sûr*, Dârül Fikr, Beyrut t.y..

....., *Tefsirü'l Celâleyn*, Dârü'l Hadis, Kahire t.y..

....., *Tenzihü'l-enbiyâ an tesfîhi'l-ağbiyâ*, Thk. Said Muhammed Lehami, Âlihu'l-Kütüb, Beyrut 1417/1996.

eş-Şâfiî, Muhammed b. İdrîs, *Tefsirü'l İmami's-Şâfiî*, Dârü'l Tedmüriy, (Menleketü'l Arabiyyetü'l Su'udiyye), Thk. Ahmet b. Mustafa el-Ferrân, y.y. 1427/2006.

eş-Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî b. Muhammed, *Fethu'l-kadîr*, Darün İbn Kesir, Dimeşk, Dârü'l Kelimi't Tayyip, Beyrut 1993.

et-Tabâtabâî, Muhammed Huseyn, *el-Mizân fî Tefsiri'l-Kur'an*, Müessesetü'l-'Alemiyye li'l-Matbûât, Beyrut 1417/ 1997.

et-Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, Dârun Hicr'l tabâ'ati ve'n-neşri ve't-tevzi' ve'l 'ilân, Thk. Dr. Abdullah b. Abdülmuhsin et-Türkî, y.y. 1422/2001.

et-Teftâzânî, Mes'ûd b. Ömer b. Abdillâh Sa'duddîn, *Şerhu'l-Makâsîd*, Thk. Abdurrahman Umeyre, Menşuratu's Şerîfi'r-Razi, Kum 1989.

....., *Kelâm İlmi ve İslâm Akâidi (Şerhu'l-Akâid)*, Çev. Süleyman Uludağ, Dergâh Yayınları, 8. Baskı, İstanbul 2016.

ez-Zebîdî, Muhammed Murtazâ, *Tâcü'l-'arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, Thk. Heyet, Dârü'l-Hidâye, t.y., y.y..

ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî b. Sehl, *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbüh*, Âlimü'l Kütüp, Thk. Abdülcelil Abdüh Şelebi, Beyrut 1408/1988.

ez-Zemahşerî, Ebü'l-Kâsım Mahmûd b. Ömer b. Ahmed, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmizi't-tenzîl*, Dârü'l Kütübi'l Arabiy, III. Baskı, Beyrut 1407.

ez-Zuhayli, Vehbe b. Mustafa, *Tefsirü'l Münir*, Dârü'l Fikri'l Muâsır, Dimeşk 1997.

Fîrûzâbâdî, Ebü't-Tâhir Mecdüddîn Muhammed b. Ya'kûb, *Tenvirü'l-mikbâs (mikyâs) min Tefsiri İbn 'Abbas*, Dârü'l Kütübi'l İlmiyye, Lübnan t.y..

Gezgin, Ali Galip, *Kur'an'da Hz. Peygambere Yapılan Uyarılar*, Rağbet Yayınları, 3. Baskı, İstanbul 2015.

Goldzîher, Ignaz, "İsmet", *İslam Ansiklopedisi*, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Eskişehir 2001, c. 5/2, ss. 1124.

Gölcük, Şerafettin. Süleyman Toprak, *Kelâm (Tarih-Ekoller-Problemler)*, Tekin Kitabevi, 7. Baskı, Konya 2012.

Görgün, Hilal, "Seyyid Kutup", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, c. 37, ss. 64-68.

Günaydın, Fatma, *Mâtürîdî'nin Kelâm Sisteminde Peygamberlerin İsmeti*, (Basılmamış Doktora Tezi), Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2013.

Harman, Ömer Faruk, "Hz. Dâvûd", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1994, C. 9, ss. 21-24.

....., "Yahudi ve Hıristiyan Kutsal Metinlerinde Peygamberlik ve Peygamber Evlilikleri", *Hz. Peygamber ve Aile Hayatı (Tartışmalı İlmi Toplantular Dizisi)*, İlmi Neşriyat, İstanbul 1988, ss. 39-58.

Havva, Said, *el-Esas fi't-Tefsir*, Dârü's Selâm, Kahire 2003.

İbn Atıyye, Ebu Muhammed Abdülhak b. Galib b. Abdirrahman, *el-Muharrerü'l-veciz fi tefsiri'l-kitâbi'l-'aziz*, Dârü'l Kütübi'l İlmiyye, Thk. Abdusselâm Abdüşşâfi Muhammed, Beyrut 1422.

İbn Fûrek, Ebu Bekr Muhammed b. el-Hasen, *Tefsiru İbni Fûrek*, Cami'atü'l Ümmü'l Kura (Menleketü'l Arabiyyetü'l Su'udiyye), Thk. Süheyme Bintü Muhammed Sa'id Muhammed Ahmed Buhari, Mekke 1430/2009.

İbn Teymiyye, Ebü'l-Abbas Takıyyüddin Ahmed b. Abdilhalîm b. Mecdiddîn Abdisselâm el-Harrânî, *el-Fetâva'l-kübrâ*, Dârü'l Kütübi'l İlmiyye, y.y. 1408/1987.

İbn Âşur, Muhammed b. Tâhir, *et-Tahrir ve't-tenvir*, Dârü'l Tunisiyyeti'l Linneşri, Tunus 1974.

İbn Ebû Hâtîm, er-Râzî, *Tefsirü'l-Kur'âni'l-'azim*, Mektebetün Nezzar Mustafa el-Bazî (Menleketü'l Arabiyyetü'l Su'udiyye), III. Baskı, Thk. Es'ad Muhammed et-Tayyib, y.y. 1419.

İbn Ebû Zemenîn, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh b. İsa el-Mürrî, *Tefsirü'l Kur'âni'l Aziz*, el-Fârûku'l Hadise, Thk. Ebu Abdullah Hüseyin b. 'Akkâşe, Muhammed b. Mustafa el-Kenz, Kahire 1423/2002.

İbn Kesîr, Ebü'l-Fidâ' İsmâîl b. Ömer, *Tefsirü'l Kur'âni'l 'azim*, Thk. Sami b. Muhammed Selame, Dârun Tayyibetin Linneşri ve Tevzi', y.y. 1999.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddin Muhammed b. Mükerrerem b. Alî b. Ahmed el-Ensâri er-Rüveyfî, *Lisânü'l-'Arab*, Dârun Sâdır, 3. Baskı, Beyrut 1414.

İbn. Fâris, Ebü'l-Hüseyin Ahmed, *Mu'cemü Mekâyîsi'l-luğa*, Thk. Abdusselam Muhammed Hârûn, Dâru'l-Fikr, y.y. 1399/1979.

İbnü'l Kelbi, Hişâm b. Muhammed b. Sâib b. Bişr, *Kitabü'l Esnâm (Putlar Kitabı)*, Çev. Beyza Düşüngen, Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1969.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh el-Meâfirî, *Ahkâmü'l Kur'ân*, Thk. Muhammed Abdülkadir Atâ, Dârü'l Kütübü'l İlmiyye, Beyrut 1424/2003.

İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddin Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed, *Zâdü'l-mesir fi 'ilmi't-tefsir*, Daru'l Kütübü'l Arabi, Thk. Abdurrezzak el-Mehdi, Beyrut 2001.

....., *Tezkiretü'l-erib fi tefsiri'l-garib*, Dârü'l Kütübü'l İlmiyye, Thk. Tarık Fethi'l Seyyid, Beyrut 1425/2004.

İnci, Salih, *Eski Ahid'de Peygamberlere İzafe Edilen Ahlâki Zaaflar/Günahlar Ve Kur'ân'ın Peygamberlik Anlayışı (Bir Karşılaştırma)*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya 2001.

İsa, Abdulcelil, *Peygamberimizin İctihatları*, Çev. M. Hilmi Merttürkmen, Abdülvehhab Öztürk, Pars Matbacılık, Ankara 1976.

İSAM, "İlâhiyat Fakülteleri Tezler Kataloğu Veri Tabanı", 2017, Kaynak: <http://ktp.isam.org.tr/?url=tezilh/findrecords.php>. (Erişim Tarihi: 22 Eylül 2017)

Kâdî Abdülcebbar, Ebü'l-Hasen b. Ahmed, *Şerhu'l-Usûli'l-Hamse*, Çev. İlyas Çelebi, Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, İstanbul 2013.

Karaman, Hayrettin, *İslam Hukukunda İctihad*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 3. Baskı, Ankara 1985.

Karaman, Hayrettin. Mustafa Çağrıçı, İbrahim Kâfi Dönmez, Sadrettin Gümüş, *Kur'ân Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 2008.

Kaya, Mesut, *Çağdaş Tefsirlerde İsrâiliyata Yaklaşım Ve Kitab-ı Mukaddes Bilgilerinin Kullanımı*, (Basılmamış Doktora tezi), Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2013.

Kılıç, Hulusi, "Fîrûzâbâdî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1996, c. 13 , ss. 142-145.

Kılıç, Sadık, *Kur'ân'da Günah Kavramı*, (Basılmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Erzurum 1982.

Kitâb-ı Mukaddes, Eski ve Yeni Ahit (Tevrat ve İncil), Kitap-ı Mukaddes Şirketi (Rota Ofset) İstanbul 1985.

Koç, M. Akif, *Bir Kadın Müfessir Âişe Abdurrahman ve Kur'ân Tefsirindeki Yeri*, Şûle Yayınları, İstanbul 1998.

Koloğlu, Orhan Şeker, "Vani Mehmet Efendi'nin İsmetü'l-Enbiyâ Bağlamında Bazı Ayetlere Bakışı", *Ulusal Vani Mehmet Efendi Sempozyumu (7-8 Kasım 2009 - Bildiriler-)*, Ed. Mehmet Yalar, Celil Kiraz, Bursa 2011, ss. 131-166.

Kur'an-ı Kerim Meâli, Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 12. Baskı, Ankara 2011.

Kurt, Muhammed Sacit, *Kur'ân'da Peygamberler ve Günah*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2011.

Kutub, Seyyid b. İbrahim b. Hüseyin eş-Şâzili, *Fi Zilâli'l Kur'ân*, Dârü'l Şuruk, Beyrut 1991.

Mertoğlu, Mehmet Suat, "Seâlibi", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2009, c. 36, ss. 239-240.

....., "Süyûti", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2010, c. 38, ss. 198-201.

Mohamed, Aisah, "Şîa'nın İmâmette İsmet Doktrininin Eleştirisi", Çev. Ömer Aydın, *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, İstanbul 2003, S. 8, ss. 231-246.

Mukâtil b. Süleyman, *Tefsiru Mukâtil b. Süleyman*, Dârün İhyâu'l Tûrâs, Thk. Abdullah Mahmud Şehhâte, Beyrut 1423.

Mücâhid b. Cebr el-Mahzûmî, *Tefsirü Mücâhid*, Dârü'l Fikri'l İslami'l Hadise, Thk. M. Abdüsselam Ebü'n-Nil, Mısır 1410/1989.

Müslim b. el-Haccâc en-Neysâbûrî, *Sahîh-i Müslim*, Thk. M. Fuâd Abdülbaki, Dâru İhyai't-Türasi'l Arabî, 180 Beyrut t.y..

Namlı, Ali, "İsmail Hakkı Bursevî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, c. 23, ss. 102-106.

Özdemir, Veysel, "İsrâiliyyat Türü Rivayetlerin Hükümünü Belirleme Açısından "Ve Haddisu An Beni İsrâile Ve Lâ Harace.." Hadisi Hakkında Bir Değerlendirme", *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2008, C. 13, S. 2, ss. 307-325.

Özel, Recep Orhan, "Bir Kur'ân Kıssası Bağlamında Tefsirde İsrâiliyyât Kritiği: Hz. Dâvûd'a Gelen Davacılar", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 2014, C. 14, S. 3, ss. 123-155.

Öztürk, Mustafa, "Kur'ân Dilinde Örtük Anlatım: Kinaye ve Ta'riz" *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Temmuz-Aralık 2003, C. 3, S. 2, ss. 213-234.

....., *Kur'ân'ı Kerim Meâli Anlam ve Yorum Merkezli Çeviri*, Ankara Okulu Yayınları, Ankara 2015.

Rızâ, Muhammed Reşîd, *Tefsîrü'l-Kur'âni'l-hakîm (Tefsîrü'l-Menâr)*, el-Hey'etü'l-mısrıyyeti'l-âmmeti li'l-kitâb, y.y. 1990.

Sâbûnî, Muhammed Ali, (*Kur'ân Işığında*) *Peygamberlik ve Peygamberler*, Çev. Suat Cebeci, Bilâl Delice, Kültür Basın Yayın Birliği (Dilek Matbaası), İstanbul 1984.

....., *Saffetü't-Tefâsir*, Dârü'l Sâbûni li't-tebâ'ati ve'n-neşri ve't tevzi', Kahire 1997.

Sancaklı, Saffet, "Hz. Peygamber'in Bazı Nitelikleri Açısından Kur'ân-ı Kerim'de Kendisini Uyaran Âyetlerin Analizi", *İslâmî Araştırmalar Dergisi*, 2002, C. 15, S. 3, ss. 435-446.

Sinanoğlu, Mustafa, "Kelâmcıların İsmet Anlayışının Kur'ân Açısından Değerlendirilmesi", *Dinî Araştırmalar*, 2000, C. 3, S. 8, ss. 163-188.

....., *Kitâb-ı Mukaddes ve Kur'ân-ı Kerim'de Nübüvvet*, (Basılmamış Doktora Tezi) Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 1995.

Şahin, Necati, *Peygamberlik ve İsmet Sıfatı*, (Yüksek Lisans Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2006.

Şimşek, Mehmet Sait, *Hayat Kaynağı Kur'ân*, Beyan Yayınları, İstanbul 2012.

....., *Kur'ân Kıssalarına Giriş*, Yöneliş Yayınları (Elvan Ofset), İstanbul 1993.

Topaloğlu, Bekir. İlyas Çelebi, *Kelâm Terimleri Sözlüğü*, İslâm Araştırmalar Merkezi Yayınları, 4. Baskı, İstanbul 2015.

Türcan, Galip, "Peygamberlerin İsmeti Meselesi", *Süleyman Demirel Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Isparta 2004, S. 11, ss. 91-123.

Türker, Ömer, "Mukâtil b. Süleyman", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2006, c. 31, ss. 134-136.

Uludağ, Süleyman, "Abdürrezzâk el-Kâşânî", *DİA*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2002, c. 25, ss. 5-6.

Ünverdi, Mustafa, "Hz. Peygamber'in Ayrıcalıklı Yönlerinin Tevarüs Etmesinin İmkânı (İsmet Sıfatı Örneği)", *Kelam Araştırmaları*, 2015, C. 13, S. 1, ss. 373-409.

Ünverdi, Veysi, "Mu'tezile'de Peygamberlerin İsmeti", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, Samsun 2015, C. 15, S. 1, ss. 71-111.

Vehbi, Mehmed, *Hulâsatu'l Beyân fi Tefsiri'l Kurân*, 3. baskı, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1966.

Yavuz, Yusuf Şevki, "İsmetü'l-Enbiyâ", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, c. 23, ss. 141-142.

Yavuz, Yusuf Şevki. Casim Avcı, "İbnü'l-Cevzî", *Diyanet İslâm Ansiklopedisi*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, İstanbul 1999, c. 20, ss. 543-549.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'ân Dili*, Diyanet İşleri Reisliği Neşriyatı (Matbaai Ebüzziya), İstanbul 1938.

Yüksel, Bayram, *Kur'ân-ı Kerim'e Göre Peygamberlerin İsmeti*, (Basılmamış Yüksek Lisans Tezi), İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2008.

